

Glej! Žene zdaj uči, tolaži, odide...
Zveč'jo ga naprej-sprevod ne sme stati
žalujočim ženam Mu uspe podati
glasno jasni nauk, predno dalje ide.

"Ne za me, zase in za vse kar pride
jokajte, žalujte, sovite sočest'
Za vsakega nekdanj najde se gorje.

br. Jožko Smukavec
Dragi brat,
draga sestra

Marko Jerman
Križevpotni venec

Ana Kocjančič
O scenografiji
pasijonskih iger
med obema
vojnama

Herta Maurer-Lausegger
Drabosnjakova
pasijonska igra na
Koroškem in
časopis *Mir*
(1882–1920)

Jaša Drnovšek

Škofjeloška bratovščina sv. Rešnjega telesa
med utrjevanjem vere in skrbjo za onostranstvo

Andraž Arko

Pasijon v zadnjem obdobju nemega filma

Matija Ogrin

Pasijonska pesem iz Kokrskega rokopisa

Helena Janežič

Slovenski pasijon v Clevelandu

Vincencij Demšar

Postaje križevega pota in
cerkev na Hribcu v Puštalu

PASIJONSKI
DONESKI

Doneski 44
Memorabilia Locopolitana 37

KULTURNO-ZGODOVINSKO DRUŠTVO
LONKA STARA LOKA

MUZEJSKO DRUŠTVO ŠKOFJA LOKA

Loški razgledi

Doneski 44

Lonka

Memorabilia Locopolitana 37

PASIJONSKI DONESKI 2023/18

Uredniški odbor: Alojzij Pavel Florjančič, Helena Janežič (glavna urednica), Blaž Karlin, mag. Hiacinta Klemenčič, dr. Matija Ogrin, mag. Andreja Ravnihar Megušar, br. Jože Smukavec

Fotografije: avtorji navedeni pri fotografijah

Jezikovni pregled: mag. Alenka Klemenc

Prevodi: Janja Korošec

Oblikovanje in priprava za tisk: Jože Šenk, Salve d.o.o. Ljubljana

Oblikovanje naslovnice: Studio Miklavc, zanj Barbara Šušteršič

Slika na naslovnici: Marko Jerman

Naklada: 300 izvodov

Izdala: Muzejsko društvo Škofja Loka (www.mdloka.si) zanj predsednica, Helena Janežič; Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka (www.staraloka.si) zanj predsednik, Mihael Habicht

Založila: Občina Škofja Loka, zanjo župan, Tine Radinja

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji.

ISSN 2232-2965

OBČINA ŠKOFJA LOKA

PASIJONSKI DONESKI

2023 | 18

Muzejsko društvo Škofja Loka
&
Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka

Škofja Loka, Stara Loka 2023

KAZALO

UVODNIK

br. Jožko Smukavc DRAGI BRAT, DRAGA SESTRA	7
--	---

PASIJONSKI DONESKI

dr. Matija Ogrin PESEM OD GORE KALVARIJE V <i>ROKOPISU IZ KOKRE</i>	11
mag. Ana Kocjančič O SCENOGRAFIJI PASIJONSKIH IGER MED OBEMA VOJNAMA	17
dr. Jaša Drnovšek ŠKOFJELOŠKA BRATOVŠČINA SV. REŠNJEGA TELESA MED UTRJEVANJEM VERE IN SKRBJO ZA ONOSTRANSTVO	37
dr. Herta Maurer-Lausegger DRABOSNJAKOVA PASIJONSKA IGRA NA KOROŠKEM IN ČASOPIS <i>MIR</i> (1882–1920)	51
Helena Janežič SLOVENSKI PASIJON V CLEVELANDU	67
p. dr. Andraž Arko PASIJON V ZADNJEM OBDOBJU NEMEGA FILMA	87
Vincencij Demšar POSTAJE KRIŽEVEGA POTA IN CERKEV NA HRIBCU V PUŠTALU PRI ŠKOFJI LOKI	113

PASIJONSKI RAZGLEDI

Ema Nunar DNEVI ŠKOFJELOŠKEGA PASIJONA 2022	141
dr. Urška Florjančič ŠKOFJELOŠKI PASIJON V RISBI JANEZA PLESTENJAKA	145

---

dr. Urška Florjančič PASIJONSKE REMINISCENCE.....	149
Rafał Kędzierski LOGAŠKI PASIJON 2022	153
Alojzij Pavel Florjančič PASIJONSKI ROMANJI IZ ŽIROVSKEGA VRHA V LOGATEC LETA 2017 IN 2022.....	159
MEDNARODNA INTERDISCIPLINARNA DELAVNICA COMMUNITY THEATRE: FOLK AND PASSION PLAYS IN EUROPE AND BEYOND	167
Blaž Karlin PASIJONKE 2022	169
Jakob Vrhovec PASIJONSKA RAZSTAVA 2023.....	179
mag. Aleksander Igličar LETNO SREČANJE ZDRUŽENJA EUROPASSION V KATALONSKI ESPARREGUERI	183
mag. Andreja Ravnihar Megušar PREMIERNA UPORIZORITEV PASIJONA V OBERAMMERGAU	190
PASIJONSKE BESEDE IN PODOBE	
dr. Verena Koršič - Zorn KRIŽEVPOJNI VENEC MARKA JERMANA	195
Blaž Karlin O AVTORJU VITRAJEV	197
Marko Jerman KRIŽEVPOJNI VENEC	199

DRAGI BRAT, DRAGA SESTRA

Ko razmišljam, kaj nam prinaša to leto v življenje v naši Škofji Loki, se mi vse skupaj zdi običajno, navadno: isti čas in kraj, isti župan, isti župnik, isti bratje kapucini ... zato je mogoče dobro, da pogledava v zgodovino, reciva leto nazaj, da bova lahko videla, kako smo sedaj in kako bomo šli naprej.

A nevarno je, če v preteklost gledam le s svojim pogledom (saj nisem zgodovinar in zelo razumski človek). S svojim čutnim pogledom bom lahko zelo subjektiven in pristranski, celo nevaren. Zato se bom skušal na preteklo leto 2022 ozreti s pogledom večnosti – s pogledom Boga.

Kaj se ob tem zgodi? Rešeni smo vsi, ker se s tem rešim sodb, meril ... Postane mi jasno, da se uresničeni in neuresničeni dogodki niso zgodili zaradi samih sebe, ampak zaradi in za človeka. Zakaj? Mislimo, da moramo na nek dogodek in žal nam je, ker nam ni uspelo ... Kaj je tu pomembno? Lahko sem malo provokativen in rečem, da je vsak dogodek zgolj zvijača, da se ljudje srečajo, da se Bog po človeku razodene, da Bog, kjer sta zbrana dva ali trije, postane ŽIV. Kaj praviš na to? Velika odgovornost nam je podarjena, veliko nam je zaupano, da bo naša Loka res tako mesto, kjer je lepo živeti in bo zares tudi od vsakega od nas. Božje lastnosti so po Tomažu Akvinskem ENO, RESNIČNO, DOBRO, LEPO. A slutiva dragi brat, draga sestra, da je sedanjost res lepa?

Leto 2023 ima v sebi skrito jubilejno obletnico. Ti kaj pomeni obletnica 1050? Ti kaj pove dejstvo, da so bili naši kraji prvič omenjeni v darilni listini leta 973, in sicer s pripadajočimi kraji Suha, Žabnica, Lonka (Stara Loka) in Selca? Proti večnosti je to malo, »zakaj v tvojih očeh je tisoč let kakor včerajšnji dan, ki je minil« (Ps 90,4). A vendar sva, dragi brat, draga sestra, tu, da narediva ta trenutek posvečen Lepemu, Dobremu, Enemu, Resničnemu, ker to bo res ostalo trdno, privlačno in občudovano. To bo tudi smer, kamor greva naprej – skupaj. Nič hudega, če boš počasnejši od mene ali celo hitrejši. Štartamo skupaj, na cilj pa lahko pridemo različno (če pogledam npr. škofjeloški Tek 4 mostov), a vsak tekmovalec je dragocen. Zato odkrivajva, kaj imava in kaj je v drugem dragoceno.

br. Jožko Smukavec

Pasijonske jaslice avtorja Matjaža Bitenca iz Litije. Foto Martin Janežič.

PASIJONSKI DONESKI

¹
Njegove svete ozhi
so salite od kerui
Obraf ima sapluvan
Gvantez je od njega pobran
²
Ves isgaishlan ima shvat
Ludje je delajo shpat
Nesja nisi od kasti
Upe je plavu od kerui
³
Nli she te tega navesti
Soje kiusis Neeep
Sov ozhita Nebeshkiga
Ker tempi sa gresnikha
⁴
O gresnik poglej ga te
Kaj on doje sa te ter pit
Na feran je nagnu glavo
Krona ga ubode u ramo
⁵
On na fuctu upe ferani
Lepo pira inu shini
Ozirani je salej lepo
So suop radex po keruico.

⁶
On upije shejen sem
O moj gresnik pojdi sem
Kaj te mene sapustish
Meni takha shuj furiish
⁷
Njega smert na postlja
So ta tram tega kricha
Sa pijax ho mo davo
Shauz inu jezje smeshano
⁸
Predem s tega sveta gre
Prosi sa javashnikhe
Ozha odpuisti jem
To, kaj delajo navesto
⁹
Milo shimo veri spusti
She h ozheta gavoni
Shaj me sapustishi tohu
Sej je upe dopaunenu
¹⁰
Mat pod krichami staji
Paannesu jo isrochi
U menje s nagneno glavo
Kido ho shuntaw shaloft lo
¹¹
Stillel je je terdas temma.

Pesem od gore Kalovarije v Rokopisu iz Kokre. Rok Valjavec, Kokra. Foto Matija Ogrin.

dr. Matija Ogrin

PESEM OD GORE KALVARIJE V ROKOPISU IZ KOKRE

Ob vijugavem toku reke Kokre je v tesni dolini pod pobočji Grintovca in Kočne tekla ena najstarejših poti med Kranjsko in Koroško. Ob tej poti je že v srednjem veku nastala vas samotnih kmetij, razloženih po bregeh, ki ji je reka Kokra dala svoje ime. Že Jezersko je sodilo k zgodovinski deželi Koroški, na drugi strani Jezerskega vrha pa se cesta v strmih ključih spušča proti Kapli, danes Železni Kapli. Kokra torej izvira tako rekoč na Koroškem. Tam je bil na severni strani hribov doma znameniti *Kapelski pasijon*, obsežna pasijonska igra iz treh predstav, ki je nastala v daljšem loku časa, od 17. do konca 18. stoletja. Ko se s Koroške in Jezerskega spuščamo skozi tésen reke Kokre proti Kranjski, se nam pri Preddvoru pogled odpre v vedre širjave Kranjsko-Sorškega polja. Tam, v Preddvoru, je bil doma bukovnik, pravcati vedež - samouk Matija Naglič (1799–1854), ki je ustvaril izjemno obsežen opus prepisov starejših slovenskih baročnih besedil in izpiskov iz njih, ki bi bili lahko cenjen študijski pripomoček tedanjega učenjaka. V okolici Preddvora je živelo več rodov Valjavcev, med njimi pesnik in jezikoslovec Matija Valjavec (1831–1897). Še pred njim je tu živel bukovnik Janez Valjavec, o katerem imamo le en, toda pomemben podatek: pri njem se je ohranil in se po njem tudi imenuje eden od prepisov rokopisa o Antikristu, ki naj bi ga leta 1767 po nemški predlogi priredil in poslovenil koroški bukovnik Matija Žegar (1734–1798). Valjavčev rokopis Antikrista je verjetno najstarejši izmed ohranjenih, vsekakor izvira s Koroške in je bržčas najbolj pristen ohranjen prepis prvotnega Žegarjevega rokopisa. Hrani ga Arhiv Republike Slovenije, podrobneje je opisan v *Registru rokopisov slovenskega slovstva* na spletu (Ms 38).

Na eni strani je torej Koroška s Kaplo, na drugi strani Kranjska s Preddvorom; na obeh straneh množica slovenskih rokopisnih besedil 18. stoletja. Vmes med obema – reka Kokra in vas Kokra s srednjeveško, zdaj baročno cerkvijo Marije Brezmadežne. Ni čudno, da se je prav v Kokri, v kraju, skozi katerega so potovala številna slovenska besedila, ohranil vsaj en rokopis. To je pesmarica ali pesemska zbirka iz leta 1834.

Imenujemo ga *Rokopis iz Kokre*, kjer ga je sedanji lastnik našel v zabojniku z gradbenimi odpadki ob rušenju neke stare hiše. Tako je rokopis rešil dobesedno z odpada. Toda z njim ni rešil le starega zvezka iz 52 listov; rešil je neki svet:

ohranil je duhovno izkustvo nekega rodu ali več rodov ob božičnih praznikih, ob Marijinih godovnih dneh in božjih poteh, ob Svetem telesu. Tudi ta rokopis je podrobneje opisan v omenjenem *Registru rokopisov* (rrss.manuscripta.zrc-sazu.si, Ms 120).

Nekaj začetnih strani je izgubljenih. Prvi del rokopisa na 23 listih hrani 16 božičnih pesmi. Je celo datiran: božični del je bil dokončan 4. septembra 1834, podpisal ga je J. K., dijak 2. letnika filozofije, tj. humanitetnih predmetov na ljubljanskem liceju, mladenič torej, ki je obiskoval licej dobro desetletje za Prešernom in Slomškom.

Ta dijak je napisal nato še drugi del rokopisa, v njem je 23 pesmi na 29 ohranjenih listih, vrstijo se velikonočne, pasijonske in katehetične pesmi, največ je evharističnih in Marijinih. Njegova urejena pisava že nakazuje resnega odraslega moža; površen pogled bi zato ocenil rokopis kot enega značilnih besedil stroge postjožefinske ere s primesmi suhega moralnega rigorizma, ki je zatrla baročno kulturo in večino njenih slovenskih besedil.

Vendar ni tako. Že v prvem delu rokopisa izmed 16 daljših božičnih pesmi vsaj nekatere izvirajo iz baročne dobe, četudi so bile pozneje predelane. Nekaj je napisanih celo v dramtizirani obliki, tako da po eno kitico kot dramsko repliko izmenjaje govorijo sv. Jožef, Marija ali pastirci. Nekatere od teh dramskih prizorov, ki bi sodili tudi v zgodovino slovenske dramatike, odlikuje prisrčna toplina, ki je v hladno 19. stoletje zelo verjetno prisijala iz baročnega obdobja.

Podobno smemo sklepati za nekatere Marijine pesmi v tem rokopisu. Med njimi je božjepotna pesem za romanje na Šmarno goro v vodiški župniji pri Ljubljani, ki se zdi precej poškodovana, verjetno zaradi pogostega prepisovanja, toda iz nje izvemo, da so jo peli člani rožnovenske bratovščine, torej izvira iz 17. ali 18. stoletja. Morda najlepša med marijanskimi pesmimi tega rokopisa je Pesem od Marije Divice, ki v petih sedemvrstičnih kiticah razvija srednjeveški topos Marije kot rože v nebeškem vrtu. Pesem je zelo lirična in s pesniškim podjemom upesnjuje Marijino povezanost s Sveto Trojico:

Maria žlahtna gartroža
 iz nébeškiga gartelna,
 Bog Oča te je vsadu,
 Sveti Duh je gartnar biv,
 Sveti Duh obsenču te,
 iz tebe Bog Sin cveté
 iz tebe Bog Sin cveté.

Takšna globlja doživljajska razsežnost spremlja tudi pasijonsko Pesem od gore Kalovarije, kot se glasi naslov 16 kitic dolge pesmi iz rimanih štirivrstičnic. Njena resnobna varčnost, njen redkobesedni slog že sam nakazuje, da prihaja iz zgodnejših obdobj. Strnjenost in drastična kratkost v izražanju 3., 4. in 5. kitice nedvomno izhajajo iz neokrnjenega starega izročila.

In res, ta pasijonska pesem je imela dolgo življenje, razprostranjeno po širnem slovenskem prostoru. Prvi jo je v tisku objavil Matija Majar dobro desetletje po nastanku našega rokopisa (*Pesmarica cerkevna*, 1846, str. 69), kjer pravi, da mu je ta pesem znana »iz Rožeka in iz Radiš na Koroškim; od sv. Jošta [pri Kranju] in iz Ribnice na Krajnskim; iz Kastanjevice [pri Gorici] in iz nemških Rutov na Goriškim«. Že z evidenco, ki je nastala iz Majarjevih počitniških popotovanj in je bila torej omejena, je Majar lahko pokazal, da je bila pesem tedaj znana v obširnem slovenskem prostoru Koroške, Kranjske in Goriške. Karel Štrekelj je pozneje v *Slovenskih narodnih pesmih* to pesem objavil z uredniškim naslovom »Jezus križan« v dveh inačicah: prva je prevzeta po Majarju, drugo je dobil iz »ribniške doline« (SNP 3, št. 6440, 6441), v opombah navaja še dve inačici z Oblok v Baški dolini pri Tolminu. Ena od njiju ima prav to nenavadno obliko krajevnega imena, kakor naša: *Kalovarija*. Lahko je nastala kot popačenje preprostim ljudem neznanega krajevnega imena; lahko pa se je »o« vrnil tudi kot sredstvo verzno-ritmičnega oblikovanja v nam neznanem napevu te pesmi.

Pesem je v ljudskih inačicah krajša: v Majarjevi ima 9 kitic, Štrekljeva ribniška inačica, ki je bolj poškodovana, ima 7 kitic. Nekatera mesta so v Majarjevi inačici ohranjena v bolj čisti obliki, kakor ta z drastično primerom o križu kot Jezusovi postelji z dvema nežnima pomanjševalnicama, ki le stopnjujeta krutost prizora:

Njegova smrtna postelca
Je tram križa težkega,
Njegova pa zaglavšnica
Je bla nja desna ramica.

Majarjeva inačica se konča tam, kjer se v naši inačici iz Kokre konča 14. kitica – z jokom ustvarjenih bitij ob Stvarnikovi smrti. Tam je resnični konec stare ljudske pesmi. Naša inačica ima nato še dve kitici, dodani brez dvoma šele v 19. stoletju; toda služita nam lahko le kot dober primer, da verska kultura racionalistične dobe ni bila enakovreden sopotnik izročilu prejšnjih stoletij.

Kakor koli, *Rokopis iz Kokre* nam z najlepšimi kiticami Pesmi od gore Kalovarije prinaša iz daljne preteklosti kristale vzvišene kulture slovenske besede, ki je bila zmožna z največjo jedrnatostjo združiti drastičen opis trpljenja in milosrdno sočustvovanje z Jezusovo bolečino. Nekaterih teh najlepših kitic druge inačice

nimajo. V jedrnatosti njihovega sloga sta posebna slovesnost in vzvišenost starosvetne lepote te pasijonske pesmi. Ne vemo, iz katerega časa natanko prihaja k nam; toda vemo, da je namenjena daleč.

PESEM OD GORE KALOVARIJE¹

1

Pojmo pogledat mi,
en čudu se godi,
na hrib Kalovariji,
kaj tam gori gledajo.

2

Tam en velik križ stoji,
en človek na njemu visi,
trnovo krono ima,
mi prašajmo, kdo je ta.

3

Njegove svete roke
so perbite iz žebli,
noge so tudi tako
na križ perbite trdo.

4

Njegove svete oči
so zalite od krvi,
obraz ima zapluvan,
gvantec je od njega pobran.

5

Ves izgajžlan ima žvot,
Judje se delajo špot.
Mesu visi od kosti,
use je plavu od krvi.

¹ Na podlagi diplomatičnega prepisa Neže Gačnik kritično redakcijo pripravil M. O.

6

Ali še ti tega na veš?
To je Jezus iz nebes,
Sin Očeta nebeškiga,
ker trpi za grešnika.

7

O grešnik, poglej ga ti,
kaj on zdej za te trpi;
na stran je nagnu glavó,
krona ga vbode v ramó.

8

On na svetu vse stvari
lepo cira [krasi] inu živi;
ociran je zdej lepo
is svojo rudečo krvjo.

9

On vpije, žejen sem,
o moj grešnek, pojdi sem,
kaj ti mene zapustiš,
men' tako žejo sturiš.

10

Njega smrtna postlja
je ta tram tega križa;
za pijačo mo dado
žolč inu jeseh zmešano.

11

Predem s tega sveta gre
prosi za sovražnike:
Oča odpusti jem,
to, kaj delajo, na vedo.

12

Milo štimo ven spusti,
še k Očetu govori,
kaj me zapustiš toku,
sej je vse dopolnenu.

13

Mat pod križam stoji,
Joanesu jo izroči;
umrje z nagneno glavo,
kdo bo zgruntou žalost to?

14

Strila se je trda tema,
stresla se je ta zemlja,
trde skale pokajo,
vse stvari se jokajo.

15

Jezus na križu mrtu,
vender usmilenu odperu
je svoje svetu srce,
nej le grešnek noter gre.

16

Rezpete roke drži,
grešnek, tebe objeti želi;
če se ti k njemo spustiš,
vso pregreho zapustiš.
Amen.

mag. Ana Kocjančič

O SCENOGRAFIJI PASIJONSKIH IGER MED OBEMA VOJNAMA

Prvo ohranjeno slovensko dramsko besedilo Škofjeloški pasijon (*Instructio Pro Processione Locopolitana in die Parasceves*) iz leta 1721 sodi v čas, ko začnemo slediti skromni kontinuiteti gledališkega uprizarjanja na Slovenskem.² Do danes je bilo več kot 300 let staro dramsko besedilo predmet številnih literarnih, teatroloških in zgodovinskih študij, hkrati pa je bilo po prvi rekonstrukciji v sodobnem času na ulicah starega loškega jedra leta 1999 tudi večkrat praktično preskušeno. Prav njegove ponovne postavitve na prostem v letih 1999–2015 so pokazale vso kompleksnost uprizoritve tega dela.

Z vizualno podobo Loškega pasijona so se začeli gledališki teoretiki ukvarjati po 2. svetovni vojni, med njimi prvi Filip Kalan.³ Njegova razprava iz leta 1967 sovпада s prvo ponovno uprizoritvijo Škofjeloškega pasijona v priredbi režiserja Mirka Mahničja (1919–2018) na odru Slovenskega gledališča v Trstu (1965). Mahnič je s svojo režijo sprožil nove razprave strokovnjakov o besedilu in njegovi uprizorljivosti, ne le na prostem, temveč tudi v gledališki dvorani. Tako je Filip Kalan poleg metodološke možnosti zgodovinske razlage nastanka procesije iz kulturnozgodovinskega vidika v enaki meri kot jezikovne upošteval tudi avdivizualne značilnosti besedila.⁴ O scenskem ozadju je leta 1987 pisal tudi Marko Marin,⁵ ki je Škofjeloški pasijon primerjal z ostalimi sočasnimi duhovnimi igrami na prostem ter dodal nekaj pomembnih podatkov o scenografiji pri postavitvah liturgičnih iger 18. stoletja na Slovenskem. Oba sta menila, da scensko ozadje za pasijonsko uprizoritev ni nujno, je pa dobra vizualna opora gledalcem in sodi tako k procesijam kot tudi v interier. Marin je popolnost gledaliških postavitvev pasijonskih iger videl ravno v povezavi odra in avditorija.⁶

Romualdovo besedilo je v tridesetih letih 20. stoletja dobilo dve novi interpretaciji in uprizoritvi. Leta 1932 je pasijon v modernem jeziku na ljudskem odru v Kranju uprizoril Niko Kuret (1906–1995). Leta 1936 sta ga na dvorišču

² Kocjančič, *Prostor v prostoru*, 28.

³ Kalan, *Gledališki značaj*, 208–231.

⁴ Marin, *Škofjeloški pasijon*, 193.

⁵ Prav tam, 192–207.

⁶ Prav tam, 199: »Povezava odra in avditorija ni bila nikoli v zgodovini gledališča tako popolna kakor prav pri pasijonskih igrah.«

škofjeloške gimnazije na odru s kulisami slikarke Bare Remec (1910–1991) v avtentičnem jeziku priredila Tine Debeljak (1903–1989) in režiser Pavel Okorn. Oba medvojna primera in prva uprizoritev besedila po 2. svetovni vojni na odru Slovenskega gledališča v Trstu v režiji Mirka Mahničiča in scenografiji Viktorja Molke (1923–2010) bodo služili za oris okvirih smernic scenografskih podob, ne le Škofjeloškega pasijona, ampak tudi ostalih pasijonov, ki so jih postavili na slovenskih odrih v času med obema vojnama. Za njimi so namreč poleg pisnih ostale tudi likovne sledi, v obliki scenskih osnutkov in fotografij predstav.

SCENSKO OZADJE ŠKOFJELOŠKEGA PASIJONA V 18. STOLETJU

Za pasijonske procesije je znano, da so potekale na prostem, v obliki sprevoda z živimi slikami ali igralnimi prizori na vozovih, nosilnih odrih ali na konjih, in so prikazovale Kristusovo trpljenje. Za osnovno scensko ozadje so služile fasade mestnih hiš. Bistvo so bili podobe in igra igralcev ter interpretirano besedilo. Prirejali so jih na veliki četrtek ali na veliki petek, z začetkom ob 16. uri. Trajale so dolgo v noč, zato so organizatorji prebivalce prosili, da ob večeru prižgejo sveče na oknih hiš. Ta osvetljava je, skupaj z osvetljavo, ki so jo nosili udeleženci procesij in tisto na odrih, procesijam dajala posebno vzdušje. Meščanom mesta je bilo naročeno, naj očistijo ulice in trge ter razsvetlijo okna pri hišah, kjer bo šel sprevod.⁷ Pripravo in izvedbo so po navadi prevzele v ta namen posebej ustanovljene bratovščine. Meščani in okoliški prebivalci so sodelovali kot igralci, izdelovalci kostumov, rekvizitov in scenskih elementov.⁸

Tudi procesija v Škofji Loki je krenila po ulicah starega mestnega jedra z začetkom ob štirih popoldne⁹ in imela podobno preprosto scenografijo. Tudi tu so za ozadje stoječih in premičnih odrov služila pročelja hiš.¹⁰ Sprevod so poleg sveč na oknih hiš osvetljevale tudi lanterne oziroma svetilke, ki so bile zavarovane pred vetrom in so kljub vetru gorele.¹¹ Škofjeloški pasijon se je dogajal simultano, na različnih odrih se je odvijalo več prizorov hkrati. V besedilu so navedeni številni rekviziti, prek katerih so gledalci razpoznavali svete osebe. Opisani so tudi barviti kostumi¹² in celo seznam oblačil, po katerem lahko prešteje-

⁷ Pismo neznanega voditelja ljubljanske procesije, 312: »Taiste hišne gospodarje tudi naprošamo, da po ustaljeni navadi razsvetlijo okna, ki gledajo na ulice, po katerih poteka procesija. Prav tako naj poskrbijo, da se mestne ulice očistijo.«

⁸ Kocjančič, *Prostor v prostoru*, 36–38.

⁹ Točna ura je zapisana v virih. Glej: Pismo neznanega voditelja loške procesije iz leta 1713, 300.

¹⁰ Marin, *Škofjeloški pasijon*, str. 204, predvideva: »... da so bile scenske kompozicije pasijonske igre sestavljene iz nošenih, vozečih in stalnih odrov, ki so jim služile za ozadje slikovite fasade škofjeloških mestnih hiš Zgornjega in Spodnjega trga.«

¹¹ Povabilno pismo brata Ferdinanda, 310.

¹² Škofjeloški pasijon, 13: »Red procesije z igralci: Prvič, na čelu gre voditelj v rdeči kuti, v roki nosi palico in zvezdo.« ali str.19: »Zdaj sledijo Adamovi otroci v belih srajcah in prepasani, s palicami

mo število igralcev procesije.¹³ Ob branju Romualdovega zapisa ugotovimo, da je v njem le malo podatkov o scenskih elementih. Teh morda res ni bilo ali pa bodo zaradi pomanjkanja pisnih virov ostali skrivnost. Nekaj omemb v originalu namreč vendarle kaže, da so morali obstajati. V napotkih o organizaciji prireditve z naslovom *Pred procesijo je treba vedeti* je med delavci naveden tudi podobar, ki bi mu morali o delu izdati pisno potrdilo.¹⁴ Plačani podobar je morda oblikoval kak rekvizit, kip, steber ali manjšo dekoracijo. V didaskalijah je ob podobi *Krvavi pot* omenjena Oljska gora, ki pa ni opisana.¹⁵ Pri tem nas seveda zanima, ali je bila morda naslikana na kak scenski element, kuliso, praktikabel ...

Izpričano je, da so bili premikajoči se odri sami po sebi težki, zato so jih nosili možje. Ohranilo se je tudi pričevanje, da naj bi na premikajočih odrih recitirali besedilo majhni otroci, prav zato, ker so bili lahki.¹⁶ Odri so bili torej dovolj obteženi z nastopajočimi v kostumih, zato na njih ni moglo biti prav veliko težkih dekoracij ali kulis, saj bi teže še povečale. Drugače je verjetno veljalo za stoječe odre. Ko se je oder ustavil na določenem mestu, so nanj lahko dodatno namestili scenski element.

Povzamemo torej lahko, da so ob dekorativnih fasadah škofjeloških hiš ustvarjalci škofjeloškega pasijona prizorišče prepustili domišljiji gledalca in celotno zgodbo popestrili z uporabo rekvizitov, manjših scenskih elementov, živo pisanih in pomensko polnih kostumov in glasbe. Že samo živa slika določene-ega ikonografskega motiva je v pozornemu gledalcu pasijona 18. stoletja lahko vzbudila zgodbo, občutja in kontemplacijo. Repertoar podob pasijona so gledalci dobro poznali iz miljeja srednjeveških poslikav okoliških cerkva. Vizualizacija bibličnih motivov je v zgodovini človeštva večkrat pomembno nadomestila besedo, ali, kot je zapisal Federico Zeri: »Tisto, do kamor ni mogla seči beseda, so v različnih civilizacijah pogosto izrazili vidno v skladu z okusi, nagnjenji in natančnimi simboličnimi in ikonografskimi pravili ...«¹⁷ Škofjeloški pasijon je bil sicer igran, a vendar je šlo bolj za dogodek procesije, za »pobožno šego«, ki jo je vsekakor, kot piše Niko Kuret, treba »ocenjevati z drugačnimi merili kakor umetniško gledališče«.¹⁸

---

v rokah.«

¹³ Seznam oblačil za procesijo, 171.

¹⁴ Škofjeloški pasijon, 7.

¹⁵ Prav tam, 59.

¹⁶ Pismo provinciala Jožefa, 307–308.

¹⁷ Zeri, Za podobo, 15–16.

¹⁸ Kuret, Praznično leto Slovencev I, 187.

SCENSKE POSTAVITVE FINŽGARJEVEGA IN GREGORINOVEGA PASIJONA NA POKLICNIH ODRIH MED OBEMA VOJNAMA

Čas med obema vojnama je bil posebej bogat pri razvoju likovne in gledališke umetnosti. Z novimi gledališkimi praksami so se rodili tudi nove vizualni koncepti gledališko uprizorljivih pasijonov. Ob velikonočnih praznikih so bile po številnih mestih še vedno prisotne različne pasijonske procesije, ki so se držale tradicionalnih pravil, v kino dvoranah so predvajali tuje filme s pasijonsko vsebino. Leta 1930 so prirejeno besedilo Škofjeloškega pasijona Nika Kureta predvajali tudi po ljubljanskem radiu, zato so se pojavile želje, da bi različna pasijonska besedila začeli uprizarjati tudi na slovenskih gledaliških odrih in hkrati, da bi Škofjeloški pasijon spet uprizorili na prostem, čemur je sledil Debeljakov poskus uprizoritve pasijona na stoječem odru na dvorišču gimnazije v Škofji Loki leta 1936.

Tudi na poklicnih odrih se je po 1. svetovni vojni zvrstilo nekaj uprizoritev dramatisiranih pasijonskih besedil, med njimi morda najvidnejše stvaritve igralca Edvarda Gregorina in uprizoritve pasijona Nikolausa Deutscha v priredbi Frana Saleškega Finžgarja. Na repertoar slovenskih medvojnih poklicnih in polpoklicnih dramskih odrov so bila v velikonočnem času uvrščena tudi druga dela z religiozno, duhovno vsebino, na primer v ljubljanski Drami Golgota Srdana Tucića v sezoni 1919/1920, v času obiskanja Edvarda Gregorina v sezoni 1934/1935 in Gregorinov Kralj z neba v sezoni 1935/1936.

Slovensko gledališče se je dolgi tradiciji uprizarjanja duhovnih dram, katerih vrhunca sta bila Drabosnjakov pasijon in Škofjeloški pasijon, poklonilo ob koncu 19. stoletja, ko je Franc Saleški Finžgar (1871–1962) dobil od slovenskega Deželnega gledališča v Ljubljani naročilo za pasijon. V *Pasijonskih doneskih* Alojz Pavel Florjančič piše, da sta bila oba ohranjena pasijona neprimerna za uprizoritev na odru. Drabosnjakov pasijon se je zdel le »bukovniški« in ni ustrezal tedanjem ljubljanskem meščanskemu okusu, Škofjeloški pa ni bil dramatisiran za gledališki oder, temveč je bil ustvarjen za procesijo na prostem.¹⁹ Finžgar je bil kot avtor pasijona primeren in izbran tudi zato, ker je bil hkrati obetajoči pisatelj in po izobrazbi teolog.²⁰ Finžgarjev pasijon, ki je po vsej verjetnosti priredba nekega nemškega besedila v Repertoarjih slovenskih gledališč, vodenega pod avtorjem Nikolausom Deutschem,²¹ ima 11 prizorov in traja približno dve uri. V času med

¹⁹ Florjančič, Finžgarjev pasijon, 137.

²⁰ Prav tam.

²¹ Florjančič omenja, da je predloga za Finžgarjev pasijon delo neznanega avtorja, saj imena Nikolausa Deutscha, včasih na gledališke liste zapisanega tudi kot L. Deutsch, ni zaslediti v nemški literaturi niti pod tem imenom kot pisca duhovnih iger. Zato Florjančič domneva, da je prišlo do napake pri zapisu v repertoar. Glej: Florjančič, Finžgarjev pasijon, 139. Glede na točno imenovanje avtorja Finžgarja pri vseh drugih njegovih uprizorjenih delih v Repertoarju slovenskih

obema vojnama so ga zelo radi igrali, saj že Florjančič našteva nekaj uprizoritev na predvsem ljudskih odrih.²² Hkrati je bil Finžgarjev pasijon v času med obema vojnama večkrat uprizorjen predvsem na štajerskih odrih. Na odru mariborske drame so ga igrali v sezoni 1913/1914 kot *Trpljenje in smrt Jezusa Kristusa*, v sezoni 1919/1920 kot *Kristovo dramo*, v režiji Hinka Nučiča (kot navaja tudi Florjančič),²³ v sezoni 1926/1927 kot *Pasijon* in 1927/1928 kot *Pasijon, trpljenje Kristusovo*, obakrat v režiji Rada Železnika (drugič je šlo najbrž za ponovitev). Režiser in scenograf Valo Bratina je Deutsch-Finžgarjev *Pasion* uprizoril v sezoni 1927/1928 v Mestnem gledališču v Celju in leto prej v Mestnem gledališču Ptuj, kjer ga je v sezoni 1932/1933 ponovno uprizoril režiser Mirko Kaukler.

O uprizoritvah, ki jih našteva repertoar, se je ohranilo malo opisov, predvsem pa premalo podatkov, da bi lahko ocenili scenska ozadja in jih med seboj primerjali. Še največ lahko razberemo iz zapuščine scenskih osnutkov scenografa in režiserja Vala Bratine (1887–1954), ki jo hrani SLOGI—Gledališki muzej. Žal njegovo ohranjeno scenografsko gradivo še ni popolnoma identificirano oziroma povezano s posameznimi predstavami. Zato lahko z gotovostjo le na splošno opišemo stil njegovih scenskih postavitvev. Sodeč po nekaterih identificiranih scenskih osnutkih (na primer za *Hlapca Jerneja* (premiera 17. 2. 1926, SNG Drama Maribor) ali za celjske postavitve *Hlapcev* v sezoni 1927/1928) je Bratina prizorišča gradil s kulisnimi stenami in zavesami, a je ravno v dvajsetih letih 20. stoletja začel z novim načinom odrske postavitve. Kvadratne ali pravokotne škatlaste prostore, ki jih je formiral na odru, je zasukal za 45 stopinj in jim dodal zaveso. S tem je dinamiziral odrsko prizorišče in dobil poudarjeno osno perspektivo, ki je dala ekspresionistično ostrino. Za Bratinove scenografije je veljalo, da so »temeljile na dokaj širokih, dasi neizpremenjenih zakonih prostorskega oblikovanja in so zato v prenekaterih izdelavah dosegale svoj namen.«²⁴ Primerjalno bi morda lahko upoštevali še njegove scenske osnutke za *Božjo pot*, ki jo je verjetno uprizoril na delavskih ali ljudskih odrih po 2. svetovni vojni. Tu zvesto, v realističnem stilu, sledi postajam križevega pota in se drži prej opisanega prostorskega koncepta. Bratinov scenografski vpliv se kaže tudi na ohranjeni fotografiji Deutsch-Finžgarjevega *Pasiona* na ptujskem odru v sezoni 1932/1933.²⁵

---

gledališč lahko sklepamo, da je moral biti Pasijon oziroma njegove ponovne uprizoritve pod drugimi imeni vendarle osnovan na tej nemški predlogi, saj tudi časopisni viri navajajo, da je šlo le za Finžgarjevo priredbo Deutschevega pasijona, na primer glej: Kristova drama, 3.

²² Florjančič omenja, da so pasijon igrali v sezoni 1919/1920 v Mariboru, leta 1921 v Novem mesetu, leta 1924 na Jesenicah, leta 1927 na Ptuju, leta 1930 v Mengšu ter leta 1938 v Kamniku; predvideva celo, da tudi v Ameriki. Glej: Florjančič, Finžgarjev pasijon, str.140.

²³ Florjančič, Finžgarjev pasijon, 140.

²⁴ Traven, Valo Bratina, 122.

²⁵ Glej: Si gledal: <https://repertoar.sigledal.org/predmet/img:1782> (preverjeno 12. 2. 2023).

Bolj znana je scenografija za Gregorin - Tominčevega pasijon *I.N.R.I* (1. 4. 1928), ki je bil uprizorjen na odru Narodnega gledališča v Ljubljani (danes SNG Drama Ljubljana) v režiji Osipa Šesta (1893–1962) in scenografiji Ivana Vavpotiča (1877–1943). Uprizoritev je veljala za najbolj spektakularno in obsežno na gledaliških odrih medvojnega časa. Ohranili so se Vavpotičevi scenski osnutki in fotografije predstave, ki so pomemben vir, ne le za interpretacijo scenografije poklicnih odrov poznih dvajsetih let 20. stoletja, ko nanje še ni vplival scenografski kanon konstruktivista Avgusta Černigoja (1898–1985) in sodobnih avantgardnih režijskih prijemov Ferda Delaka (1905–1968), temveč tudi kot upodobitvena vzporednica Kuretovem pasijonu na kranjskem ljudskem odru. Vavpotič je delo postavil v škatlast prostor, oblikovan s poslikanimi kulisami. Odločil se je za odrsko podobo, osnovano na baročnem principu ulic, v katerem so se menjavala številna prizorišča. Ta so na primer kazala notranjščino palače s pogledom na mesto Jeruzalem, notranjščino palače s postavitvijo *Zadnje večerje*, zasnovano po slavni podobi Leonarda da Vincija (1452–1519), *Golgoto* s križi in druge. Zanimivo je, da je Leonardov motiv za prizor *Zadnje večerje* izbral tudi Kuret v Kranju in ga opisal kot kuliso z arkadnimi okni.²⁶ Pri tem sta se oba ustvarjalca

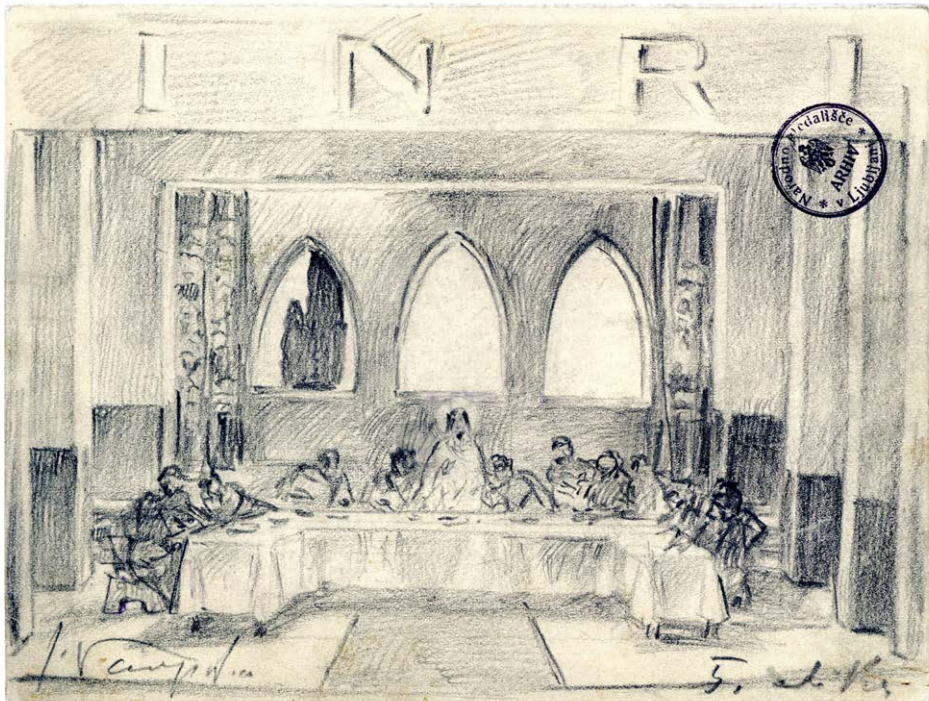

Ivan Vavpotič: scenski osnutek, 16,7 x 22,1 cm, svinčnik, podpisano levo spodaj, hrani Ikonoteka SLOGI – Gledališki muzej. R. Tominec - E. Gregorin: *INRI*, Drama Narodnega gledališča v Ljubljani, 1927/28.

²⁶ Kuret, Slovenski pasijon, 60.

ognila domačemu repertoarju srednjeveških stenskih in štafelajnih podob istega motiva. Iz Vavpotičevih scenskih osnutkov je celo razvidno, da je v želji po kakovosti posnel italijansko renesančno perspektivo in iluzijo slikanih prostorov. Tudi stebriščna dvorana je kazala na dobro poznavanje perspektive.

Ivan Vavpotič: scenski osnutek, 16,7 x 22,1 cm, svinčnik, podpisano levo spodaj, hrani Ikonoteka SLOGI – Gledališki muzej. R. Tominec - E. Gregorin: *INRI*, Drama Narodnega gledališča v Ljubljani, 1927/28.

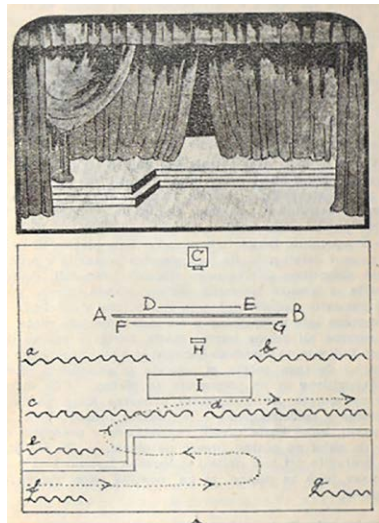
Kljub tehnični dovršenosti je v sezoni 1926/1927 ta način scenske upodobitve pomenil že rahlo preživeto scenografsko in tehnično rešitev. Leto kasneje so se namreč na edinem scenografskem natečaju med obema vojnama za Kogojevo opero *Črne maske* (uprizorjeno 1929) z Vavpotičem mladi scenografi Ferdo Delak, Avgust Černigoj, Ivo Spinčič (1903–1985) ter Edvard Stepančič (1908–1991) spopadli z že prej dognanimi avantgardnimi rešitvami moderne umetnosti konstruktivizma, kubizma in futurizma. Čeprav je zmagal Vavpotič z ekspresionističnimi scenskimi osnutki, je prihod mladih ustvarjalcev na odre slovenskih gledališč v tridesetih letih 20. stoletja moderniziral in tehnično posodobil vizualno podobo predstav.

NIKO KURET IN LJUDSKI ODER – PREDLOG ZA POPOLNO SCENSKO ODRSKO POSTAVITEV PASIJONA

V tridesetih letih 20. stoletja je posebno pozornost Škofjeloškemu pasijonu in njegovi ponovni uprizoritvi namenil dr. Niko Kuret. Po radijski priredbi Romualdovega besedila v sodoben slovenski jezik, z novim naslovom *Slovenski pasijon*, se je lotil še njegove priredbe za gledališki oder, pri tem pa naletel na številne režijske ter tudi scenografske izzive. Ko je gledal nazaj, k načinom upodobitve pasijonov v 18. stoletju, je zapisal: »Iz opisa stare škofjeloške procesije je pač razvidno, da priredba za odre ni bila ravno lahka reč. Kratkim prizorom, ki so se odigrali na vozovih, je bilo treba najti enotno odrsko črto. Marsikaj je moralo izpasti.«²⁷

Prav tako je ugotovil, da se mora odpovedati realističnim scenskim podobam, saj bi s tem načinom »[...] razbil vtisk Pasijona, ker se mu ta način ne le ne prilega, ampak je njegovemu značaju docela nasproten.«²⁸

V mislih je imel predvsem tehnične zmožljivosti naših gledališč, kjer so zaradi predolge in tehnično zapletene menjave prizorišč ustavljali predstave, delali predolge premore ter s hrupom in šumi, ki so nastajali ob premiku kulis med tekočo igro na odru, motili njen potek.²⁹ Kuret je želel, da bi *Slovenski pasijon*, ne glede na gledališko postavitvev na nepremičnem odru, ohranil pretočnost prizorov procesije.

Niko Kuret: Pogled na odprti oder in načrt odra za uprizoritev Slovenskega pasijona, risba, objavljena v knjigi Kuret, Niko, *Slovenski pasijon*: prolog, predigra, štirinajst slik in zaključni zbor: po rokopisu škofjeloške pasijonske procesije iz leta Gospodovega 1721, Kranj 1934, str. 59.

²⁷ Prav tam, 8.

²⁸ Prav tam, 58.

²⁹ Kocjančič, *Prostor v prostoru*, 20.

Krstna predstava *Slovenskega pasijona* je bila leta 1932 na odru Ljudskega doma v Kranju, zaradi izrednega obiska publike je doživela še štiri ponovitve. Celotno režijsko in scenografsko zamisel prve odrske upodobitve Škofjeloškega pasijona je Kuret predstavil v knjižici, namenjeni ljudskim odrom, kjer je objavil tudi tlorisni načrt in fotografije predstave.³⁰ Iz načrta vidimo, da je osnovni način scenske postavitve dokaj preprost: na sredini odra predvideva stopniščni praktikabelski del in zavesa. V izčrpnem zapisu, namenjen scenski postavitvi, je ustvarjalcem svetoval tri osnovne scenografske poti: scensko ozadje po zgledu scenografij za Shakespearova dela v Narodnem gledališču v Ljubljani, scenografijo z uporabo projekcij in navadno zastorno sceno. Vse tri scenografske možnosti je črpal iz sočasnih predstav na poklicnih odrih, zato so njegovi opisi treh različnih scenskih postavitvev tudi odličen vpogled v scenografske prakse na slovenskih odrih v tridesetih letih 20. stoletja.

Pri prvem načinu scenske postavitve poleg uporabe zaves in stopnišč svetuje še nespremenljivi horizont v svetlomodri ali sivi barvi in premične scenske elemente pred njim: »Vsega skupaj torej potrebujete največ tri premične dele in nekaj (največ štiri) kulis (okna rimskih oz. judovskih soban, morda stebrišče, ampak samo v obrisih). Zavesa so seveda neobhodno potrebne. Glejte, da se bogato gubajo.«³¹ Za scenske dodatke svetuje obrise mestnih hiš (za prizor prihoda v Jeruzalem in nekatere druge prizore), ciprese (za prizor *Križevega pota*, *Oljske gore* ...), posebno kuliso z obrisi gora (za prizora *Križanje* in *Juda z Judi*) in posebno kuliso z arkadnimi okni (za prizore *Zadnje večerje*, *pri Kajfi* in *pri Pilatu*).

Za drugi scenografski način je ustvarjalcem predlagal uporabo projekcij s skioptikonom, ki jo je tudi sam preskusil in uporabil pri kranjski odrski uprizoritvi. Svetoval je, da namesto navadnega horizonta: »[...]uporabite (lahko tudi) navadno belo platno, ki seveda tudi ne sme delati gub. Za tem platnom postavite v primerni daljavi skioptikon [...]. Namesto naslikanih premičnih delov se poslužite iz lepenke izrezanih obrisov (mesta, cipres, gora), ki jih postavite med skioptikon in platno [...]. Če zagrnete lečo skioptikona s svilenim papirjem rdeče, modre, rumene ali zelene barve, dobite hkrati s senčno sliko obrisov tudi sijajno pobarvan horizont in s tem neverjetno lepe efekte. – Če tega nečete, si poiščete za skioptikon primernih diapozitivov in jih projicirate na platno. – Če diapozitivov ne morete dobiti, a imate primerne slike, zamenjajte skioptikon z epidiaskopom.«³² Ta drugi predlog kaže, da je bil Niko Kuret tudi

---

³⁰ Kuret, Slovenski pasijon.

³¹ Prav tam, 58.

³² Prav tam, 60.

odličen poznavalec in zagovornik sodobne tehnologije.³³ Do sedaj je bilo namreč znano, da je skioptikon kot aparat za projekcijo pri predstavah tega časa uporabljal le režiser Ferdo Delak, sprva na Delavskem odru v Ljubljani, nato na poklicnih odrih.³⁴ Ob tem je Kuret poleg projekcij uporabil tudi senčno gledališče. S tem je ustvaril novo vizualno odrsko rešitev, ki se je preišljeno prilagodila sodobnemu času in gledalcem, ki so poznali sočasne filmske izvedbe pasijonov. Projekcije in vložki senčnega gledališča so mu omogočile simbolno pomensko, neslišno ter hitro menjavo scenskega ozadja, s čimer je dobil skoraj filmsko gibljivost prizorov. Za ločnico med prizorišči je uporabljal glasbo, ki jo je prav za to priložnost spisal slovenski skladatelj Slavko Premrl (1880–1965). Vizualizaciji pasijonskega okolja je pomagala tudi pravilna osvetlitev prizorišč. Tudi tu je bil Kuret med inovatorji, svetloba mu je služila kot eden od scenskih elementov. Osnovnemu odrskemu elementu stopnišča, ki je bil v vseh prizorih, je v prizoru *bičanja* kot samostojen vizualni scenski element dodal obarvan horizont: »[...] ki ga rdeče osvetlite, prednji del odra pa osvetlite temnozeleno.«³⁵ Tudi za projekcije je svetoval pazljivo izbiro osvetlitve: »V vsakem primeru boste morali paziti, kako boste uredili razsvetljavo v prednjem delu odra, da slika na platnu preveč ne obledi.«³⁶

Uprizoritev Nika Kureta prav zato lahko uvrstimo med izvirnejše primere sočasne režije in scenografije.

³³ Da je Niko Kuret razmišljal in zagovarjal tehnične novosti za vsakdanjo rabo, kaže tudi njegov članek *Modernizacija pouka, 1-2.*, kjer v podnaslovu napiše: »Šola mora korakati vzporedno z novimi tehniškimi iznajdbami,« Predlaga uporabo novosti za podajanje snovi v šolah, med njimi projekcijo s skioptikonom.

³⁴ Kocjančič, *Prostor v prostoru*, 79.

³⁵ Kuret, *Slovenski pasijon*, 60.

³⁶ Prav tam, 61.

Prizori s prve uprizoritve Slovenskega pasijona v Kranju 1932, fotografija, objavljena v knjigi Kuret, Niko, *Slovenski pasijon*: prolog, predigra, štirinajst slik in zaključni zbor: po rokopisu škofjeloške pasijonske procesije iz leta Gospodovega 1721, Kranj 1934, str. 57

Tretji scenografski način, ki ga je Kuret predlagal, je bil cenovno najbolj ugoden, vključeval je le pravilne game zaves in premišljeno izbiro osvetlitve pomembnejših dramatičnih trenutkov.³⁷ Stopniščni praktikabel, postavljen na odrsko sredino, je bil pri tem še vedno osnova za vsa prizorišča in je omogočal vsaj premikanje igralcev gor in dol po odrskem prostoru.

Besedilo, ki ga je Kuret smatral kot priročnik manj večim odrskim ustvarjalcem, je danes izčrpen in pomemben dokument o smereh slovenske scenografije

³⁷ Prav tam.

tridesetih let 20. stoletja. Pove nam veliko o načinih postavitve kulis in zastorov, osvetlitvah prizorišč, pravilni rabi horizonta ter projekcij.

UPRIZORITEV ŠKOFJELOŠKEGA PASIJONA NA DVORIŠČU GIMNAZIJE V ŠKOFJI LOKI LETA 1936

Po Kuretovi postavitvi priredbe Škofjeloškega pasijona na kranjskem ljudskem odru se je porodila želja, da bi ga čimbolj avtentično uprizorili še na mestu njegovega nastanka. V Škofji Loki je tako leta 1936 na dvorišču meščanske šole, v priredbi Tineta Debeljaka in režiji Pavla Okrona, na enem samem odru, ki je služil vsem prizoriščem, ponovno zaživelo Romualdovo besedilo. Na odru so bile postavljene kulise, ki jih je s podobo znamenitih hiš škofjeloškega mestnega trga poslikala Bara Remec. Dogajanje na odru ter različna vzdušja so obarvali reflektorji.³⁸ Ohranjenih je več opisov scenografije, med njimi tudi zelo natančno pričevanje: »Spreddaj je postavljen mogočen oder s površino 200 m². Kulise, delo akademske slikarice Bare Remčeve, predstavljajo najznačilnejše starinske loške hiše. Tu vidiš stari rotovž, s »kolesom sreče« nad vežnimi vrati. Tudi Homanovo hišo takoj spoznaš, saj je še danes ravno taka kakor v 16. stoletju, ko je bila sezidana. Oder ti torej predstavlja stari mestni trg. Na sredi odra se v stopnicah dviga še poseben oder, na katerem se bodo vršili glavni prizori.«³⁹

Oder s stopnišnim praktikablom je omogočal tekoče menjavanje prizorišč in igralcev. V osnovi je bil torej zasnovan podobno kot v Kranju, le da so projekcije in zavese nadomestile poslikane kulise s škofjeloško mestno veduto in je zaradi postavitve na šolskem dvorišču omogočal tudi uporabo dela dvorišča za krajše procesijske dele,⁴⁰ ki si jih Kuret v zaprti škatli majhnega odra ni mogel privoščiti. Scenografska postavitve Bare Remec je bila dopolnjena varianta predlaganih Kuretovih ozadij. S kulisno podobo meščanskih hiš je združila realistično podobo fasad pri pasijonskih procesijah s preprosto, minimalistično odrsko postavitvijo stopnišnega dela, ki je pri nepremični odrski zasnovi omogočal uporabo odrskega prostora vsaj v višino. Predstava je navdušila občinstvo in so jo v naslednjem letu večkrat ponovili.⁴¹

³⁸ Demšar, Škofjeloški pasijon, 221.

³⁹ P. F., Škofjeloški pasijon, 222.

⁴⁰ Prav tam, 226.

⁴¹ Prav tam, 222.

Fotografije uprizoritve Škofjeloškega pasijona leta 1936 hrani Loški muzej.

UPRIZORITEV VELIKEGA SLOVENSKEGA PASIJONA SLOVENSKEGA GLEDALIŠČA V TRSTU LETA 1965

Režiser Mirko Mahnič je s scenografom Viktorjem Molko na odru novo odprte dvorane Kulturnega doma v Trstu postavil *Veliki slovenski pasijon*, ki je bil sestavljen iz treh besedil: *Soldaški mizerere*, *Kmečki rekvijem* in *Škofjeloški pasijon* (premiéra 11. 4. 1965). Slovensko gledališče v Trstu se je odločilo za uprizoritev verskih besedil, ker so svoje poslanstvo videli v zadovoljitvi vseh gledalcev: »Zato so vodstveni organi od leta 1945 dalje pri repertoarnih izbirah upoštevali ne le heterogenost publike, temveč tudi ideološko pluralnost, seveda ob jasnem izhodišču, da je bila OF na strani zaveznikov in zmagovalka v vojni. Repertoarji so bili sestavljeni po kriteriju: iz slovenske (sodobne in domačijsko-ljudske), italijanske in svetovne dramatike, tako da so klasiko dopolnjevale novosti.«⁴²

Veliki slovenski pasijon (*Soldaški mizerere*, *Kmečki rekvijem*, *Škofjeloški pasijon*), režiser Mirko Mahnič, scenograf Viktor Molka, Slovensko gledališče v Trstu, premiéra 11. 4. 1965.

Molka si je zamislil scenografijo, ki je ustrezala vsem trem besedilnim predlogam. Na odru so izmenično ali skupaj stali dva do trije visoki stopniščni nastavki, ki so ustrezali posamičnim prizorom, omogočali simultanost prizorišč in hkrati različno postavljeni v globino in višino odrskega prostora tudi krajše procesijske

⁴² Kravos, Tržaška uprizoritev, 50.

dele. Pri Škofjeloškem pasijonu je bil na primer lektorij uporabljen v prizoru *Kristusa na križu*, visoki podest s stopniščem pa za *Kalvarijo*. Predstava je uspela, o njej je kritika zapisala, da je »zrcalila resnično ljudsko dušo«. ⁴³

V *Pasijonskih doneskih* je teatrologinja Bogomila Kravos zapisala, da se je Molkova scenografija stilno odlično ujemala s kostumi Alenke Bartl (1930–2018) in glasbo Marijana Vodopivca (1920–1977). ⁴⁴ Hkrati je oder novega Kulturnega doma omogočal nenavadne, velikopotezne scenske rešitve prav zaradi neobičajne višine in globine. ⁴⁵ Tako je označila njegovo sceno za »monumentalno«, a hkrati »špartansko, tako da je v vseh ozirih odpirala prostor«. ⁴⁶ Prostoren in visok odrski prostor Kulturnega doma je omogočal, da je Molka upošteval tudi idejo tekstovne zasnove s silnicami, ki so kazale pot od zemeljskosti k nebu. Kravosova piše: »V Pasijonu so podobe ostajale iste kot v procesiji in tudi prirejeno besedilo je v zasnovi ustrezalo sprevedu s postajami, na katerih prisotni molijo pred prizoriščem/ pildkom. V odrski izvedbi so se podobe in postaje spremenile v prizore, ki jim je sledilo udobno sedeče občinstvo.« ⁴⁷

S podobnimi scenskimi elementi sta leto kasneje Mahnič in Molka na istem odru uprizorila še Mahničovo *Vinsko žalostno alelujo* (premiera 3. 4. 1966).

VPLIV REŽIJSKIH IN SCENOGRFSKIH PRVIN PASIJONSKIH PROCESIJ V POSTDRAMSKEM GLEDALIŠČU

Procesijski del pasijonskega izročila se je podzavestno, kot način gledališke postavitve na prostem, prenesel v prakse postdramskega gledališča. Scenografija pasijonov je s premičnimi odri in enostavnostjo scenskih ozadij aktivno vključila spremljajoče vernike (gledalce). Prav k aktivnemu vključevanju gledalcev v predstave je težilo postdramsko gledališče, ki je v ta namen razširilo svoje delovanje izven gledaliških poslopij, tudi na prosto, ter začelo ustvarjati na več odrh in simultano na več prizoriščih. Pri nas je take predstave prvi predstavil Ljubiša Ristić (1947) v sklopu repertoarja Slovenskega mladinskega gledališča v Ljubljani. Že pri *Missa in a minor* (premiera 21. 12. 1980, režija D. Ristić, scena L. Ristić) je igralni prostor z odra dvorane selil v njen avditorij in tako aktivno vključil gledalce. Tak način je poimenovan »retorika prostora«. ⁴⁸ Ristić je ostale predstave, na primer *Romeo in Julija: Komentarji* (premiera 16. 2. 1983) postavil v skoraj vseh razpoložljivih gledaliških in negledaliških (tudi nedokončanih) prostorih

---

⁴³ Peterlin., Slovensko tržaško gledališče 1945–1975, 170.

⁴⁴ Kravos, Tržaška uprizoritev, 46.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Prav tam, 47.

⁴⁸ Toporišič, Medmedijsko in medkulturno nomadstvo, 107.

Plečnikovega Baragovega semenišča v Ljubljani. Gledalci so morali v »procesiji« hoditi za predstavo po »prostorih brez meja«. ⁴⁹

Prav tako so gledališki ustvarjalci začeli postavljati predstave na prostem in kot scenska ozadja uporabljali podobo hišnih pročelij in miljeja okolice. Pri *Don Kihotu* Bulgakova (*premiera 3. 7. 1984, PDG v Novi Gorici, režija: Z. Šedlbauer*) je scenograf Vojteh Ravnkar (1943–2010) za scensko ozadje uporabil veduto Kanala ob Soči, ki se je »tako rekoč brez razpoke« zlil z ambientom, da si predstave na kakem drugem kraju ni bilo mogoče predstavljati. ⁵⁰ Procesija igralcev in občinstva se je sprehodila po ozki ulici navzdol proti Soči, kjer so na obeh bregovih zakurili kres. Sceno je spet nadomestila arhitekturna podoba kraja, z malo popravki scenografa.

Sodobni čas je k nam zanesel tudi postmoderne gledališke performanse v heterotopičnih prostorih, med katere je sodila tudi tuja predstava *Na tvojem mestu* (premiera 20. 4. 1990, *You- the city*), ki jo je napisala in režirala Fiona Templeton. Pri uprizoritvi je bil poudarek prav na aktivnem vključevanju gledalca v igro in njegovem soigranju z igralci, ki so ga čakali in z njim improvizacijsko ustvarjali predstavo, hodeč od postaje do postaje. Ta tip novodobnega intimnega »urbanege« pasijona se je odvijal od zasliševalne sobe na policijski postaji, prek intimne sobice v hotelu, sprehoda ob Ljubljani do gledališča Glej in gostišča Mrak, kjer je igralka z gledališkim listom presenetila gledalca in mu sporočila, da je pasijon končan. ⁵¹

SCENSKA PODOBA OD PASIJONA DO PASIJONA

V prispevku smo orisali različne tipe gledaliških postavitvev Škofjeloškega in ostalih pasijonov v času do leta 1965 ter vpliv procesijske oblike prvotnih postavitvev na prostem na uprizoritvene prakse postdramskega gledališča. Dobro znanim pasijonskim procesijam na prostem se je v času med obema vojnoma pridružila tudi gledališka oblika znotraj gledališke stavbe, ki so jo ustvarjalci s pomočjo različnih dramatiziranih predlog skušali prilagoditi prostoru zaprte odrske škatle. Prvo uprizoritev gledališko prirejenega Škofjeloškega pasijona je osnoval Niko Kuret znotraj Kulturnega doma v Kranju. V knjižnem zapisu predstave je v poglavju *Pozorišče* ⁵² opisal in podal tudi vse načine pasijonske scenografije, ki so jih nato, najbrž po spontani presoji, uporabili vsi ostali obravnavani ustvarjalci. Za tip »realističnega« scenskega ozadja, ki ga je Kuret ovrigel kot neprimerne, saj bi bili zaradi tehnične zahtevnosti scenske postavitve »[...]« od-

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ Inkret, Andrej, *Za Hekubo*. 202.

⁵¹ Smasek, *Igra kot skrivanje in odkrivanje*, 336.

⁵² Kuret, *Slovenski pasijon*, 58–61.

mori daljši kakor pa prizori«, ⁵³ scena bi tudi uničila bistvo pasijona, ⁵⁴ bi lahko opredelili Vavpotičevo zamisel Gregorinovega *I.N.R.I.* ter Bratinove uprizoritve Finžgarjevega pasijona. Kuret si je za kranjsko uprizoritev izbral preprosto odrsko zasnovano s stopnišnim nastavkom in zastori, ki so s premikanjem določali prizore. Kot scenski dodatek se je odločil za povsem sodobno tehniško rešitev, uporabo projekcij, barvne osvetlitve in senčnega gledališča. Ob postavitvi škofjeloškega pasijonskega besedila na nepremičnem odru loškega gimnazijskega dvorišča je scenografka Bara Remec uporabila vmesno varianto scenografije, z realizmom mestnih fasad na kulisah in na odru postavljenega stopnišnega nastavka. Prostor dvorišča je omogočal tudi krajše procesijske dele. Vse te medvojne postavitve so se zvrstile v času, ko so na slovenske poklicne odre prihajale nove avantgardne gledališke prakse v obliki prostorskih, trodimenzionalnih scenografij v predstavah režiserjev Ferda Delaka, Bratka Krefta in Bojana Stupice. Scenografi so gradili prizorišča z odri na različnih višinah in globinah odrskega prostora, svetlobnimi efekti in likovnimi, svetlobnimi in besednimi projekcijami. Uvedli so hitro, neslišno menjavo prizorišč, pri čemer so jim pomagale tako nove tehnične naprave ter nastavljivi vrtljivi odri, želeli so si aktivnejše vključitve gledalcev v predstavo. Prav zato je bila Kureta postavitev kranjske uprizoritve pasijona leta 1932 zelo sodobna za svoj čas. Celo bolj od Vavpotičeve zamisli *I.N.R.I.*-ja na odru osrednjega gledališča na slovenskih tleh. Hkrati je Kuretu kot prvemu gledališkemu snovalcu pasijona uspelo, da je obdržal pomembne lastnosti pretočnosti prizorišč pasijona, kot je zapisal sočasni gledalec predstave: »Na odru seveda ni mogel obdržati značaja procesije, temveč je dobil obliko zaporednih živih slik, ki se spreminjajo v temi ali za zastorom in jih poživljajo Premrlovi glasbeni vložki.« ⁵⁵

Prvi gledališki pasijon po 2. svetovni vojni je skupaj s scenografom Viktorjem Molko osnoval režiser Mirko Mahnič na odru slovenskega tržaškega gledališča. Scenografsko bolj ustrezno rešitev na nepremičnem odru, ki je lahko vključevala tudi krajši procesijski del med tremi nastavljenimi stopnišnimi scenskimi elementi, sta jima omogočila predvsem velikost in globina novega odra v Kulturnem domu v Trstu.

Ne glede na scenografsko primerne rešitve je v vseh primerih prav zaradi nepremičnosti gledališkega odra odpadla ključna značilnost procesij, to so gledalci, ki so vsa dogajanja sede spremljali iz avditorija.

---

⁵³ Prav tam, 58.

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ P., E., Škofjeloški pasijon, 226.

Literatura

- Demšar, Viktorijan. Izbral Goran Schmidt, Škofjeloški pasijon (signum temporis), *Oče Romuald – Lovrenc Marušič. Škofjeloški pasijon*, Ljubljana 1987, Zbirka Kondor, zv. 238. (Demšar, Škofjeloški pasijon).
- Florjančič, Alojzij Pavel. Finžgarjev pasijon in duhovna drama pri Slovencih v 19. stoletju, *Pasijonski doneski*, Škofja Loka 2011, 6. (Florjančič, Finžgarjev pasijon).
- Inkret, Andrej. Za Hekubo. Gledališka poročila 1987–1999, Ljubljana: Slovenski gledališki inštitut, 2000.
- Kalan, Filip. Gledališki značaj škofjeloškega pasijona, *Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja*, Ljubljana 1967 (Kalan, Gledališki značaj).
- Kocjančič, Ana. Prostor v prostoru, Scenografija na Slovenskem od 17. stoletja do leta 1991. Vol. I. Ljubljana : Slovenski gledališki inštitut, 2018.
- Kravos, Bogomila. Tržaška uprizoritev Škofjeloškega pasijona 1965, *Pasijonski doneski*, 1, Škofja Loka 2006. (Kravos, Tržaška uprizoritev).
- Kristova drama na mariborskem odru, Kulturni pregled. *Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*, 8. 85 (9. 4. 1927). (Kristova drama).
- Kuret, Niko. Modernizacija pouka z modernimi tehniškimi sredstvi, *Učiteljski tovariš*, 71.17 (8. 5. 1931). (Kuret, Modernizacija pouka).
- Kuret, Niko. Praznično leto Slovencev I, Celje 1965.
- Kuret, Niko. Slovenski pasijon : prolog, predigra, štirinajst slik in zaključni zbor : po rokopisu škofjeloške pasijonske procesije iz leta Gospodovega 1721, Kranj 1934.
- Marin, Marko. Škofjeloški pasijon (signum temporis), *Oče Romuald – Lovrenc Marušič. Škofjeloški pasijon*, Ljubljana 1987, Zbirka Kondor, zv. 238. (Marin, Škofjeloški pasijon).
- P., F. Škofjeloški pasijon, Izbral Goran Schmidt, Škofjeloški pasijon (signum temporis), *Oče Romuald – Lovrenc Marušič. Škofjeloški pasijon*, Ljubljana 1987, Zbirka Kondor, zv. 238. (P., F., Škofjeloški pasijon).
- Peterlin, Jože. Slovensko tržaško gledališče 1945–1975. Trst 1990.
- Pismo neznanega voditelja loške procesije iz leta 1713, *Oče Romuald, Škofjeloški pasijon*, Znanstveno kritična izdaja, Celje 2009. (Pismo neznanega voditelja loške procesije).
- Pismo provinciala Jožefa o sklepih defnitorija v Beljaku z dne 30. avgusta 1765, *Oče Romuald Škofjeloški pasijon*, Znanstveno kritična izdaja, Celje 2009. (Pismo provinciala Jožefa).
- Povabilno pismo brata Ferdinanda, *Oče Romuald, Škofjeloški pasijon*, Znanstveno kritična izdaja, Celje 2009. (Povabilno pismo brata Ferdinanda).
- Repertoar slovenskih gledališč 1867–1967 (ur. Nevenka Gostiševa et al.). Ljubljana: Slovenski gledališki muzej, 1967.
- Seznam oblačil za procesijo na veliki petek v Škofji Loki, *Oče Romuald – Lovrenc Marušič. Škofjeloški pasijon*, Ljubljana 1987, Zbirka Kondor, zv. 238. (Seznam oblačil za procesijo).
- SiGledal: <https://repertoar.sigledal.org/predmet/img:1782> (preverjeno 12. 2. 2023).
- Smasek, Lojze. Igra kot skrivanje in odkrivanje, *Post scriptum. Izbrane gledališke kritike* (ur. Ana Perne), Ljubljana: Slovenski gledališki inštitut, 2017. (Smasek, Igra kot skrivanje in odkrivanje).
- Škofjeloški pasijon, *Oče Romuald – Lovrenc Marušič. Škofjeloški pasijon*, Ljubljana 1987, Zbirka Kondor, zv. 238. (Škofjeloški pasijon).
- Toporišič, Tomaž. Medmedijsko in medkulturno nomadstvo. O vezljivosti medijev in kultur v sodobnih uprizoritvenih praksah. Ljubljana 2018.

Traven, Janko. Valo Bratina, slovenski igralec, režiser, scenograf in gledališki organizator (1887–1954), *GL SNG Drama Ljubljana*, 34. 5 (1954/55). (Traven, Valo Bratina).
Zeri, Federico. Za podobo, Pogovori o umetnosti branja umetnosti, Ljubljana 1994.

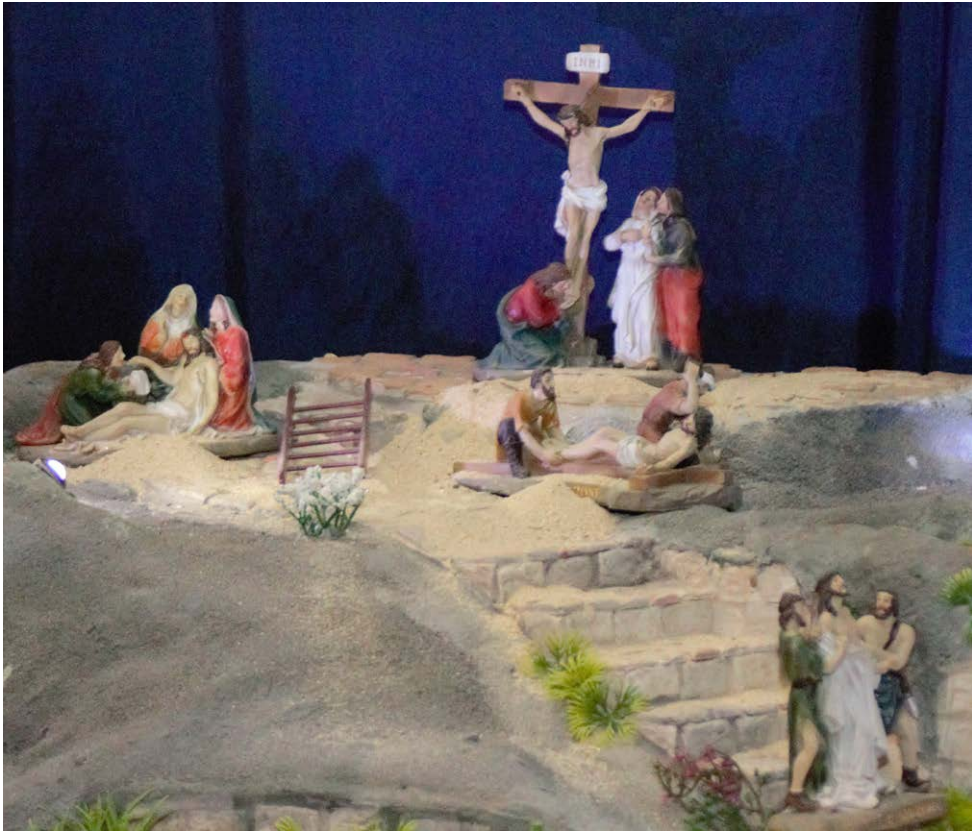
Povzetek

Do danes je bila zgodovina uprizarjanja pasijonov na Slovenskem znanstveno dobro raziskana, manj pa njihov vizualni, scenografski del. V prispevku bom zato predstavila različne scenografske postavitve Škofjeloškega in ostalih pasijonov. V času med obema vojnama se je pasijonskim procesijam na prostem pridružil tudi način uprizoritve znotraj gledališke stavbe, ki je poleg novega režijskega zahteval tudi nov scenografski pristop. Prvo uprizoritev gledališko prirejenega Škofjeloškega pasijona je leta 1934 osnoval Niko Kuret na odru Kulturnega doma v Kranju. V prispevku se bomo sprehodili med različnimi scenskimi postavitvami pasijonov in jih med seboj primerjali ter premislili vpliv procesijske oblike prvotnih postavitvev na prostem na uprizoritvene prakse postdramskega gledališča.

Abstract

ON THE SCENOGRAPHY OF THE PASSION PLAYS BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Until now, the history of the staging of Passions in Slovenia has been scientifically well studied, but less their visual, scenographic aspect. Therefore, the paper presents different scenographic settings of the Škofja Loka Passion and of other Passions. Between the two World Wars, the open-air passion procession was added by its performance in the theatre building, which, in addition to a new directorial approach, required a new scenographic approach. The first performance of the theatrical adaptation of the Škofja Loka Passion was staged by Niko Kuret at the Kranj Cultural House in 1934. The paper presents different stage settings of the Passions, and compares them to each other. It also reflects the influence of the procession forms of the original outdoor staging on performance practices of the post-dramatic theatre.

Pasijonske jaslice avtorja Matjaža Bitenca iz Litije. Foto Martin Janežič.

dr. Jaša Drnovšek

Članek je bil prvič objavljen v reviji *Bogoslovni vestnik* 82, 2021, št. 1, str. 137-147.

ŠKOFJELOŠKA BRATOVŠČINA SV. REŠNJEGA TELESA MED UTRJEVANJEM VERE IN SKRBJO ZA ONOSTRANSTVO

UVOD

Bratovščine so pojav z dolgo, več kot petstoletno zgodovino.⁵⁶ Medtem ko njihovi začetki segajo v visoki srednji vek – v italijanskem govornem prostoru in južnofrancoski pokrajini Languedoc jih srečamo že v 12. stoletju (Davis 1974, 316) –,⁵⁷ so od takrat nastajale in se širile v več valovih (316; Blasting 1989, 3; Schneider 1994, 65; 69; Bonin 2011, 23). Do konca 18. stoletja, ko so jih razsvetljenske oblasti postopoma odpravile,⁵⁸ so obstajale na območju vse katoliške Evrope, zato jih lahko – celostno gledano – označimo za mednarodno ustanovo. Po drugi strani pa je za člane bratovščin⁵⁹ značilno, da so večinoma delovali le v svojih domačih, praviloma urbanih okoljih (Schneider 1994, 66; 69; Klieber 1999, 13).⁶⁰

⁵⁶ Predhodnike bratovščin vidi Zdenka Bonin sicer že pri Judih (združenja farizejev, samarijanov in nazarencov), Rimljanih (*sodalitates, collegia*) in v kristjanih, ki so se skrivali po katakombah in drugje v Rimu (2011, 21).

⁵⁷ Srednjeveška družba je bila nagnjena k združevanju, za ljudi tega obdobja pa značilno, da so hkrati pripadali več združbam. Posameznik ni smel ostati sam, saj bi kot tak lahko delal le zlo, kar je greh (Bonin 2011, 24).

⁵⁸ V Svetem rimskem cesarstvu na primer sta cesarica Marija Terezija (1717–1780) in cesar Jožef II. (1741–1790) že 17. avgusta 1771 za vse avstrijske dedne dežele izdala odlok, s katerim sta prepovedala ustanavljanje novih bratovščin in odredila temeljito preiskavo obstoječih (HkkG, 2:82–83). Po več nadaljnjih odlokih, ki so izražali še večji dvom v njihovo družbeno koristnost, jih je Jožef II. leta 1783 povsem ukinil. V prihodnje so se lahko njihovi člani pridružili kvečjemu na novo ustanovljenemu Združenju iz ljubezni do bližnjega, ki so ga upravljali župniki (HkkG, 1:247–264). Z dvornim odlokom (27. 11. 1783) je vse premoženje bratovščin prešlo prav na to ustanovo za revne (HkkG, 2:406–407).

⁵⁹ Poudariti velja, da so člani bratovščin izhajali iz vseh družbenih slojev (Mitterwieser 1930, 57; Tanzer 1992, 85; Malešević 2022, 77). Poleg tega so lahko v bratovščinah delovale tudi ženske, ki so skupaj pogosto predstavljale večino članstva (Schneider 1994, 72).

⁶⁰ Do obnavljanja bratovščin je znova prišlo v 19. stoletju (za vpliv manjših bratov na ta pojav v slovenskem prostoru gl. Kolar 2019, 950–951). Še leta 1917 jih podrobno opredeljuje *Zakonik*

Carlo Schanzer meni, da lahko ločimo med cerkvenimi in laičnimi bratovščinami. Prve potrjuje papež ali škof, druge pa eventualno posvetna oblast. Ločujemo lahko še med čistimi verskimi in mešanimi bratovščinami – prve zaznamujejo verska opravila, druge pa zlasti dobrodelnost; med javnimi in zasebnimi bratovščinami; ter med bratovščinami z lastnim premoženjem in takšnimi brez njega (1899, 6–10).

Najpozneje po koncu tridentinskega koncila so bratovščine postale eno od sredstev Cerkve za lastno prenavo (Schneider 1994, 83–84).⁶¹ Med njihovimi številnimi dejavnostmi⁶² je doslej še najmanj raziskano izdajanje knjig (Ogrin 2016, 55). Za slovenski prostor v obdobju baroka je okvirni pregled tovrstnih publikacij opravil Matija Ogrin. Ugotavlja, da so bratovščine na omenjenem področju nastopale v treh vlogah, ki sestavljajo skoraj celoten literarni sistem: kot avtorji besedil, njihovi posredniki (izdajatelji oziroma založniki) in hkrati bralci (81). Ob tem gre poudariti, da izmed vseh ohranjenih virov o bratovščinah prav knjige, ki so jih izdajale in ki vsebujejo njihove statute, nudijo najcelovitejši uvid v njihovo delovanje. V nadaljevanju si bomo to ogledali ob predstavitvi in analizi *Loškega nebeškega kruha*, dela, ki ga je leta 1713 izdala bratovščina sv. Rešnjega telesa iz Škofje Loke.⁶³ Glavno zgodnjenovoveško združenje s tem imenom je leta 1538 pri cerkvi sv. Marije nad Minervo v Rimu ustanovil dominikanec in poznejši koprski škof Tommaso Stella (–1566), leta 1539 pa potrdil papež Pavel III. (1468–1549) (1860). Osrednji cilj omenjene bratovščine je bilo izražanje temeljne katoliške dogme – resnične navzočnosti Jezusa Kristusa v evharistiji – ob napadih protestantov (Tingle 2016, 89). Škofješka bratovščina, nekakšna

---

cerkvenega prava, ki bratovščine ob tretjem redu za svetne ljudi in pobožnih zvezah uvršča med cerkvena združenja (*associationes*) (Ušeničnik 1940, 497–507; Ambrožič 2015, 533). V trenutno veljavnem *Zakoniku cerkvenega prava* iz leta 1983 bratovščine niso izrecno omenjene (ZCP, 149–161).

⁶¹ Tridentinski koncil je na svoji 22. seji v zvezi z bratovščinami izdal dva kanona. Prvi škofom podeljuje pravico do vizitacij bratovščin, drugi bratovščinam nalaga, da ordinarijem vsako leto poročajo o svojem poslovanju (*Das Konzil von Trient* 2002, 740). V skladu z zadnjim kanonom, pozneje pa tudi z bulo *Quaecumque a Sede Apostolica*, ki jo je 7. decembra 1604 izdal papež Klemen VIII. (1536–1605), so morale bratovščine škofom v potrditev predložiti tudi svoje statute (1867, 140).

⁶² Martin Scheutz bratovščine označuje za »večfunkcijske ponudnike storitev« (2013). Prevodi iz besedil, ob katerih v Referencah na koncu članka prevajalec ni naveden, so avtorjevo delo.

⁶³ Na splošno so bratovščine sv. Rešnjega telesa največji razmah doživele na prehodu iz 14. v 15. stoletje. Skrbele so za pripravo telovskih teoforičnih procesij, spremljale duhovnike s sv. popotnico k bolnikom, poživilje molitev in gojile evharistično pobožnost z daritvijo sv. maše (Ambrožič 2015, 542–543).

podružnica⁶⁴ in eno izmed številnih tovrstnih združenj v slovenskem prostoru,⁶⁵ je danes znana po tem, da je bila pokroviteljica Škofjeloškega pasijona – kapu-cinske procesije, ki je od leta 2016 pod zaščito Unesca in so jo prvič dokazano uprizorili leta 1721.⁶⁶ O siceršnjem delovanju bratovščine imamo za zdaj na vo-ljo naslednje podatke: da je kot imetnica manjše posesti, združene s starološko župnijsko cerkvijo, obstajala že leta 1555 (Blaznik 1973, 242); da je bila pri cer-kvi sv. Jakoba znova ustanovljena leta 1634 (338); da je bila leta 1699 naročni-ca oltarja za omenjeno cerkev (Lavrič 2017, 16–18); da je bila ob koncu 17. ali v začetku 18. stoletja verjetno naročnica slike z motivom Kristusa v stiskalnici (25–26); da je po viru iz leta 1727 loškemu učitelju, ki je s pevci izmed učencev sodeloval pri bogoslužju, na leto za to plačevala 10 goldinarjev (Blaznik 1973, 310); da je imela v lasti nekaj desetin v Polhograjskem gospostvu in bila dokaj premožna, saj je na primer leta 1730 posojala več kot 12.000 goldinarjev kranjske veljave, s čimer je letno zaslužila več kot 600 goldinarjev obresti (338); da je po viru, ki je domnevno iz leta 1778, loškemu učitelju letno plačevala 4 goldinarje in 15 krajcarjev, organistu v Loki 12 goldinarjev (Demšar 2005, 184), cerkovniku v cerkvi sv. Jakoba 8 goldinarjev in 40 krajcarjev ter Pavlu Pečniku kot cerkovniku in bratovščinskemu glasniku⁶⁷ 8 goldinarjev in 30 krajcarjev (185); da je leta 1781

⁶⁴ Ob potrditvi rimske bratovščine sv. Rešnjega telesa je Pavel III. sklenil, da bodo vse druge bratovščine, ki bodo ustanovljene pod istim imenom, deležne odpustkov in privilegijev glavne bratovščine v Rimu, ne da bi bila za to potrebna formalna pridružitvev (Pavel III. 1860, 279; Ušenič-nik 1940, 504–505). Po Pavlu III. so odpustke rimski bratovščini podeljevali tudi papeži Pavel V. (1552–1621), Klemen X. (1649–1721) in Benedikt XIV. (1675–1758) (Pavel V. 1713; Klemen X. 1857; Bouvier 1844, 326–332).

⁶⁵ Za zgodnjenovoveške bratovščine sv. Rešnjega telesa v slovenskem prostoru gl. zlasti Bonin 2011; Dolinar 2011; 2012; Lavrič 2013; Ambrožič 2015; 2015a; Ogrin 2016; Lavrič 2017. Med-tem ko je na primer ljubljanski škof Jožef Rabatta (1620–1683) leta 1667 Svetemu sedežu poro-čal, da bratovščine sv. Rešnjega telesa obstajajo skoraj v vseh župnijskih cerkvah (Dolinar 2011, 168), so ljubljanski škofje Viljem Leslie (1650–1727), Leopold Jožef Petazzi (1703–1772) in Karel Janez Herberstein (1719–1787) v letih 1723, 1764 in 1778 poročali, da v njihovi škofiji praktično ni cerkve, pri kateri tovrstne bratovščine ne bi imeli (Dolinar 2012, 57; 87; 94). Matjaž Ambrožič je na primer zgolj na slovenskem Štajerskem evidencialno 51 bratovščin sv. Rešnjega telesa, ki so delovale od konca 14. stoletja pa do njihove ukinitve (2015, 547).

⁶⁶ V letnih poročilih iz 1727 in 1728, ki sta del kodeksa Škofjeloškega pasijona, piše, da je bratovšči-na sv. Rešnjega telesa procesijo v tem času »vneto varovala« (ŠP, 142). Za kakšno varovanje gre, natančneje opredelujeta dva druga dokumenta iz kodeksa. V zapisu »V vednost prihodnji dobi o procesiji na veliki petek« tako beremo, da je procesija leta 1721 »prišla slovesno na svetlo / .../ na stroške dobrotne bratovščine presvetega Rešnjega telesa« (171); v zapisu »Pred procesijo je treba vedeti«, ki je tako kot dramski tekst nastal v letih 1725–1727 (Ogrin 2009), pa je navedena vsota, ki naj bi jo bratovščina za procesijo namenjala: »Na konventu bratovščine, ki je obravnaval procesijo, je bilo enkrat za vselej sklenjeno, da se daje za pripravo procesije petdeset goldinarjev nemške veljave in ne več.« (ŠP, 172) Prav finančna podpora bratovščine je najbrž prispevala, da je omenjena kot »[u]stanoviteljica in ohranjevalka / .../ procesije« (172).

⁶⁷ »Bratovščinski glasnik« (nem. »Bruderschaftsansager«) je glasnik, ki je moral posameznim članom bratovščine prinesiti vabilo na srečanje ali sv. mašo (Sanford 1975, 16).

prispevala del sredstev za plačo loškega učitelja (Blaznik 1973, 399–400). Kako pa dosedanjo vednost o delovanju škofjeloške bratovščine sv. Rešnjega telesa dopolnjuje knjiga *Loški nebeški kruh*?

LOŠKI NEBEŠKI KRUH

Loški nebeški kruh iz leta 1713, ki je ohranjen le v dveh javno znanih izvodih,⁶⁸ predstavlja tretjo izdajo tega dela (LH, 8; 10). Edini izvod druge izdaje knjige iz leta 1708, znan šele od predlani, je v zasebni lasti (Sommer 2020). Prvič je knjiga, pisana v nemškem jeziku, izšla kmalu po ustanovitvi bratovščine leta 1634 (LH, 5),⁶⁹ iz te izdaje se, kot kaže, ni ohranil noben izvod.⁷⁰ Kot pove že podnaslov *Loškega nebeškega kruha – Pravila in odpustki hvalevredne bratovščine presvetega Kristusovega telesa v mestu Škofja Loka*, sta najpomembnejša dela namenjena pravilom, ki naj bi jim člani bratovščine sledili, in papeškimi odpustki, ki so jih člani lahko pod izrecno določenimi pogoji prejeli.⁷¹ V tem smislu gre za značilno »bratovščinsko knjigo«, ki jo Gerald Hirtner – v kontekstu drugih bratovščinskih dokumentov – opredeljuje takole: »Načeloma razlikujemo med vezanimi in nevezanimi tiskanimi deli. Na področju vezanih tiskov se srečujemo z bratovščinskimi, darilnimi in nabožnimi knjigami. Prve vsebujejo podatke o zgodovini, statutih, nalogah etc. zadevne bratovščine. Ne smemo jih zamenjati z rokopisnimi vpisnimi knjigami (seznamami članov).« (Hirtner 2018, 160) Ker tretji (zadnji in najboljšežnejši) del *Loškega nebeškega kruha* vsebuje pretežno molitve, litanije in opis duhovnih vaj za vredno prejemanje najsvetejšega zakramenta (LH, 1), se zastavlja vprašanje, ali ga ne bi bilo mogoče označiti tudi za »nabožno knjigo«. Če sledimo Hirtnerju, je odgovor nikalen, kajti sam nedvoumno pravi: »Nabožne knjige vsebujejo – kot pove že ime – izključno nabožna in molitvena besedila.« (2018, 160). Podobno meni Irene Rabl, ki loči med »bratovščinskimi knjigami s statuti, molitvami in spevi« na eni ter »nabožnimi knjigami« (2018,

⁶⁸ En izvod hrani Narodna in univerzitetna knjižnica, drugega pa Kapucinski samostan Škofja Loka.

⁶⁹ O začetkih delovanja bratovščine lahko beremo v letopisu kolegija ljubljanske Družbe Jezusove za omenjeno leto: »Šli smo pomagat v Loko, kjer se je začela Bratovščina svetega Rešnjega telesa.« (Baraga 2003, 117)

⁷⁰ Da je med izidom prve in druge izdaje *Loškega nebeškega kruha* minilo vsaj 74 let, med izidom druge in tretje izdaje pa le pet, kaže na to, da je bila bratovščina v prvi polovici 18. stoletja bistveno bolj dejavna kot pol stoletja pred tem.

⁷¹ Po nauku Katoliške cerkve je odpustek odpuščanje časne kazni pred Bogom za grehe, pri katerih je krivda že odpuščena. Vernik ga prejme pod določenimi pogoji ob pomoči Cerkve, ki v službi odrešenja z oblastjo razdeljuje in naklanja zaklad zadostitve Kristusa in svetnikov. Odpustek je delen ali popoln v smislu, da prejemnika delno ali popolnoma reši časnih kazni, ki jih slednji za grehe dolguje (KKC, 389). V katoliškem pobožnem življenju je imel odpustek pomembno vlogo v poznem srednjem veku in potridentskem katolištvu vse do prve polovice 20. stoletja (Kasper 1993, 53). Za člane bratovščin je bilo njegovo prejemanje osrednja duhovna dobrina (Ambrožič 2015, 537).

397) na drugi strani. *Loški nebeški kruh* potemtakem ni nabožna knjiga, temveč ima kvečjemu močan nabožen značaj. Služil naj bi zlasti članom bratovščine, sicer pa, kot še pred tem piše na naslovni strani, »ljudem vseh stanov« (LH, 1). S tem – v skladu s stanovsko odprtostjo bratovščin – nagovarja kar najširši (v tem primeru nemško govoreči) krog bralstva.

V kratkem predgovoru knjige, ki ga kot pomočnika predstojnika bratovščine, glavarja Loškega gospostva Antona Eckherja von Kapfing und Liechteneck (1685–1727),⁷² podpisujeta Janez Jakob Kos, sodni pisar in protipisar Loškega gospostva in Škofje Loke, ter Peter Anton Zanetti, ne gre spregledati mest, ki začetek delovanja združenja zgodovinsko uokvirjata. Beremo, da so »pobožni kristjani to hvalevredno bratovščino ustanovili po popolnem iztrebljenju luteranstva« (5), pa tudi, da je *Loški nebeški kruh* izšel zato, »da bi zanetil pobožnost / .../: čustva pobožnih krščanskih duš je to podžgalo do te mere, da je iz tedanje male peščice nastala velika množica pridruženih tovarišev« (6). Očitno je torej, da bratovščine ni mogoče ustrezno razumeti zunaj procesa protireformacije in katoliške prenove.⁷³

Večina od devetih pravil, ki urejajo delovanje bratovščine sv. Rešnjega telesa in skupaj predstavljajo njen statut, se nanaša na dejanja in opravila, ki izkazujejo vero in pobožnost. Prvo pravilo določa, da mora vsak, ki se želi bratovščini pridružiti, ob vstopu vanjo ali pa v mesecu dni po njem – in »po predhodnem premišljevanju svojih grehov, resničnem kesanju in spovedi« (11) – prejeti obhajilo. Po drugem pravilu se morajo člani bratovščine vsako prvo nedeljo po telovem udeležiti sv. maše ter »v Božjo hvalo in za širjenje časti najsvetejšega Rešnjega telesa Jezusa Kristusa« (12) z gorečimi svečami prisostvovati procesiji.⁷⁴ Tretje pravilo določa, da morajo člani bratovščine »v čast in za najponižnejše premišljevanje petih Kristusovih ran«, pa tudi za »uspešnejše pridobivanje drugih članov za molitev in dobra dela« vsaj enkrat mesečno zmoliti pet očenašev, pet zdravamarij in apostolsko vero. Oziroma za zahtevnejše člane: »Če pa bi kdo želel še bolj izkazati svojo vnemo in namesto pravkar omenjene kratke molitve

⁷² Eckher je bil loški glavar med letoma 1713 in 1727 (Blaznik 1973, 451). Na ta položaj ga je imenoval njegov stric, freisinški knezoškof Johann Franz Eckher von Kapfing und Liechteneck (1649–1727) (Hubensteiner 1954, 60; 282–283).

⁷³ V tretjem delu *Loškega nebeškega kruha* priča o tem tudi *Kratki obrazec splošne izpovedi katoliške vere*, s katerim so morali člani bratovščine priseči, da bodo »edino zveličavno rimokatoliško vero branil[i] in ščitil[i] do zadnjega diha svojega življenja« (LH, 29–30). Obrazec se bere kot priznanje sklepov tridentinskega koncila: »Jaz, N.N., javno izpovedujem edino zveličavno rimokatoliško vero, spoštujem in trdno verujem v vse, kar je proti raznim krivoverstvom, ki se pojavljajo v sedanjih časih, sklenil in določil sveti tridentinski koncil.« (29)

⁷⁴ Presenetljivo ni v *Loškem nebeškem kruhu* niti z besedo omenjena procesija velikega petka, danes znana kot Škofjeloški pasijon. Domnevamo lahko, da gre pri tem za tradicijo, ki je bila precej mlajša od tradicije telovskih procesij v Škofji Loki.

zmoliti rožni venec, ali če bi tisti, ki znajo brati, radi zmolili oficij sv. Rešnjega telesa, je to prepuščeno volji in pobožnosti vsakega posameznika.« (14) Zadnji navedek kaže, da vsi člani bratovščine niso bili pismeni – in hkrati njihovo družbeno razslojenost. Po četrtem pravilu se morajo »bratje in sestre« (14), ki so doma in imajo čas, vsak prvi četrtek v mesecu v cerkvi sv. Jakoba udeležiti sv. maše za žive in pokojne sočlane, peti pred bratovščinskim oltarjem⁷⁵ in prisostvovati procesiji s hostijo, ki poteka v cerkvi ali okoli nje. To pravilo kot člane bratovščine prvič izrecno omenja ženske, poleg tega priča o tem, da je bila cerkev sv. Jakoba matična cerkev bratovščine. Peto pravilo določa, da morajo člani vsak teden tudi zasebno moliti za žive in pokojne sočlane. Prepuščeno jim je sicer, kaj in koliko bodo molili, zato pa morajo pri vsakomesečnih sv. mašah za žive in pokojne sočlane zmoliti tri očenaše in tri zdravamarije. Po šestem pravilu morajo člani bratovščine vsak dan zjutraj, pa tudi zvečer pred spanjem, potem ko so se priporočili Bogu, Mariji, svojemu angelu varuhu in zavetniku ter opravili običajno molitev, zmoliti še očenaš in zdravamarijo »v čast sv. Trojice, za občo Katoliško cerkev, našega deželnega kneza in našo deželo« (18). Sedmo pravilo je o sv. popotnici in določa, naj se v primeru, ko mora duhovnik v mestu ali predmestju obiskati bolnika, člani bratovščine po zvonjenju v kar največjem številu zberejo v cerkvi sv. Jakoba, od koder bodo duhovnika s prižganimi lučmi spremili k bolniku in nazaj. Za njegovo zdravje naj zmolijo očenaš in angelski pozdrav, pri čemer lahko tisti, ki se sprevoda ne morejo udeležiti, to storijo doma. Po tem pravilu morajo člani sočlana, ki umre, »pospremiti k večnemu počitku in mu izkazati zadnje delo usmiljenja tega kraja« (20). Osmo pravilo določa, da se morajo na poziv predstojnika bratovščine in njegovih pomočnikov nujnih srečanj udeležiti vsi člani, ki le lahko. Po zadnjem (devetem) pravilu morajo člani bratovščine podpirati vse, kar je »v hvalo in čast / .../ svetega Rešnjega telesa Jezusa Kristusa« (22). Prizadevati si morajo za tako življenje, da bo vsem jasno, da so »služabniki in služabnice, vredni najsvetejšega zakramenta« (22).

Kot že rečeno, nudi vpogled v delovanje škofjeloške bratovščine sv. Rešnjega telesa tudi drugi del *Loškega nebeškega kruha*. Pri tem gre za breve s papeškimi odpustki Urbana VIII. (1568–1644), ki je datiran z 21. junijem 1634, podpisuje pa ga papežev tajnik Marco Aurelio Maraldi (1565–1651). Odpustki naj bi pomagali, »da bi / .../ bratovščina dnevno rasla« (24), namenjeni pa so »vsem kristjanom, moškim in ženskam, ki vstopajo v / .../ bratovščino« (24). Popolni odpustek je tako za nove člane predviden že prvi dan ob vstopu, »po opravljeni spovedi in prejetju najsvetejšega zakramenta« (24). Prav tako so do popolnega odpustka upravičeni člani bratovščine, ki »ob smrtni uri opravijo spoved in po-

⁷⁵ Za opis bratovščinskega oltarja gl. Lavrič 2017, 16–18.

užijejo sv. obhajilo« (23–24) ali – če tega niso zmožni – »ob resničnem kesanju z usti / .../ ali pa v srcu pobožno kličejo Jezusovo ime« (23). Nenazadnje je popolni odpustek predviden za člane, ki »na nedeljo v osmini sv. Rešnjega telesa, po opravljeni spovedi in obhajilu, v času med prvimi večericami in sončnim zahodom, pobožno obišejo cerkev ali kapelo, v kateri ima / .../ bratovščina duhovne vaje, in tam vneto molijo za enotnost krščanskih knezov, iztrebljenje kriverstva in povzdignjenje Katoliške cerkve« (23–24).

Ob pogojih za prejem popolnega odpustka papeški breve navaja tudi takšne, ki zadoščajo za prejem delnih odpustkov. Do odpustka v trajanju sedmih let in sedmih kvadragen so tako upravičeni člani bratovščine, ki »cerkev ali kapelo obišejo in v njej molijo na dan Kristusovega rojstva ali vnebohoda ter na dan Marijinega spočetja ali vnebovzetja« (24). Odpustek v trajanju 60 dni po opravljeni pokori pa je predviden v naslednjih primerih: če se člani »pojavi pri maši / .../ ali na javnih in zasebnih srečanjih bratovščine«, če »nudijo zatočišče revežem, pomirijo sovražnike ali pomagajo pri pomiritvi« (24), če »se udeležijo pogreba vernikov, procesije, ki jo dopusti ordinarij in v kateri se v dolžno čast ali k bolnemu nosi sveti zakrament (tisti pa, ki so zadržani, po slišnem zvonjenju zmolijo očenaš in angelski pozdrav)« (24–25), če člani »za duše pokojnih sobratov in sosterer zmolijo pet očenašev in angelski pozdrav« (25), če »spravijo koga na pot blagrov« ali »poučijo nevedne o upoštevanju Božjih zapovedi in tem, kaj sodi k blaženosti« (25); ali če tudi »sicer izkažejo kakšno delo pobožnosti ali ljubezni« (25).

Če prvi in drugi del *Loškega nebeškega kruha* obravnavamo skupaj, ob vprašanju o delovanju bratovščine sv. Rešnjega telesa izstopa zlasti dvoje. Po eni strani dejanja, ki jih članom nalaga njihov statut in/ali za katera so predvideni odpustki, pogosto v znamenju evharistije; največkrat gre za prejem obhajila (ob vstopu v bratovščino, pred smrtjo in na nedeljo v osmini sv. Rešnjega telesa) ali pa udeležbo v teoforični procesiji (na telovo, po vsakomesečni sv. maši za žive in pokojne sočlane in ob obisku bolnikov). Takšni poudarki so v skladu z imenom bratovščine, ki lahko kaže tudi na potridentsko krepitev evharističnega kulta⁷⁶ (Lobenwein 2018, 193–194) oziroma – širše – na že omenjeno vpetost bratovščine v proces protireformacije in katoliške preнове. Toda po drugi strani statut in odpustki, navedeni v *Loškem nebeškem kruhu*, skoraj enako pogosto zadevajo dejanja, ki so konstitutivna za najzgodnejše bratovščine in povezana z vsemi tremi temeljnimi področji skrbi za posmrtno življenje njihovih članov: 1) spremljanjem umirajočih, 2) pripravo pogreba in 3) ohranjanjem spomina na pokojne (Schneider 1994, 66; 77; Lobenwein 2018, 195). Konkretno gre za udeležbo pri vsakomesečni sv. maši za žive in pokojne sočlane, tedensko zasebno

⁷⁶ Za dekret o evharistiji, izdan na 13. seji tridentinskega koncila, gl. *Das Konzil von Trient* 2002, 693–697.

molitev zanje, sodelovanje pri sv. popotnici za umirajoče sočlane, spremljanje pokojnih sočlanov h grobu in njihov pogreb. Če sv. Rešnje telo pojmujeemo v kontekstu sv. popotnice, lahko rečemo, da so v imenu bratovščine zajeti tudi ti zadnji poudarki (Lobenwein 2018, 193).

PRIMERJAVA LOŠKEGA NEBEŠKEGA KRUHA S PRAVILI IN ODPUSTKI IZBRANIH SLOVENSКИH ZGODNJENOVAVEŠKIH BRATOVŠČIN SV. REŠNJEGA TELESA

Zastavlja se vprašanje o morebitni izjemnosti škofjeloške bratovščine sv. Rešnjega telesa glede na pravila in odpustke, ki so bili predvideni za druga tovrstna zgodnjenovoveška združenja v slovenskem prostoru. Dokončen odgovor bi terjal obsežnejšo raziskavo, pregled doslej znanih podatkov – gre za pravila oziroma odpustke bratovščin sv. Rešnjega telesa, ki so bile v 17. in 18. stoletju ustanovljene pri cerkvah sv. Nikolaja v Ljubljani (Dolinar 1998), sv. Urha škofa v Dolini pri Trstu (Rupel 1954), Marijinega rojstva na Homcu pri Mengšu⁷⁷ (Mrkun 1914) in sv. Martina v Kamnici pri Mariboru (Ambrožič 2015a) – in njihova primerjava s podatki iz *Loškega nebeškega kruha* pa kaže, da obravnavana škofjeloška bratovščina v svojem delovanju ni bistveno odstopala od drugih. Ponorimo to s konkretnimi primeri.

Če so se morali člani škofjeloške bratovščine vsako prvo nedeljo po telovem z gorečimi svečami udeležiti procesije, so bili člani ljubljanske bratovščine dolžni z gorečimi svečami prisostvovati procesiji na osmino tega praznika. Kot so morali člani škofjeloške bratovščine za ponižno premišljevanje Kristusovih ran najmanj enkrat mesečno zmoliti pet očenašev, pet zdravamarij in apostolsko vero, so se bili člani ljubljanske bratovščine pobožnosti, namenjene čaščenju Kristusovih ran, dolžni udeležiti vsak petek. Kot so morali člani škofjeloške bratovščine vsak prvi četrtek v mesecu obiskati sv. mašo, ki se je darovala tudi za pokojne sočlane, so bili člani ljubljanske bratovščine k molitvi za pokojne sočlane dolžni prihajati na ponedeljek po kvatrni nedelji. Kot so morali člani škofjeloške bratovščine s prižganimi svečami spremljati duhovnika s sv. popotnico k bolniku ter zanj zmoliti očenaš in angelski pozdrav, so bili člani ljubljanske bratovščine tudi dolžni spremljati duhovnika s sv. popotnico in moliti za bolnike. Tako člani škofjeloške kot ljubljanske bratovščine so morali sočlane, ki so umrli, pokopati (Dolinar 1998, 8).

Kar zadeva podatke o odpustkih, je bil tako v škofjeloški bratovščini sv. Rešnjega telesa kot v bratovščinah, ustanovljenih pri cerkvah sv. Urha škofa v Dolini, Marijinega rojstva na Homcu in sv. Martina v Kamnici, za člane ob njihovem vstopu v bratovščino, natančneje po spovedi in obhajilu, predviden popolni od-

⁷⁷ Za homško cerkev gl. Lavrič in Resman 2019, 7–65.

pustek (Dolinar 1998, 8; Rupel 1954, 180; Mrkun 1914, 97; Ambrožič 2015a, 44). V škofjeloški in homški bratovščini so bili do popolnega odpustka upravičeni tudi člani, ki so ob smrtni uri – če se niso mogli spovedati in prejeti obhajila – klicali Jezusovo ime (Mrkun 1914, 97). Tako v škofjeloški kot kamniški bratovščini je bil popolni odpustek za člane predviden, če so na nedeljo v osmini telovega opravili spoved, prejeli obhajilo in v domači cerkvi ali kapeli molili za iztrebljenje krivoverstva in povzdignjenje Katoliške cerkve (Ambrožič 2015a, 44); člani dolinske in homške bratovščine pa so bili do popolnega odpustka upravičeni, če so se spovedali in obhajilo prejeli na telovo (Rupel 1954, 180; Mrkun 1914, 97).

Primerjajmo še podatke o delnih odpustkih. Podobno kot je bil za člane škofjeloške bratovščine, ki so v domači cerkvi ali kapeli molili na božični dan, predviden odpustek v trajanju sedmih let in sedmih kvadragen, so bili člani homške bratovščine do tolikšnega odpustka upravičeni, če so na božični dan opravili spoved in prejeli obhajilo (Mrkun 1914, 97). V škofjeloški, dolinski in kamniški bratovščini je bil za člane, ki so posredovali med sptimi, predviden odpustek v trajanju 60 dni (Rupel 1954, 180; Ambrožič 2015a, 44), člani homške bratovščine pa so bili za isto dejanje upravičeni do 100 dni odpustka (Mrkun 1914, 97). Za člane škofjeloške, dolinske in kamniške bratovščine, ki so se udeležili pogreba, je bil predviden odpustek v trajanju 60 dni (Rupel 1954, 180; Ambrožič 2015a, 44), člani homške bratovščine pa so bili za to upravičeni do 100 dni odpustka (Mrkun 1914, 97). V škofjeloški, dolinski in kamniški bratovščini je bil za člane, ki so se udeležili teoforične procesije, predviden odpustek v dolžini 60 dni. Enako je veljalo, če so člani teh bratovščin učili nevedne (Rupel 1954, 180; Ambrožič 2015a, 44). Tako v škofjeloški kot tudi v dolinski bratovščini so bili člani ob molitvi za duše pokojnih sočlanov upravičeni do 60 dni odpustka. Enako je veljalo ob nudenju zatočišča revežem (Rupel 1954, 180). Nenazadnje je bil tako v škofjeloški kot kamniški bratovščini za obisk sv. maše predviden odpustek v trajanju 60 dni. Enako je veljalo za obisk javnih ali zasebnih bratovščinskih srečanj, če so člani povedli koga na pot zveličanja ali so se izkazali s kakšnim drugim delom pobožnosti ali ljubezni (Ambrožič 2015a, 44).

SKLEP

Škofjeloška bratovščina sv. Rešnjega telesa je v bratovščinski knjigi *Loški nebeski kruh* prikazana kot sestavni del procesa protireformacije in katoliške prenove. Izid knjige je sicer narekovala želja po spodbujanju pobožnosti, zato je tako v prvem kot drugem delu opisana vrsta dejanj, ki naj bi pobožnost pomagala utrjevati. Da se pravila in odpustki, namenjeni članom bratovščine, v veliki meri nanašajo tudi na dejanja, ki so povezana s skrbjo za onostranstvo, ustreza tezam, po katerih je izvorni, visokosrednjeveški motiv delovanja bratovščin tudi po tridentinskem

koncilu ostal tako rekoč neokrnjen (Schneider 1994, 77; Klieber 2018, 108; 111). Primerjava *Loškega nebeškega kruha* s podatki, zajetimi iz doslej znanih pravil in odpustkov, povezanih z bratovščinami sv. Rešnjega telesa, ki so bile v 17. in 18. stoletju ustanovljene v slovenskem prostoru, kaže, da škofjeloška bratovščina v svojem delovanju od drugih tovrstnih združenj ni bistveno odstopala.

Članek je nastal v okviru programske skupine PODOBA – BESEDA – ZNANJE. Življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400–1800 (P6-0437), ki jo iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Krajšave

- HkkG – Kropatschek 1785–1790 [Handbuch der k. k. Gesetze].
 KKC – 1993 [Katekizem katoliške Cerkve].
 LH – [Bruderschafft sanctissimi corporis Christi] 1713 [Lagkherisches HimmelBrod].
 ŠP – Romuald 2009 [Škofjeloški pasijon].
 ZCP – 1999 [Zakonik cerkvenega prava].

Literatura

- Ambrožič, Matjaž. 2015. Kanonski in teološki vidiki bratovščin z ozirom na slovensko Štajersko. V: Ana Lavrič, Franci Lazarini in Barbara Murovec, ur. *Patriae et orbi. Studije o srednjeevropski umetnosti*, 529–550. Ljubljana: Založba ZRC.
- – – 2015a. Zanimivosti iz delovanja predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem. *Arhivi* 38, št. 1: 35–75.
- Baraga, France, ur. 2003. *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*. Prev. Marija Kiauta. Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove.
- Blasting, Ralph. 1989. The German *Bruderschaften* as Producers of late Medieval vernacular religious drama. *Renaissance and Reformation* 25, št. 1: 1–14.
- Blaznik, Pavle. 1973. Škofja Loka in loško gospodstvo. 973–1803. Škofja Loka: Muzejsko društvo.
- Bonin, Zdenka. 2011. *Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike*. Koper: Pokrajinski arhiv.
- Bouvier, Jean Baptiste. 1844. *Ueber den Ablass, die Bruderschaften und das Jubiläum*. Aachen: Verlag der Cremerschen Buchhandlung.
- [Bruderschafft sanctissimi corporis Christi]. 1713. *Lagkherisches HimmelBrod. Regulen und Indulgentz der löbl. Bruderschafft sanctissimi corporis Christi in der Stadt Bischoflaghk*. Ljubljana: Mayr.
- Das Konzil von Trient. 1545–1563*. 2002. V: Josef Wohlmuth, ur. *Dekrete der ökumenischen Konzilien*. Zv. 3, 657–799. München: Schöningh.
- Davis Zemon, Natalie. 1974. Some tasks and themes in the study of popular religion. V: Heiko A. Oberman in Charles Trinkaus, ur. *The pursuit of holiness in late medieval and renaissance religion. Papers from the University of Michigan conference*, 307–336. Leiden: Brill.

- Demšar, Vincencij. 2005. Ustanovitev mestne župnije sv. Jakoba 1804 v Škofji Loki. V: Matjaž Bizjak, ur. *Blaznikov zbornik. In memoriam Pavle Blaznik*, 177–191. Ljubljana: Založba ZRC.
- Dolinar, France Martin. 1998. Bratovščina svetega Rešnjega telesa v ljubljanski stolnici. *Naša luč* (Ljubljana), april, 8.
- – – 2011. *Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad Limina)*. 1. del: 1589–1675. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- – – 2012. *Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad Limina)*. 2. del: 1685–1943. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- Hirtner, Gerald. 2018. Bruderschaften als Auftraggeber von Druckerzeugnissen am Beispiel von Salzburger Bruderschaftsbriefen. Mit einem Verzeichnis von Bruderschaftsbriefen der Erzabtei St. Peter. V: Elisabeth Lobenwein, Martin Scheutz in Alfred Stefan Weiß, ur. *Bruderschaften als multifunktionale Dienstleister der Frühen Neuzeit in Zentraleuropa*, 159–187. Dunaj: Böhlau.
- Hubensteiner, Benno. 1954. *Die geistliche Stadt. Welt und Leben des Johann Franz Eckher von Kapfing und Liechteneck, Fürstbischofs von Freising*. München: Pflaum.
- Kasper, Walter, ur. 1993. *Lexikon für Theologie und Kirche*. Zv. 1., Basel: Herder.
- Katekizem katoliške Cerkve*. 1993. Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca.
- Klemen VIII. 1867. Quaecumque a Sede Apostolica. V: *Bullarium diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum*. Zv. 11, 138–143. Torino: Vecco.
- Klemen X. 1857. Ex commisae nobis caelitus. V: *Bullarium diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum*. Zv. 18, 386–387. Torino: Vecco.
- Klieber, Rupert. 1999. *Bruderschaften und Liebesbünde nach Trient. Ihr Totendienst, Zusage und Stellenwert im kirchlichen und gesellschaftlichen Leben am Beispiel Salzburg 1600–1950*. Frankfurt na Majni: Lang.
- – – 2018. Die vielen Bruderschaften und der Organisationstypus »Fraternität«. Angebote zur Aufschlüsselung eines bedeutenden Sektors religiöser Dienstleistung. V: Elisabeth Lobenwein, Martin Scheutz in Alfred Stefan Weiß, ur. *Bruderschaften als multifunktionale Dienstleister der Frühen Neuzeit in Zentraleuropa*, 107–116. Dunaj: Böhlau.
- Kolar, Bogdan. 2019. Novi izzivi za redovništvo v 19. stoletju in posebej za manjše brate. *Bogoslovni vestnik* 79, št. 4: 937–954.
- Kropatschek, Joseph, ur. 1785–1790. *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K. K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer Systematischen Verbindung*. 18 zv. Dunaj: Moesle.
- Lavrič, Ana. 2013. Bratovščine v ljubljanskih škofijskih protokolih 17. in 18. stoletja. *Arhivi* 36, št. 1: 25–44.
- – – 2014. Bratovščine na Kranjskem leta 1773. *Arhivi* 37, št. 1: 109–142.
- – – 2017. Bratovščine sv. Rešnjega telesa na Slovenskem. Predstavitev ikonografije z izbranimi primeri. *AHAS* 22, št. 1: 7–43.
- Lavrič, Ana, in Blaž Resman. 2019. *Cerkvi na Homcu in v Šmarci*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Lobenwein, Elisabeth. 2018. Spätmittelalterliche und frühneuzeitliche Bruderschaften und ihr Totendienst. V: Elisabeth Lobenwein, Martin Scheutz in Alfred Stefan Weiß, ur. *Bruderschaften als multifunktionale Dienstleister der Frühen Neuzeit in Zentraleuropa*, 189–205. Dunaj: Böhlau.

- Malešević, Filip. 2022. *Kardinal Cesare Baronio und das Kurienzeremoniell des posttridentinischen Pasttums. Ein Beitrag zur Geschichte der römischen Kurie während der zweiten Hälfte des Cinquecento*. Berlin: de Gruyter.
- Mitterwieser, Alois. 1930. *Geschichte der Fronleichnamsprozession in Bayern*. München: Knorr und Hirth.
- Mrkun, Anton. 1914. Bratovščina sv. R. T. na Homcu iz l. 1661. *Carniola* 5, št. 1/2: 96–98.
- Ogrin, Matija. 2009. Tradicija in datacija ‚Škofjeloškega pasijona‘. Ekdotična perspektiva. V: Romuald, oče: *Škofjeloški pasijon. Znanstvenokritična izdaja*, 343–365. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- – – 2016. Bratovščinske iskre. Duhovna besedila baročnih bratovščin na Slovenskem. *Acta historiae artis Slovenica* 21, št. 2: 55–88.
- Pavel III. 1860. Dominus noster. V: *Bullarium diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum*. Zv. 6, 275–280. Torino: Franco in Dalmazzo.
- Pavel V. 1713. Cum certas unicuique. V: *Regole ed istruzioni che si devono osservare nell' accompagnamento del ss. Viatico*, 83–88. Rim: Guiducci in Franchi.
- Rabl, Irene. 2018. Kloster und Bruderschaft – Leitung und Mitglieder. Die Lilienfelder Josephbruderschaft im Vergleich mit einer jesuitischen Sodalität und drei marianischen Kongregationen in Wien und Graz. V: Elisabeth Lobenwein, Martin Scheutz in Alfred Stefan Weiß, ur. *Bruderschaften als multifunktionale Dienstleister der Frühen Neuzeit in Zentraleuropa*, 397–418. Dunaj: Böhlau.
- Romuald, oče. 2009. Škofjeloški pasijon. *Znanstvenokritična izdaja*. Ur. Matija Ogrin. Prev. Primož Simoniti, Matija Ogrin in Monika Deželak Trojar. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Rupel, Mirko. 1954. Prispevki k protireformacijski dobi. *Slavistična revija* 7, št. 1: 178–194.
- Sanford, Gerlinde. 1975. *Wörterbuch von Berufsbezeichnungen aus dem siebzehnten Jahrhundert. Gesammelt aus den Wiener Totenprotokollen der Jahre 1648–1668 und einigen weiteren Quellen*. Frankfurt na Majni: Lang.
- Schanzer, Carlo. 1899. *La trasformazione delle Confraternite nel diritto pubblico italiano*. Rim: F.lli Capaccini editori.
- Schneider, Bernhard. 1994. Wandel und Beharrung. Bruderschaften und Frömmigkeit in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. V: Hansgeorg Molitor in Heribert Smolinsky, ur. *Volksfrömmigkeit in der Frühen Neuzeit*, 65–87. Münster: Aschendorff.
- Scheutz, Martin. 2013. Bruderschaften als multifunktionale Dienstleister der Frühen Neuzeit. Das Beispiel der vereinigten Barbara- und Christenlehrbruderschaft Herzogenburg (1637/1677–1784). V: Gunter Katzler in Victoria Zimmerl-Panagl, ur. *900 Jahre Stift Herzogenburg. Aufbrüche – Umbrüche – Kontinuität*, 283–315. Bozen: Studien.
- Somer, Andrej. 2020. Knjiga Loški nebeški kruh. *Zgodovina na dlani*, 2. septembra. <https://zgodovinanadlani.si/iz-zasebne-zbirke-knjiga-loski-nebeski-kruh> (pridobljeno 20. marca 2022).
- Tanzer, Gerhard. 1992. *Spectacle müssen seyn. Die Freizeit der Wiener im 18. Jahrhundert*. Köln: Böhlau.
- Tingle, Elizabeth C. 2016. *Indulgences after Luther. Pardons in counter-Reformation France*. London: Routledge.
- Ušeničnik, Franc. 1940. *Pastoralno bogoslovje*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- Zakonik cerkvenega prava. Razglašen z oblastjo papeža Janeza Pavla II.* 2. izd. 1999. Ljubljana: Družina.

Povzetek

Prispevek obravnava delovanje zgodnjenovoveške bratovščine sv. Rešnjega telesa iz Škofje Loke, kot se kaže v njeni publikaciji *Lagkherisches HimmelBrod* [*Loški nebeški kruh*] iz leta 1713. Po opredelitvi, da gre za tako imenovano »bratovščinsko knjigo«, predstavlja in analizira njena dva najpomembnejša dela: pravila, ki naj bi jim člani bratovščine sledili, in dejanja, za katera je bil predviden prejem papeških odpustkov. Avtor meni, da je bratovščina v knjigi po eni strani prikazana kot tipično potridentsko združenje. Hkrati ugotavlja, da se je pri svojem delu skoraj prav tako zavzeto kot utrjevanju vere tudi še v 18. stoletju posvečala skrbi za posmrtno življenje svojih članov, značilni za najzgodnejše, visokosrednjeveške bratovščine. Primerjava z drugimi bratovščinami sv. Rešnjega telesa kaže, da škofjeloška bratovščina v svojem delovanju od drugih tovrstnih združenj ni bistveno odstopala.

Ključne besede: bratovščine / bratovščinske knjige / sv. Rešnje telo / Škofja Loka / zgodnji novi vek / tridentinski koncil

Abstract

THE ŠKOFJA LOKA CONFRATERNITY OF CORPUS CHRISTI BETWEEN STRENGTHENING THE FAITH AND PROVIDING FOR THE AFTERLIFE

The author examines the workings of the Early Modern Corpus Christi confraternity of Škofja Loka as presented in its own publication *Lagkherisches HimmelBrod* [*The Loka Bread from Heaven*] from 1713. After defining the work as a so-called »confraternity book«, the author presents and analyses two of its most important parts: the rules which were to be followed by members of the confraternity, and the deeds for which papal indulgences were foreseen. The author holds that on the one hand, the confraternity in the book is depicted as a typical post-Tridentine organization, and on the other, he asserts that the confraternity's work went beyond consolidating faith. As late as the 18th century, its dedication to strengthening faith was almost matched by its endeavour to provide for the afterlife of its members, a characteristic typical of the earliest, high medieval confraternities. A comparison with some other Corpus Christi confraternities in the Slovenian lands shows that the confraternity of *Škofja* Loka did not differ significantly from other associations of the same kind in its activities.

Keywords: confraternities / confraternity books / Corpus Christi / Škofja Loka / early modern period / Council of Trent

Pasijonske jaslice avtorja Matjaža Bitenca iz Litije. Foto Martin Janežič.

dr. Herta Maurer-Lausegger

DRABOSNJAKOVA PASIJONSKA IGRA NA KOROŠKEM IN ČASOPIS *MIR* (1882–1920)

UVOD

Uprizoritve Drabosnjakovega pasijona so bili kulturnozgodovinsko pomembni dogodki, ki so imeli kulturni in religiozni namen, skrbeli so tudi za stik s slovenskim jezikom in kontinuiteto slovenske besede Koroškem. V letih 1842, 1862 in 1888 so bile ustanovljene tri koroške slovenske igralske družbe, ki so uprizarjale pasijonsko igro Andreja Schusterja Drabosnjaka (1768–1825). Ljudski ustvarjalec iz Zgornjih jezerc pri Kostanjah je deloval v času klasičnega bukovištva. Njegov opus sestavljajo trije žanri: ljudska dramatika (verske ljudske igre), ljudsko slovstvo (apokrifni molitveniki, ljudske knjige) in ljudsko pesništvo (verzifikacije, pesnitev) idr. Besedila so ohranjena bodisi rokopisno ali v tisku, nekaj se jih je izgubilo. Igra o izgubljenem sinu, dve različici pastirske igre in trije apokrifni molitveniki (sešitek treh apokrifnih bukvic) so bili leta 1992 strokovno potrjeni kot Drabosnjakovi avtografi.⁷⁸ Izvirnik pasijonske igre ni ohranjen, obstajajo mlajši prepisi oz. priredbe.⁷⁹

Premalo je raziskano, kdaj, kje in v kakšnih okoliščinah so ljudske igralske družbe v 19. in v začetnem obdobju 20. stoletja uprizarjale Drabosnjakov pasijon, še manj so nam v zavesti odmevi na prireditve v javnih občilih. Kulturno življenje koroških Slovencev je bilo nenehno pod vplivom germanizacije. Slovensko katoliško izobraževalno društvo s Kostanj leta 1908 poroča o močnem pritisku s strani nemških liberalcev. Glavni vodja »freigeistov« je bil priseljeni nemškonacionalni nadučitelj, ki so se ga ljudje bali in hodili »za njim kot bicej za soljo«.⁸⁰ V teku desetih let so liberalci s Kostanj pregnali »tri lastne dušne pastirje in zaničevali dva druga, ki sta župnijo oskrbovala; vidi se torej, da so kostanjski naprednjaki v tej zadevi res strokovnjaki. Komaj smo dobili lastnega dušnega pastirja, že jim ni več po volji«⁸¹, piše v *Miru*.

⁷⁸ Prim. Maurer-Lausegger (1992, 2018). Nahajajo se v Kotnikovi zbirki Koroške osrednje knjižnice dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem.

⁷⁹ Več o Drabosnjaku in njegovem opusu prim. Maurer-Lausegger (2022).

⁸⁰ Prim. *Mir* (18. 1. 1908) 27, št. 3, str. 18. Bicej = ovčica.

⁸¹ *Mir* (21. 3. 1908) 27, št. 12, str. 75.

Kostanjsko izobraževalno društvo je bilo tudi pod močnim političnim pritiskom, kar nam razodeva društveno poročilo iz leta 1909: »Z ogorčenjem je občni zbor vzel na znanje, da ima društvo v našem županstvu nasprotnika, ki skuša naše društvo pred c. k. politično oblastjo spraviti v slabo luč. Od druge strani pa nas tlačijo c. k. finančna oblast z globami [...].«⁸² Županstvo je bilo takrat v liberalnih rokah in je veljalo za vzorno, saj sta ga ščitila »slavna c. k. politična oblast in deželni odbor.«⁸³ Društveno delovanje je potekalo v težkih okoliščinah in deloma na skrivaj. Ponovno so društvo na Kostanjah oživili 29. marca 1925. Imelo je 60 udov, ki so v tem tihem času »prečitali 657 knjig.«⁸⁴ V Lipi nad Vrbo in Štebnu pri Maloščah so bile razmere za igralsko dejavnost ugodnejše, kar se je kazalo v številu in pogostnosti pasijonskih prireditev. V tem prispevku se omejujemo na poročanje o uprizarjanju Drabosnjakovega pasijona v časopisu *Mir*: glasilo koroških Slovencev (1882–1920).⁸⁵

RAZLIČICE DRABOSNJAKOVEGA PASIJONA IZ 19. STOLETJA

Ohranjenih je več rokopisnih različic oz. priredb Drabosnjakove pasijonske igre, ki so nastale v 19. stoletju.⁸⁶ Izvirnik (z letnico 1818) velja za izgubljenega, obstaja pa nepopolna, prav tako z letnico 1818 datirana različica. Avtorica tega prispevka si je leta 2019 v Rokopisni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani podrobneje ogledala nepopolni, deloma poškodovani koroški slovenski rokopis z naslovom *Komedja od zaliga grenkjeiga terplenja inv Smerti Jesusa Kristufa nashjga luvbesnjveiga Gospuda inv odrefshenika. 1818*. Skrajšani naslov, manjkajoči predgovor, ožje regionalne/lokalne narečne značilnosti, grafična podoba, podčrtana imena nastopajočih in podčrtane didaskalije potrjujejo, da gre za rokopisno različico pasijonske igre Andreja Schusterja Drabosnjaka neznane roke. Ime zapisovalca ni zabeleženo. Dokument je oblikovan tako, kot je skrajšana, prav tako neobjavljena različica izvirne Drabosnjakove pastirske igre *Giern Shpil*, t. i. Singerjev izvod. Oba rokopisa – pasijon in izvod pastirske igre – sta skrajšani različici Drabosnjakovih iger in slonita na obstoječih, obsežnejših Drabosnjakovih igrskih besedilih.⁸⁷

⁸² *Mir* (20. 2. 1909) 28, št. 8, str. 47.

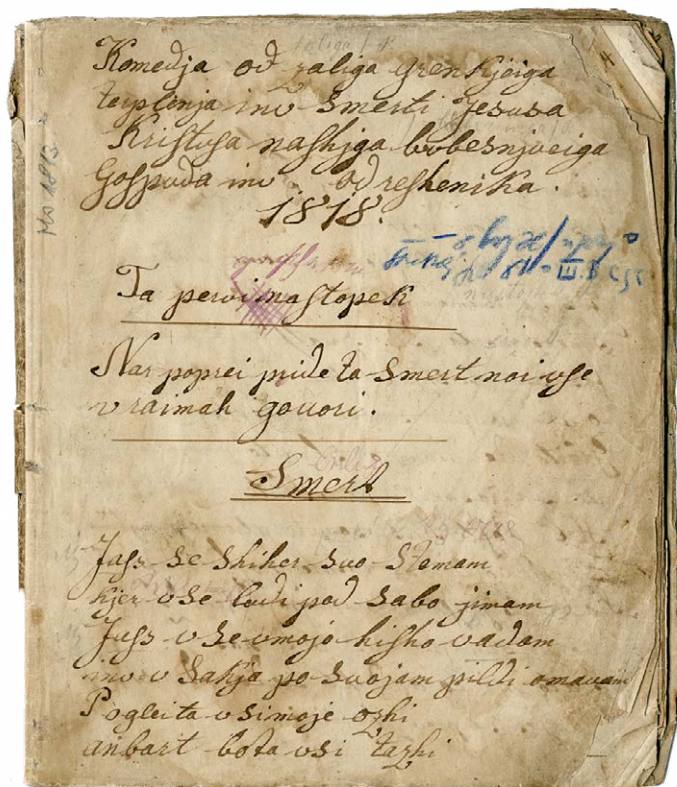
⁸³ *Mir* (27. 2. 1909) 28, št. 9, str. 53.

⁸⁴ *Koroški Slovenec* (8. 4. 1925) 5, št. 14, str. 2.

⁸⁵ Tematika Drabosnjakov pasijon in glasilo *Koroški Slovenec* : list za politiko, gospodarstvo in prosveto (1921–1941) bo obravnavana v naslednji številki.

⁸⁶ Kulturno zgodovino ljudske igre obravnava Kuret (1958). Drabosnjakove pasijonske igre ne smemo zamenjati z njegovim Marijinim pasijonom, ki ni ljudska igra. Prim. Lausegger (1990). Pripombe glede neupoštevane literature o ljudskem gledališču v knjižni oceni ne bi bile potrebne (prim. Fikfak 1991: 228).

⁸⁷ Prim. Maurer-Lausegger (2022: 403).

Komedija od zeliga grenkjeiga terplenja ino Smerti Jesusa Kristusa nashiga lvesbnjeiga Gospuda ino odrefhenika 1818. Faksimile – rokopis pasijona 1818. Vir: Rokopisni oddelek NUK Ljubljana, signatura Ms 1813.

Najstarejši, neokrnjeni primerek pasijonske igre Andreja Schusterja Drabosnjaka *Komedija od zeliga grenkiga terplenja ino smerti Jesusa Kristusa nashiga ljubiga Gospuda*. Popisano od Andreja Drabosnjaka eniga paura v *Korantane*, is nemzhiga v koroshko shpraho v rajme napraulano v letu 1818. je popisano od leta 1841, datiran z letnico 1841.⁸⁸ Kot prepisovalec je podpisan Josef Schöffmann, po katerem je rokopis poimenovan Schöffmannov rokopis. Jezikovna podoba igre je Drabosnjakova, v grafijo je posegla roka prireditelja oz. prepisovalca. Igra visokega formata (36 cm x 21,8 cm) vsebuje 81 rokopisnih strani.⁸⁹ Nadalje Kotnik navaja izvod z naslovom *Komedija od zeliga grenkiga terplenja ino smerti Jesusa Kristusa nashiga ljubiga shpraho v rajme napravljano v letu 1818*. Doli

⁸⁸ Prim. Kotnik (1907: st. 38).

⁸⁹ Dimenzije po fotokopiji rokopisa. Na naslovnici spodaj je naknadno dodano »45 Blätter«, tj. 45 listov.

pisano od Anton Unikarja eniga kaišhlarja St. Ruprati per Zilovzi v lete 1854, ki ga je leta 1854 prepisal »Anton Unikar, kajžlar iz Šentruperta pri Celovcu«. Grafija se razlikuje od različice iz leta 1841, a je bližja Drabosnjakovemu načinu zapisovanja. V različici z letnico 1881 je podpisan Janez Tepan s Kostanj: *Komedija od Terplejnja našiga Gospuda Jezusa Kristusa. Prepisane so bile te bukve na Gozdanjah u letu 1881 od Janeza Tepan.*⁹⁰ Vsi trije rokopisi so velikega visokega formata, med seboj se razlikujejo. Nahajajo se v zapuščini Vatroslava Oblaka, hrani jo Strokovna knjižnica za vzhodnoevropsko zgodovino in slavistiko dunajske univerze.⁹¹ Schöffmannov (1841) in Unikarjev rokopis (1854) vsebujeta predgovor, Tepanov (1881) ga nima.

Drabosnjakov pasijon je bil prisoten med koroškim ljudstvom. Trstenjak piše, da mu je prof. Josip Lendovšek iz Beljaka poslal »četiri rokopise, takozvane 'komedije od zeliga grenkiga terplenja ino smerti Jezusa Kristusa'«⁹². Navaja omenjene tri rokopise in prepis Tomaža Aichholzerja (1888): »Prvi je to komedijo prepisal J. Š. (*Josef Schöfman*) leta 1841, drugi prepisovatelj je *Anton Unikar*, kajžlar pri Sv. Rupertu l. 1854, tretji prepisovatelj je *Janez Tepan* na Gozdanjih z leta 1881 in končno četrti prepisovatelj je *Tomaž Aichholzer* z leta 1888. Ti prepisi so torej iz raznih dob in nam pričajo, da koroški naši kmetje radi prepisujejo Drabošnjakovo komedijo.«⁹³

IGRALSKÉ DRUŽBE IN DRABOSNJAKOV PASIJON: 19. STOLETJE IN ČAS DO 1920

Uprizoritve Drabosnjakove pasijonske igre, pri kateri je sodelovalo mnogo domačinov in ljudi iz bližnje okolice, so zahtevale temeljite priprave, za katere so skrbele igralske družbe. Najstarejša, matična, je začela delovati na Kostanjah, kasneje sta se ji pridružili še igralski družbi v Štebnu pri Bekštanju in Lipi nad Vrbo.

Igralska družba na Kostanjah

Igralska družba na Kostanjah je bila po Kotniku ustanovljena pred letom 1842. Na pobočju pri Žvanu je imela lastno leseno zgradbo v ugodni legi, predvsem, kadar so uprizarjali pasijonsko igro.⁹⁴ V tej bajtici je imela »spravljene vse priprave: oder, križ, obleko in dr.«⁹⁵ Po Zablatniku je še pred poldrugim desetletjem pri Žvanu v Črezpolju pri Kostanjah stal »nekdanji oder za Drabosnjakov

⁹⁰ Prim. Kotnik (1907: 38–39).

⁹¹ Prim. Kotnik (1910: 6).

⁹² Trstenjak (1892: 194).

⁹³ Trstenjak (1892: 195).

⁹⁴ Prim. Kotnik (1907: st. 151 in st. 143–144).

⁹⁵ Trstenjak (1892: 196). Več rokopisov na tem mestu ne moremo omeniti.

pasijon, poseben skedenj z odprtim gumnom, ki so mu pravili 'pinja' (po nemški besedi Bühne).«⁹⁶

Podatki o začetkih uprizarjanja pasijona na Kostanjah v literaturi niso enotni. Trstenjak navaja, da so Kostanjčani začeli »Drabosnjakovo komedijo« uprizarjati okoli leta 1842, nato pa vsako sedmo ali deseto leto.⁹⁷ Pri Kotniku preberemo, da pasijona niso igrali le vsako sedmo ali deseto leto, ampak pogosteje.⁹⁸ Po Zablatniku so Drabosnjakov pasijon iz leta 1818 »uprizorili na Kostanjah prvič leta 1826, eno leto po Drabosnjakovi smrti. Od tedaj pa so ga Kostanjčani igrali v rednih presledkih več kot sto let, do leta 1933, po večkrat v postnem času ne samo doma, ampak tudi drugod – na Gurah, v Rožu, Podjuni, pri Zilji in celó v Kanalski dolini.«⁹⁹

Po Kotniku so igralci leta 1842 na Kostanjah uprizorili Drabosnjakov pasijon, pri katerem so sodelovali kmetje in njihovi sinovi ter preužitkarji. Zato Kotnik domneva, da je navedeni rokopis iz leta 1841 (tj. Schöffmannov rokopis) nastal v ta namen.¹⁰⁰ V Miru so bila marca 1886 najavljene uprizoritve Drabosnjakovega pasijona na Kostanjah: »Na Gozdanjah nad Vrbo (Köstenberg), bo letos *Igra Kristusovega trpljenja*' 25. in 28. marca in 4., 11. in 18. aprila, vselej od ½ 2. do 6. ure popoldne. Slovenci! pridite pridno gledat!«¹⁰¹

Po pripovedovanju župnika Antona Oblaka Trstenjak potek pasijonske igre na Kostanjah opiše takole: »Gospod župnik Anton Oblak videl jih je igrati in pravi, da so nekateri prav izvrstno igrali, tako n. pr [sic!] Gregor Vakonik, po domače Pek iz Črešnje (Kristus), Andrej Käfer, po domače Šober iz Črešnje (Peter), Jurij Lepušič, po domače Sončnik na Korenu (Judež). [...] Grozovit je spreved na Kalvarijo. Velikaši vsi na konjih — okoli 10 do 12 — spremljajo obsojenega Kristusa na Kalvarijo. Stotnik zakliče: 'Ali ste kristijani, odkrijte se' i. t. d. [...]. Igralci govoré v narečju, kostume imajo malo čudne in starikave, tako da so meščanom, ki hodijo gledat te igre, bolj smešne, izimši nekoliko prizorov, za kmete pa imajo globok pomen, ker se udeležujejo igre s pobožnim duhom in veliko radovednostjo.«¹⁰² Dalje navaja, da je bilo igralcev okoli 40, nekateri so predstavljali več oseb. Pasijon so si ogledali gledalci, ki so prišli od vseh krajev. Vstopnina je običajno znašala 20 krajcerjev. Predstave so bile dobro obiskovane,

⁹⁶ Zablatnik 1984: 102.

⁹⁷ Prim. Trstenjak (1892: 196).

⁹⁸ Prim. Kotnik (1907: st. 142).

⁹⁹ Zablatnik (1984: 101–102). Podrobnosti bi bilo treba še raziskati.

¹⁰⁰ Prim. Kotnik (1907: st. 141); Kotnik še omenja, da so po Vatroslavu Oblaku v Svečah v Rožu pasijon uprizorili že leta 1840.

¹⁰¹ *Mir* (25. 3. 1886), 5, št. 6, str. 48.

¹⁰² Trstenjak (1892: 196).

saj je bilo vsakič od 200 do 300 goldinarjev dohodkov. Denar so namenili cerkvenim potrebam (gradbena dela ali popraviljanje domače cerkve).¹⁰³

Igralska družba v Štebnu pri Bekštanju

Po Zablatniku so v Maloščah [danes Bekštanj] Drabosnjakov pasijon začeli igrati okoli leta 1860.¹⁰⁴ Tamkajšnja igralska družba je bila po Kotniku ustanovljena leta 1862.¹⁰⁵ Uprizoritve pasijona so bile sprva na Škocijanski gori, kjer je stal velik lesen oder,¹⁰⁶ pozneje v Štebnu pri Bekštanju. V pismu, ki ga je župnik Jurij Jerman iz Štebna pri Bekštanju »13. svečana 1906« naslovil na Kotnika, je zabeleženo, da so se v župniji pasijonske igre »igrale gotovo že pred 50 leti, in sicer na St. Kocijanski gori, kjer je bil nalašč za igro pripravljen oder ali ,pinja', kakor so tukaj rekli – precej velika stavba s streho.«¹⁰⁷ Igralska skupina je s pasijonsko igro gostovala tudi »na Ziljski Bistrici, v Žabnicah in Št. Jakobu v Rožu.«¹⁰⁸

Da so v Štebnu pogosto uprizarjali pasijon, pričata najavi iger v *Miru* leta 1905 in 1911: »Predstava trpljenja Jezusa Kristusa, katero priredi vsako drugo ali tretje leto naša požarna bramba v Štebnu, katere doneski se porabijo za požarno orodje in nekaj tudi za cerkev, se bo predstavljala na cvetno nedeljo in velikonočni ponedeljek ob 3. uri popoldne v Štebnu pri Bekštanju.«¹⁰⁹ Za redno uprizarjanje pasijona v Štebnu so skrbeli gasilci. Štebenčani so leta 1911 v *Miru* ponovno vabili na uprizoritev: »*Pasijonska igra*. Po presledku petih let se bo zopet predstavila igra 'Trpljenje in smrt Jezusa Kristusa' v Štebnu na tistem mestu kakor prejšnja leta 1. na cvetno nedeljo, 2. velikonočni ponedeljek, 3. na belo nedeljo; začetek ob 2. uri popoldne. Železnična postaja Št. Štefan-Malošče. Čisti dobiček se da za gasilno orodje in cerkvi.«¹¹⁰ Poročanja o štebenskih pasijonskih uprizoritvah v gasilu *Mir* nismo zasledili.¹¹¹

Igralska družba v Lipi nad Vrbo

S Kostanj se je nekaj Kostanjčanov preselilo v župnijo Lipa nad Vrbo,¹¹² kjer je leta 1888 v Tmari vasi začela delovati tretja – lipška igralska družba.¹¹³ Uprizoritve pasijona v Tmari vasi so bile najavljene v *Miru*: »*Naznanilo*. V Tmarej vesi

¹⁰³ Prim. Trstenjak (1892: 196).

¹⁰⁴ Prim. Zablatnik (1984: 103).

¹⁰⁵ Prim. Kotnik (1907: st. 151).

¹⁰⁶ Prim. Kotnik (1907: st. 144).

¹⁰⁷ Jerman (1906). Pismo se nahaja v Kotnikovi zbirki na Ravnah na Koroškem.

¹⁰⁸ Zablatnik (1984: 103). Podrobnosti bi bilo treba raziskati.

¹⁰⁹ *Mir* (10. 4. 1905) 24, št. 15, str. 90.

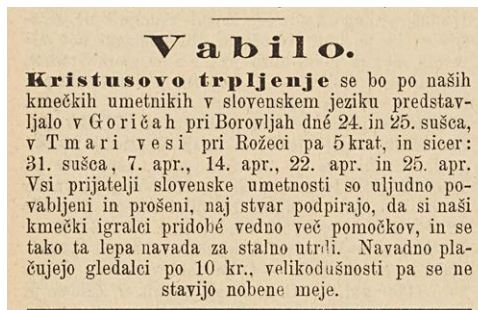
¹¹⁰ *Mir* (1. 4. 1911) 30, št. 13, str. 88.

¹¹¹ Več o pasijonskih igrah v Štebnu prim. Ruhdorfer 2007.

¹¹² Prim. Trstenjak (1892: 196).

¹¹³ Prim. Zablatnik (1984: 103).

Lipovske fare pri Rožece se bo v slovenskem jeziku igralo 'Kristusovo trpljenje' v dneh 11., 18., 19. in 25. marca. Igralo bo 34 oseb. Predstava traja tri ure in se začne vselej ob pol dveh popoldne. Ustopnina je 10 kr. Čisti dohodek je namenjen za cerkvi Lipovsko in Šmešvavsko. Slovenci pridite gledat in poslušat! *Igralni odbor.*¹¹⁴ Lipška družba je razvila močno kulturno dejavnost in je s pasijonsko igro slovela daleč po Koroškem. Nastopala je tudi v drugih krajih, npr. 24. in 25. marca 1889 v Goričah pri Borovljah, kjer je igra pritegnila mnogo obiskovalcev in pridobila 500 forintov čistega dobička.¹¹⁵ Istega leta je bilo še pet uprizoritev v Tmari vasi pri Rožeku, in sicer 31. marca ter 7., 14., 21. in 25. aprila. Vabila so bila objavljena v dveh zaporednih številkah *Mira*:¹¹⁶

Vabilo. Kristusovo trpljenje, Goriče pri Borovljah in Tmara vas pri Rožeku, 1889. Faksimile vabila (Goriče, Tmara vas).

Vir: *Mir* (10. 3. 1889) 8, št. 5, str. 42.

Vabilo. Kristusovo trpljenje, Tmara vas pri Rožeku, 1889. Faksimile vabila (Tmara vas).

Vir: *Mir* (25. 3. 1889) 8, št. 6, str. 54.

¹¹⁴ *Mir* (10. 3. 1888), 7, št. 5, str. 40.

¹¹⁵ Prim. Kotnik (1907: st. 146–147).

¹¹⁶ Prim. *Mir* (10. 3. 1888), 7, št. 5, str. 40; *Mir* (25. 3. 1889) 8, št. 6, str. 54.

Lipška igralska družba je leta 1890 pasijonsko igro uprizorila po dvakrat v Podturju in v Čačah v Ziljski dolini. Najavo prireditev najdemo v *Miru*: »Oznani-
nilo. Od znane družbe *Lipške* se bo igralo *Kristusovo trpljenje* Podturjem v Zilski
dolini IV. postno nedeljo 16. marca in na god sv. Jožefa ali 19. marca. V *Čačah* na
tiho ali V. postno nedeljo 23. marca in na god Marijinega oznanjenja 25. marca.
Povsod se zečne igra o 2. uri popoldne. Odraščeni plačajo vsak po 20 kr., otroci
10 kr.«¹¹⁷

O dogodku v Podturju je v *Miru* objavljeno obširno poročilo: »Na četrto po-
stno nedeljo predstavljala je v naši vasi pri g. Orašu znana Lipška družba Kri-
stusovo trpljenje. Ta družba ima 32 udov in vsi so jako dobro izurjeni igralci.«¹¹⁸
Poročilo povzema vsebinska težišča Kristusovega trpljenja, poudarja pa tudi po-
učni, krščanski namen razmišljanja o Kristusovem trpljenju: »Postni čas je sveta
cerkev odločila, da preišljujemo trpljenje Kristusovo in si iz njega posnemamo
potrebne nauke. Kdor se je pri tej predstavi spominjal, da je tako grozne in stra-
šne muke nekdanj res trpeti moral naš Zveličar sam, da bi nas rešil greha in nam
zopet pridobil milost božjo, ta je pač čutil, kako veliko hvalo smo dolžni našemu
Gospodu in da pač nimamo uzroka biti nezadovoljni, ako pridejo tudi čez nas
razni križi in težave.«¹¹⁹ Ker je igra poučna, bi bilo želeti, »da bi se Kristusovo
trpljenje predstavljajo po vsem Slovenskem, in da bi se teh predstav udeleževa-
li Slovenci radi in v spomin pobožnim namenom«,¹²⁰ beremo v poročilu. Pisec
navaja, da je poizvedel, da je »besede za to predstavo« (prepis je imel v rokah)
sestavil »neki preprost kmet v Maloščah pred kakimi 30 ali 40 leti. Pisana je igra
v narečji, kakor se govori okoli Blaškega jezera in ob Dravi; nahaja se pa v njej
tudi mnogo nemških in precej robotih izrazov. Ti bi se morali na vsak način od-
straniti in z lepimi slovenskimi nadomestiti in sploh vsa igra preložiti na jezik,
kakor se nahaja v knjigah.«¹²¹ V tem primeru zagotovo ne gre za besedilo kmeta
iz Malošč, temveč za priredbo oz. različico Drabosnjakovega pasijona. Kotnik
navaja, da v Lipi nad Vrbo in v okolici Bekštanja pasijon še uprizarjajo, v obeh
krajih je ohranjenih več prepisov.¹²²

Marca 1892 je lipška igralska družba s pasijonom gostovala v Tinjah. Prire-
ditev je bila najavljena v *Miru*. Glasilo poroča, da je lipška igralska družba 25. in
27. marca v Tinjah uprizorila »igro Kristusovega trpljenja«. Nekatero ženske iz
tinjske okolice so se igri posmehovale in se nevljudno vedle: »Grajati pa moram
nekatere ženske iz Tinjske okolice, ki so se pri celem igri smejale in tako nespodob-

¹¹⁷ *Mir* (10. 3. 1890) 9, št. 5, str. 45.

¹¹⁸ *Mir* (25. 3. 1890) 9, št. 6, str. 49.

¹¹⁹ *Mir* (25. 3. 1890) 9, št. 6, str. 50.

¹²⁰ *Mir* (25. 3. 1890) 9, št. 6, str. 50.

¹²¹ *Mir* (25. 3. 1890) 9, št. 6, str. 50.

¹²² Prim. Kotnik (1907: st. 38).

no obnašale, kakor da bi bile v gledišču. Taki ljudje bi bili seveda rajši na plesišču in pri posvetnih veselicah, kakor pri resnobni, pobožni igri.«¹²³ Pisec obžaluje, da je prišlo manj ljudi kot, je bilo pričakovano, mnogo ljudi pa si je igro ogledalo od daleč, da jim ni bilo treba plačati vstopnine. Piše: »Tudi se je veliko število gledalcev iznebilo majhnega plačila 10 ali 20 kr. s tem, da so si igro od daleč, zunaj igrališča ogledovali. Igralci imajo tudi svoje stroške za pot, igralna oblačila, živež itd. Žalostno je, in znamenje mrzlega srca in posvetnega duha, da imajo ljudje denarje za ošabno obleko, posvetne in zapeljive veselice in druge nepotrebne reči, a za pobožne reči se jim denarja škoda zdi. Zategadelj se nam ni čuditi, da so vrli igralci svojo nevoljo očitno na znanje dali.«¹²⁴ Nastop igralcev pa je ocenjen pohvalno: »Igralci iz Lipške fare nad Vrbo, ki so že daleč po slovenskem Koroškem znani, izvršili so svojo nalogo izvrstno. Posebno Kristus je vse hvale vreden. S svojo resnostjo je ganil srca gledalcev. [...] Igrali so tako lepo in ginljivo, da si videl marsikoga solznih očij, ako je premišljeval, kako grozovito je moral naš Odrašenik šele v resnici trpeti.«¹²⁵

Marca 1893 so lipški igralci Krisusovo trpljenje uprizorili v Škocijanu v Podjuni. Igra je bila najavljena v *Miru*: »Kristusovo trpljenje se bo v dneh 25. in 26. sušca predstavljalo v Št. Kancijanau v Podjunski dolini. Začetek ob 2. uri popoldne. Igralci pridejo iz Lipe nad Vrbo, ki so že na raznih krajih pokazali svojo spretnost. Plačajo odraščeni po 20 kr., otroci po 10 kr. Igralni odbor Slovence uljudno vabi, naj pridejo od blizu in daleč gledat to lepo igro. *Igralni odbor*.«¹²⁶ Že leto kasneje, marca 1894, so lipški igralci vabili na uprizoritev pasijona v Košentavri: »Kristusovo trpljenje se bo predstavljalo dné 18. in 19. sušca ob 2. uri popoldne (če bo lepo vreme) v Košentavri v Rožni dolini. Odraščeni plačajo 20 kr., otroci po 10 kr. *Igralci iz Lipe nad Vrbo*.«¹²⁷ V letih od 1895 do 1904 v *Miru* nismo zasledili poročil o uprizoritvah pasijona, vendar je v aprilski številki *Mira* leta 1905 omejeno, da je družba leta 1904 »po preteku 7 let« zopet igrala.«¹²⁸

Leta 1905 je lipška igralska družba v *Miru* ponovno vabila na uprizoritev pasijona v Tmari vasi: »Vodja igre '*Jezusovo trpljenje*' v Lipi nad Vrbo naznanja, da se bo ista postna igra predstavljala v Tomarivasi [sic!] dné 9. in 16. mal. travna t. l. vedno ob 2. uri popoldne.«¹²⁹ O dogodku je poročal *Mir*: »*Lipa nad Vrbo*. (*Pasijonska igra*.) Preteklo nedeljo, dne 16. aprila, so igrali v Otmari-vasi [sic!] zopet pasijonsko igro. Reči moramo, da smo se čudili spretnosti igralcev, ki so

¹²³ *Mir* (20. 4.1892) 9, št. 11, str. 52.

¹²⁴ *Mir* (20. 4. 1892) 9, št. 11, str. 52.

¹²⁵ *Mir* (20. 4. 1892) 9, št. 11, str. 52.

¹²⁶ *Mir* (20. 3. 1893) 12, št. 8, str. 34.

¹²⁷ *Mir* (10. 3. 1894) 13, št. 7. str. 34.

¹²⁸ *Mir* (20. 4. 1905) 24, št. 16, str. 97.

¹²⁹ *Mir* (13. 4.1905) 24, št. 15, str. 92.

jako imenitno nastopali [...]. Igra se vrši ravno tako, kakor je popisano v sv. pismu. Igrajo v lastni hiši. Pot na Kalvarijo se vrši na bližnji grič, kjer stojijo trije leseni križi. Nekateri jahajo na Kalvarijo. Zaradi slabega vremena je v nedeljo pot na Kalvarijo izostal. Igrali bodo letos še enkrat in sicer na velikonočni ponedeljek. Igra dela veliko čast koroškim Slovencem.«¹³⁰ Prispevek vsebuje tudi nekaj podatkov o uprizoritvah pasijona lipških igralcev v drugih krajih: »L. 1889. so igrali v Borovljah, kjer je bilo prav veliko ljudstva navzočega, l. 1890. v Zakamnu pri Celovcu; 1891. l. v Timenici, 1892. l. v Tinjah, 1893. l. pa v Škocijanu. Igra je pisana v verzih. Sedaj je malo predelana, ker se je nahajalo v rokopisu precej robatih besed.«¹³¹

SKIOPTIČNA PREDSTAVA IN KINOMATOGRFSKE PRIREDITVE

Neugodne razmere na prelomnici stoletja in čas 1. svetovne vojne so pasijonsko gledališko dejavnost na Koroškem, z redkimi izjemami, za mnoga leta zaustavili. Pasijonsko igro na Kostanjah je npr. marca 1907 nadomestila skioptična predstava – slike iz Kristusovega trpljenja. Vabilo je bilo objavljeno v *Miru*: »Gozdanje. Dne 22. marca zvečer ob pol 8. uri se priredi na Gozdanjah skioptična predstava: Slike iz Kristusovega trpljenja!«¹³² Marca 1917 in marca 1918 je »H. Prechtlov Celovški kinematograf« v *Miru* vabil na kinematografske predstave »velike pasijonske igre (življenje Jezusa Kristusa)« v Prechtlovem reformkinu v Celovcu, Schulhausgasse 25.¹³³

¹³⁰ *Mir* (20. 4. 1905) 24, št. 16, str. 97.

¹³¹ *Mir* (20. 4. 1905) 24, št. 16, str. 97.

¹³² Prim. *Mir* (16. 3. 1907) 26, št. 16, str. 70.

¹³³ Prim. *Mir* (23. 3. 1917), 36, št. 12, str. 48; *Mir* (15. 3. 1918), 37, št. 11, str. 58.

H. Prechtlov
Celovski kinematograf
Celovec, Schulhausgasse 25.
Pozor!
Na mnogostransko zahtevo!
Od ponedeljka dne 26. marca do
cvetne nedelje dne 1. aprila 1917
velike pasijonske igre
napravljene v Jeruzalemu in na svetih mestih
v Palestini:
Življenje Jezusa Kristusa
Prekrasna kolorirana kinematografska upri-
zoritev mladostne dobe, javnega življenja in
trpljenja Jezusa Kristusa z vlogami iz
Zgodb sv. pisma.

Predstave se vršijo:
Vsak dan ob delavnikih ob **3. uri** popoldne
in na cvetno nedeljo ob **2. uri** popoldne in
ob **6. uri** zvečer.
Ob delavnikih ob **5. uri** popoldne in ob **8. uri** zvečer
ter na cvetno nedeljo ob **4. uri** popoldne in ob
8. uri zvečer se vršijo **predstave z navadnim**
sporedom.

Velike pasijonske igre – Življenje Jezusa Kristusa, H. Prechtlov Celovski kinematograf, 1917. Vir: Mir (23. 3. 1917) 36, št. 11, str. 48.

H. Prechtlov Celovski kinematograf
Celovec, Schulhausgasse 25.

Pozor!
Na mnogostransko zahtevo!
Od ponedeljka dne 18. marca
do cvetne nedelje dne 24. marca 1918

velike pasijonske igre
(življenje Jezusa Kristusa).

Prekrasna kolorirana kinematografska uprizoritev mladostne dobe, javnega življenja in trpljenja Jezusa Kristusa **z vlogami iz Zgodb sv. pisma**. Slike so napravljene v Jeruzalemu in na svetih mestih v Palestini.

Predstave se vršijo: Ob delavnikih samo ob **3. uri** popoldne, na praznik sv. Jožefa in na cvetno nedeljo ob **2. uri** popoldne in ob **6. uri** zvečer **samo pasijonske igre** brez drugega sporeda.

Ob delavnikih ob **5. uri** popoldne in ob **8. uri** zvečer ter na praznik sv. Jožefa in na cvetno nedeljo ob **4. uri** popoldne in ob **8. uri** zvečer se vršijo **samo predstave z navadnim sporedom** brez pasijonskih iger.

Velike pasijonske igre – Življenje Jezusa Kristusa, H. Prechtlov Celovski kinematograf, 1918.

Vir: Mir (15. 3. 1918) 37, št. 11, str. 58.

»*Pozor! Na mnogostransko zahtevo!* → Od ponedeljka dne 18. marca do cvetne nedelje dne 24. marca 1918 *velike pasijonske igre (življenje Jezusa Kristusa)*. Prekrasna kolorirana kinematografska uprizoritev mladostne dobe, javnega življenja in trpljenja Jezusa Kristusa *z vlogami iz Zgodb sv. pisma*. Slike so napravljene v Jeruzalemu in na svetih mestih v Palestini. *Predstave se vršijo:* Ob delavnikih samo ob *3. uri* popoldne, na praznik sv. Jožefa in na cvetno nedeljo ob *2. uri* popoldne in ob *6. uri* zvečer → *samo pasijonske igre* ← brez drugega sporeda.

— Ob delavnikih ob *3. uri* popoldne in ob *8. uri* zvečer ter na praznik sv. Jožefa in na cvetno nedeljo ob *4. uri* popoldne in ob *8. uri* zvečer se vršijo *samo predstave z navadnim sporedom* brez pasijonskih iger.«¹³⁴ Podobnih najav v letih 1919 in 1920 v *Miru* ni bilo, saj se je v tem času poročanje osredinjalo predvsem na politična vprašanja.

ZAKLJUČEK

Uprizoritve Drabosnjakovega pasijona v postnem času so bile v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja pomemben del slovenskega kulturnega življenja na Koroškem. Igralske družbe na Kostanjah, v Štebnu pri Bekštanju in Lipi nad

¹³⁴ *Mir* (15. 3. 1918), 37, št. 11, str. 58.

Vrbo so omogočale stik s slovenskim jezikom, hkrati pa prispevale k duhovni prenovi in poglobljanju v Kristusovo trpljenje. Politični pritisk s strani liberalno usmerjenih lokalnih in višjih oblasti ter učiteljstva, gonja proti slovenskim župnikom in nenehna prizadevanja za napredovanje germanizacije (primer Kostanje) so kulturnikom in igralcem pasijona otežkočala delo ali ga celo onemogočali. V prispevek je vključenih mnogo navedkov iz glasila koroških Slovencev *Mir*, kjer so podani izvirni podatki o krajih in časih nastopov posameznih igralskih skupin ter pogostnosti uprizarjanja Drabosnjakove pasijonske igre nasploh. Najave dogodkov v glasilu *Mir* so nepogrešljiv vir za preučevanje pasijonskih iger na Koroškem. V literaturi mnogokrat manjkajo točni podatki o uporabljanih virih, marsikaj je posplošeno, prevzeto, nepopolno ali nejasno. Zato prispevek zavestno posega po izvirnih virih, zapisanih v času, s katerim se ukvarja. Zbrani podatki iz *Miru* ne zajemajo celote, zapolnjujejo le del vrzeli na področju raziskovanja slovenskega ljudskega gledališča na Koroškem ter služijo kot podlaga za nadgradnjo in nadaljnje raziskovanje.

Dvojezični seznam krajev: Bekšanj – Finkenstein | Borovlje – Ferlach | Čače – Saak | Črešnje – Kerschdorf | Dob – Aich | Goriče – Görtschach | Koren – Wurzen | Kostanje, Gozdanje (zast.) – Köstenberg | Kožentavra – Kirschenther | Lipa nad Vrbo – Lind ob Velden | Loga vas – Augsdorf | Malošče – Mallestig | Podturje – Neuhaus an der Gail | Rožek – Rosegg | Škocijan – St. Kanzian | Škocijanski hrib – Kanzianiberg | Štefan – St. Stefan | Timenica – Timentiz | Tinje – Tainach | Tmara vas – Emmersdorf | Zgornje jezerce – Oberjeserz | Zakamen – Stein.

Literatura

- Fikfak, Jurij (ocena, 1991). *Andrej Šušter Drabosnjak*, Zbrana bukovniška besedila I. Marijin pasijon 1811, Izdajo zasnovala in uredila Herta Lausegger, Mohorjeva družba v Celovcu 1990. *Traditiones* 20, 227–228.
- Koroški Slovenec: list za politiko, gospodarstvo in prosveto*. Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-24O2ENAK> (pridobljeno 10. 2. 2023).
- Kotnik, Franz, (1907). *Andreas Schuster – Drabosnjak. Sein Leben und Wirken*. Graz, Phil. Diss.
- Kotnik, Franz (1910). Beiträge zur Volksliteratur Kärntens. 60. *Programm des Staats-Obergymnasiums zu Klagenfurt*, 3–22.
- Kuret, Niko (1958). Ljudsko gledališče pri Slovencih. Za 190-letnico rojstva Andreja Šusterja Drabosnjaka (* 6. maja 1768). *Slovenski etnograf* 11, 11–48.
- Lausegger, Herta (1990). Koroško bukovništvo in Drabosnjakov Marijin Pasijon. *Andrej Šušter Drabosnjak. Zbrana bukovniška besedila I. Marijin Pasijon 1811. (Faksimile po izvodu dv. sv. dr. Pavleta Zablatnika v Celovcu z dodano prečrkovano priredbo istega besedila)*. Ur. Herta Lausegger, (Zbrana bukovniška besedila 1). Celovec: Mohorjeva založba, VII–XXI.

- Maurer-Lausegger, Herta (1992). Drabosnjakovi igri: Pastirska igra in Izgubljeni sin. *Andrej Šuster Drabosnjak. Zbrana bukovniška besedila II. Pastirska igra in Izgubljeni sin. Po izvirnih rokopisih s prečrkovano priredbo istih besedil*. Ur. Herta Maurer-Lausegger (Zbrana bukovniška besedila 2). Celovec/Ljubljana/Dunaj: Mohorjeva družba/Krščanska kulturna zveza, V–XVII.
- (2018): Avtografi Andreja Schusterja – Drabosnjaka, eniga pavra v Korotane. *Starejši mediji slovenske književnosti: Rokopisi in tiski = Slovene Literature in Old Media: Manuscripts and Printed Material*. Ur. Urška Perenič in Aleksander Bjelčevič (Obdobja 37). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 45–53.
- (2022): Ustvarjalni opus koroškega bukovnika Andreja Šusterja Drabosnjaka (1768–1825). *Tra ricerca sul campo e studio a tavolino. Contributi per i cento anni dalla nascita dell'accademico Milko Matičetov = Med terenom in kabinetom. Ob 100. obletnici rojstva akademika Milka Matičetovega*. A cura di/ur. Marija Stanonik in Han Steenwijk. Padova: Cleup sc »Coop. Libreria Editrice Università di Padova«, 393–414.
- Mir: glasilo koroških Slovencev* (1882–1920). Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-PR3X7K41> (pridobljeno 10. 2. 2023).
- Ruhdorfer, Luise Maria (2007). *Das Passionsspiel »Terplenje in smrt Jezusa Kristusa«, St. Stefan bei Finkenstein, 1931*. Klagenfurt/Laibach/Wien: Hermagoras = Celovec/Ljubljana/Dunaj: Mohorjeva, cop.
- Trstenjak, Anton (1892). *Slovensko gledališče : zgodovina gledaliških predstav in dramatične književnosti slovenske*. V Ljubljani: Dramatično društvo. Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-PGK6BXDE> (pridobljeno 10. 2. 2023).

Arhivski vir

Jerman, Jurij (1906): Pismo, naslovljeno na Franca Kotnika, 13. svečana 1906. Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem. Kotnikova zbirka.

Povzetek

Uprizoritve pasijonske igre koroškega slovenskega ljudskega dramatika, poeta in bukovnika Andreja Schusterja Drabosnjaka (1768–1825) iz Zgornjih jezer pri Kostanjah so bile pomemben del kulturnega življenja v 19. stoletju in na začetku 20. stoletja. V drugi polovici 19. stoletja so bile ustanovljene tri koroške slovenske igralske družbe: Kostanje (pred letom 1842), Šteben pri Bekštanju (1862) in Lipa nad Vrbo (1888). Igralske skupine so v prispevku obravnavanem obdobju uprizarjale pasijon v mnogih krajih na Koroškem ter tudi v sosednji Kanalski dolini. Dogodki so prebivalstvu omogočali kulturo v slovenščini, kar je zagotovilo njeno kontinuiteto na Koroškem. Igre so potekale v postnem času, prispevale so k duhovni prenovi in bile pojmovane tudi kot poglobljanje v Kristusovo trpljenje.

Prizadevanja za germanizacijo s strani liberalno mislečih in politični pritisk (nadučitelj, županstvo, c. k. oblast) ter gonja proti slovenskim duhovnikom in

njihov izgon iz župnije (primer Kostanje) so povzročili, da je bilo na Kostanjah delo Slovenskega katoliškega izobraževalnega društva oteženo, slovenska pasijonska dejavnost se je za dolgo let zaustavila. Igralci v Lipi nad Vrbo in v Štebnu pri Bekštanju so lahko igrali pod ugodnejšimi pogoji, kar se je odražalo v pogostnih domačih nastopih in gostovanjih v drugih krajih.

Poročanje o Drabosnjakovem pasijonu v glasilu *Mir*: glasilo koroških Slovencev (1882–1920) je v središču zanimanja tega prispevka. Vključeni citati – obvestila o dogodkih in izvlečki iz poročil o dogodkih – odsevajo duh časa, dajejo informacije o pogostnosti nastopov, krajih nastopov in terminih posameznih igralskih skupin, omogočajo pa tudi vpogled v njihov specifični položaj. Napovedi prirediteljev in poročanje v Miru se ob številnih drugih virih izkažejo za nepogrešljive pri raziskovanju slovenske pasijonske dejavnosti na Koroškem. Pri spevek zapolnjuje del vrzeli na področju raziskovanja verske ljudske dramatike na Koroškem in je podlaga za nadaljnje raziskave.

Resümee

DRABOSNJAKS PASSIONSSPIEL IN KÄRNTEN UND DIE ZEITSCHRIFT »MIR« (1882–1920)

Aufführungen des Passionsspielles des Kärntner slowenischen Volksdramatikers, -poeten und »bukovnik« Andreas Schuster Drabosnjak (1768–1825) aus Oberjeserz/Zgornje jezerce bei Köstenberg/Kostanje waren ein wichtiger Teil des kulturellen Lebens in Kärnten im 19. und beginnenden 20. Jahrhundert. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts wurden drei Kärntner slowenische Laientheatergruppen gegründet: Köstenberg/Kostanje (vor 1842), St. Stefan bei Finkenstein/Šteben pri Bekštanju (1862) und Lind ob Velden/Lipa nad Vrbo (1888). Die Spielgruppen führten in dem im Beitrag behandelten Zeitraum in vielen Orten Kärntens, aber auch im benachbarten Kanaltal, Passionsspiele auf. Die Veranstaltungen ermöglichten der Bevölkerung Zugang zur slowenischen Sprache, womit auch die Kontinuität des Slowenischen in Kärnten gewährleistet blieb. Die Spiele fanden in der Fastenzeit statt, trugen zu spiritueller Erneuerung bei und verstanden sich auch als Vertiefung in die Leidensgeschichte Christi.

Germanisierungsbestrebungen seitens liberal Gesinnter und der politische Druck (Oberlehrer, Gemeinde-, und k. k. Behörde) sowie Verhetzungen gegen slowenische Priester und deren Vertreibungen aus der Pfarre (Beispiel Köstenberg) erschwerten die Arbeit des Slowenischen katholischen Bildungsvereins in Köstenberg »Slovensko katoliško izobraževalno društvo«, sodass hier die slowenische Passionsspieltätigkeit für viele Jahre zum Stillstand kam. Die Spielgruppen in Lind ob Velden und in St. Stefan bei Finkenstein konnten ihre Spiel-

tätigkeit unter günstigeren Bedingungen ausüben, was sich in der Häufigkeit der Aufführungen vor Ort und in Gastaufführungen auswärts niederschlug.

Die Berichterstattung über Drabosnjaks Passionsspiele im Kärntner slowenischen Organ »Mir : glasilo koroških Slovencev« (1882–1920) steht im Fokus des vorliegenden Beitrags. Die eingebrachten Zitate – Veranstaltungskündigungen und Auszüge aus Berichten über die Veranstaltungen – widerspiegeln den Zeitgeist, geben Aufschluss über Aufführungshäufigkeit, Aufführungsorte und -zeiten der einzelnen Spielgruppen, lassen aber auch auf ihre spezifische Situation schließen. Die Veranstaltungsankündigungen und die Berichterstattung im »Mir« erweisen sich, neben vielen anderen Quellen, zur Erforschung der slowenischen Passionsspieltätigkeit in Kärnten als unverzichtbar. Der vorliegende Beitrag deckt einen Teil des Desideratums im Bereich der Erforschung religiöser Volksschauspiele in Kärnten ab und soll zu weiterer Forschungsarbeit dienen.

Helena Janežič

SLOVENSKI PASIJON V CLEVELANDU

SLOVENC V CLEVELANDU

Cleveland, mesto ob jezeru Erie v zvezni državi Ohio, velja za kraj, kjer živi najštevilčnejša slovenska skupnost v Združenih državah Amerike (ZDA). Izseljevanje čez ocean v Severno Ameriko se je začelo že v 19. stoletju, v nekoliko manjšem številu se je nadaljevalo tudi po 1. in 2. svetovni vojni. Danes po ocenah v ZDA živi okoli 350 000 oseb slovenskega rodu, kar tri četrtine v zvezni državi Ohio. To so predvsem Slovenci tretje in četrte generacije priseljencev, od katerih mnogi ne govorijo več slovensko, vendar pa čutijo veliko povezanost z domovino svojih prednikov. Po nekaterih najbolj optimističnih podatkih naj bi v Clevelandu in širši okolici živelo okoli 80 000 Slovencev oziroma njihovih potomcev, po uradnih podatkih naj bi bilo v Ohio okoli 50 000 ljudi slovenskega porekla.¹³⁵ V mestu danes deluje šest narodnih domov, dve župniji, ki imata tudi sobotni šoli, štiri rekreacijski centri, več medijev, Slovenski muzej in arhiv ter tudi edini muzej polke na svetu.

Ko so Slovenci konec 19. in v začetku 20. stoletja prihajali v nove domovine, so želeli ohranjati slovensko kulturo, jezik, navade in se družiti z rojaki. S svojimi rokami so gradili narodne domove, cerkve in središča ob njih, ustanavljali časopise, društva, pevske zборе, folklorne in gledališke skupine ... Dramske skupine med slovenskimi priseljenci so se praviloma razvile iz pevskih društev; nekatera so hitro ugasnila, druga so bila bolj trdoživa, praviloma tam, kjer je bilo zaledje močnejše.¹³⁶ Najbolj živahno je bilo v 20. in 30. letih preteklega stoletja, takrat so bila ustanovljena tudi dramska društva, ki so obstajala najdlje in so predstavljala kakovostni vrh slovenske dramatike v ZDA. V Clevelandu in okolici so delovale številne dramske skupine, ki so pripravile po več ducatov predstav.¹³⁷

¹³⁵ Podatki so pridobljeni s spletne strani Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu. <https://www.gov.si/teme/slovenci-v-severni-ameriki/> (pridobljeno 19. 2. 2023).

¹³⁶ Petrič J. Slovensko gledališče v Clevelandu: začetki, razcvet in konec. v: *Dve domovini* 14, 2001, str. 111–117.

¹³⁷ Grill, V. *Med dvema svetovoma*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979, str. 426.

CLEVELANDSKO DRUŠTVO KRISTUSA KRALJA KSKJ ŠT. 226

Eno od dejavnejših društev je bilo Društvo Kristusa Kralja št. 226 KSKJ¹³⁸ Ustanovil ga je Jože Grdina¹³⁹ 22. januarja 1928, bil je tudi njegov prvi tajnik. Glasilo KSKJ ga predstavi kot dobro znanega in delovnega člana. Ustanovni se-stanek je sklical na svojem domu, verjetno kar v knjigarni na »slovenski« ulici St. Clair Avenue, katere lastnik je bil.¹⁴⁰

Društvo je začelo z odmevnimi in dobro obiskanimi dramskimi predstavami že leto dni po ustanovitvi, v tretjem letu obstoja se je na pobudo Louisa Oblaka¹⁴¹ »poprijelo velikega dela, uprizoritve ‚Pasijona‘¹⁴²«. Za tako zahtevno dramsko delo in uprizoritev z amaterskimi igralci je bilo potrebno vložiti izredno veliko naporov in tudi finančnih sredstev, kar je predstavljalo velik zalogaj za mlado društvo. Uprizoritve Pasijona pa so se izkazale za pravi triumf in zaradi odmevnih predstav je Društvo Kristusa Kralja postalo eno najbolj znanih društev KSKJ, ne samo v Clevelandu, ampak tudi v vseh Združenih državah Amerike.

SLOVENSKI (FINŽGARJEV) PASIJON¹⁴³ V CLEVELANDU 1930 IN 1931

Člani društva Kristusa Kralja št. 226 so na glavni seji 8. decembra 1929 z veliko večino glasov odločili, da bodo v letu 1930 uprizorili pasijon, in sicer Pasijon Fra-

¹³⁸ Kranjska slovenska katoliška jednota (dalje KSKJ) je bila leta 1894 v največji meri ustanovljena kot zavarovalna družba za primer bolezni in smrti. Organizirana je bila kot zveza več kot 250 lokalnih društev, ki so imela različna imena. Povezovala so jih le zaporedne številke, ki so jih društva dobila ob ustanovitvi.

¹³⁹ Jože (Josip, Joseph, Joe) Grdina (1892–1974) se je rodil v Prevaljah na Koroškem. 20-leten je odšel v Ameriko k stricu, se v začetku leta 1914 vrnil domov in moral k vojakom. V Galiciji so ga ujeli Rusi, svoje ujetniške doživljaje, razmere in dogodke velike ruske revolucije ter težavno vrnitev v Jugoslavijo je najprej objavil v ameriškem *Glasilu KSKJ* (1921–1924), kasneje je zapis z dodanim pregledom zgodovine ruskega naroda izšel v knjižni obliki z naslovom *Štiri leta v ruskem ujetništvu* (1925). Je tudi avtor knjig *Po širokem svetu* (1938), *Po vzhodu in zapadu* (1955) ter *Po severu in jugu* (1963). Iz Jugoslavije se je vrnil nazaj v Ameriko in se udeleževal kot organizator kulturnega življenja ameriških Slovencev. V clevelandski naselbini Westpark je ustanovil Slovensko katoliško podporno društvo presvetega Srca Jezusovega, ki je uprizorilo številne igre. Preselil se je na St. Clair Avenue – slovensko ulico v Clevelandu in tam ustanovil Društvo Kristusa Kralja, z namenom uprizarjanja iger. Tudi finančno je pomagal, da je društvo pred slovensko javnostjo uprizorilo Finžgarjev Pasijon.

¹⁴⁰ Ustanovitev in delovanje Društva Kristusa Kralja v letih 1928– 1945 je v knjigi *Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote* natančno popisal Andrej Vovko.

¹⁴¹ Louis Oblak je bil, sodeč po zapisu v brošuri, ki so jo pripravili ob prvi uprizoritvi Finžgarjevega Pasijona, »mlad, poln idealov in energičnega dela [...] in se je že v domovini udeleževal pri kulturnih društvih [...], pravi sin slovenske matere, ki ljubi vse, kar je slovenskega in je vedno nastopal v slovenski narodni noši, ki jo je prinesel s seboj v Ameriko«.

¹⁴² Podatki so iz knjižice *Pasijon priredi Društvo Kristusa Kralja v Slovenskem narodnem domu v Clevelandu aprila 13.–19. 1930* (dalje *Pasijon*, 1930).

¹⁴³ Finžgarjev Pasijon je bil pravzaprav priredba pasijona Nikolausa Deutscha.

na Saleškega Finžgarja.¹⁴⁴ Ta je bil v 20. in 30. letih 20. stoletja pogosto uprizarjan tudi v domovini. Finžgar je naročilo s strani Deželnega gledališča v Ljubljani za njegovo izdelavo dobil že leta 1896, ko je kot kaplan služboval na Jesenicah. V svojih spominih *Leta mojega popotovanja*¹⁴⁵ pravi, da je ob naročilu prejel tudi nemško knjigo o pasijonih, ki mu je pomagala pri pisanju. Njegov Pasijon ima 11 dejanj oziroma postaj, predstava ni daljša od dveh ur. Zapiše, da ga sam »ni nikoli videl, da pa so ga pogosto uprizarjali, tudi v Ameriki«.¹⁴⁶

Finžgarjev Pasijon je bil sploh prvi slovenski pasijon, odigran v Združenih državah Amerike. Pobudnik uprizoritve v Clevelandu je bil Louis Oblak, ki je bil tudi režiser predstave. V stari domovini je že petkrat igral v pasijonu, zato mu je odbor za pripravo dodelil to zahtevno vlogo z besedami, da mu »kot izvedencu v tej igri lahko zaupamo«.¹⁴⁷ Predsednik prvega odbora za pripravo je bil Jože Grdina, podpredsednik Anton Plut in blagajnik Josip Jemc. V tehničnem odboru so bili Anton Plut kot mojster za scenografijo in napise, Frank Tekavec kot mojster električnih naprav, Ignac Slapnik kot cvetlični dekorater, Anton Gregorač in Ignac Slapnik sta bila nabiralca oglasov.

Glavne vloge v prvi, lahko bi rekli kar zgodovinski, uprizoritvi so bile razdeljene takole:

Jezus – Louis Oblak (tudi režiser predstave)	Marija, Jezusova mati – Mary Smerdel
Janez – John Skrabec	Veronika – Anna Junkar
Marija Magdalena – Anna Zavašnik	Peter – Frank Hochevar
Judež – Josip Grdina	Jakob – Anton Perovšek
Simon iz Cirene – Ivan Petrič	Kajfež – Erazem Gorshe
Pilat – Anton Pluth	Herod – Josip Grdina
Nikodim – Frank Kosten	Jožef iz Arimateje – Frank Perme
Jakim – John Kavcic	

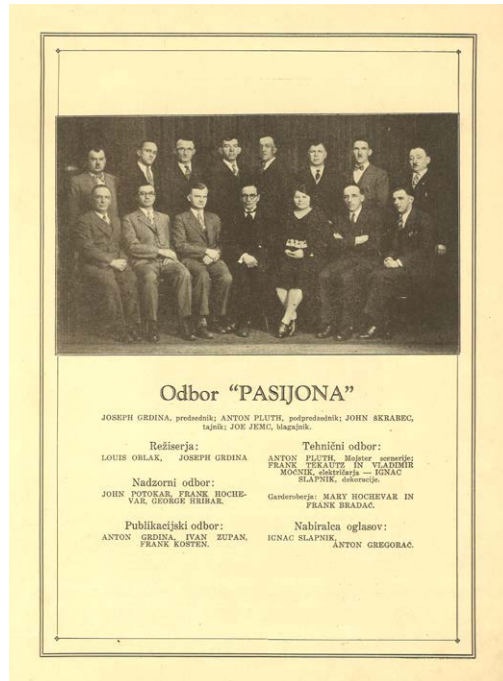
---

¹⁴⁴ Florjančič, A. P. Finžgarjev pasijon in duhovna drama pri Slovencih v 19. stoletju. v: *Pasijonski doneski*, letn. 6, 2011, str. 138–141.

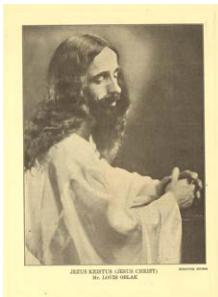
¹⁴⁵ Finžgar, F. S. *Leta mojega popotovanja*. Celje: Mohorjeva družba, 1957.

¹⁴⁶ Prav tam. str. 93.

¹⁴⁷ Vovko, A. Pregled delovanja clevelandskega Društva Kristusa Kralja KSKJ, št. 226, v letih 1928–1945. (dalje: Vovko A. Pregled delovanja) v: *Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote*. Izseljensko društvo Slovenija v svetu: Ljubljana, 1996, str. 202.

V knjižici, ki je izšla ob prvi uprizoritvi leta 1930, se je predstavil programski odbor Pasijona.

Fotografije glavnih igralcev iz knjižice *Pasijon priredi Društvo Kristusa Kralja v Slovenskem narodnem domu v Clevelandu aprila 13.–19. 1930.*

Največji finančni vložek predstave, ki se ga sprva niso prav dobro zavedali, so bili kostumi. Po srečnem naključju so jih nazadnje odkupili od bavarskega pasijonskega društva, prav tako scenografijo, ki so jo predelali za uporabo v Slovenskem narodnem domu. Ker je imelo društvo med člani tudi zelo pišoče ljudi, so že priprave na izvedbo in predstave odmevale v clevelandskem ter drugem slovenskem časopisju. Pojavljali pa so se tudi zapisi o tem, da si je društvo napravilo zelo zahtevno in veliko delo, saj bo uprizorilo največjo dramo vseh časov. »Okrog 120 oseb bo nastopilo na odru pri tej uprizoritvi, kakršne še ne pomni naša ameriška Slovenija.«¹⁴⁸ Pred prvo predstavo so v Glasilu KSKJ napovedovali »120 oseb v krasnih kostumih ... slikovito scenerijo, krasno dekoracijo, čarobno razsvetlavo, tehnične priprave za proizvodnjo bliska, groma, potresa in oblakov, kar bo vse omogočilo sijajen uspeh veličastne prireditve«.¹⁴⁹

Vstopnice so prodajali v Slovenski knjigarni Jožeta Grdine in Slovenskem narodnem domu na St. Clair Avenue, kjer so se predstave tudi odvile. Njihova cena je bila 3, 2, 1,75 in 1,5 dolarja. Za Pasijon je vladalo veliko zanimanje tudi v okoliških naseljih in med pripadniki drugih narodnosti.¹⁵⁰

Z velikim zanosom je predstavo slab mesec pred prvo uprizoritvijo v *Ameriški domovini* napovedal igravec Frank Kosten: »Največja drama krščanstva, ki se je bistveno odigrala pred 1900 leti in ki se ponavlja dnevno pri sv. mašah, to je življenje in bridka smrt Kristusa, se bo predstavljala na odru Slovenskega narodnega doma na St. Clair Ave. na Cvetno nedeljo, to je 13. aprila, letos. Igra, oziroma drama se imenuje PASIJON, ali trpljenje Kristusovo. Pasijon je delo slavnega slovenskega pisatelja F. Finžgarja, ki je prestavil dramo iz nemščine. Pasijon bo predstavljalo društvo Kristusa Kralja, št. 226 KSKJ in sicer nastopi v predstavi do 120 oseb. Obleke in kulise za igro so delali najboljši mojstri in sicer so bile narejene nalašč za to igro. Ta pasijonska igra bo prvič igrana v slovenskem jeziku v Ameriki. Vloge so se razdelile med najboljše igralce, in pri izbiri se ni gledalo na prijateljstvo, ali prepričanje, ampak samo na zmožnost. Že sedaj se kaže veliko zanimanje za to pasijonsko predstavo, ker ljudje že pridno segajo po vstopnicah. Gredo izpod rok, kakor sneg pod solničnimi žarki. Kdor hoče dobiti dober sedež pri tej predstavi, naj si kupi vstopnico pravočasno. Veliko vstopnic so kupili tudi drugorodci, ki hočejo videti to strašno dramo krščanstva. Vstopnice se dobe v predprodaji pri Jos. Grdina, 6121 St. Clair Ave. Tukaj, v beli Ljubljani, jih pa lahko dobite pri spodaj podpisanem. Pozdrav vsem čitateljem in na svidenje na Cvetno nedeljo.«¹⁵¹

¹⁴⁸ *Glasilo KSKJ*, 11. 2. 1930, str. 1.

¹⁴⁹ *Glasilo KSKJ*, 25. 3. 1930, str. 1.

¹⁵⁰ Vovko, A. Pregled delovanja, str. 203.

¹⁵¹ *Ameriška domovina*, 14. 3. 1930, str. 2.

Prva predstava se je torej odvila na cvetno nedeljo, ki je bila 13. aprila 1930. V *Ameriški domovini* so poročali o uspehu in že vabili na ponovitev, ki so jo predvideli na veliko soboto, 19. aprila: »'Pasijon' smo videli. Precejšnje število ljudi iz našega dela tega širnega mesta je bilo v nedeljo na St. Clair, da vidijo prvi „Pasijon“ v slovenskem jeziku, igran tukaj v Ameriki. Reči se mora, da je bil uspeh od strani igravcev, kakor od strani udeležencev, nepričakovan, šel sem prejšnji teden gledat tudi „Freiburg“ igravce pasijona v mesto. Nič kaj mi ni dopadel. Še najmanj pa mi je bil po volji njih „Kristus.“ A z največjim veseljem pa trdim, da je bil ‚slovenski pasijon‘ igran tako vrlo in dostojno, da bi se težko dalo igravce kritizirati drugače, kakor s pohvalo. Njih kretnje in govorjenje so bile naravnost občudovanja vredne. Njih „Kristus“ je bil v obnašanju, kakor v besedah in po maski tak, da je človeku predstavil vsaj nekaj tega, kar si naš ideal predstavlja o Kristusu, našem Izveličarju. V soboto zvečer bodo igrali zopet. Vsem, ki niso videli v nedeljo te pretresljive drame priporočamo, da je prav gotovo ne zamude. Kaj takega se vidi poredko, zato ne odlašajte, ampak pojdite, ne bo vam žal. Ne bojte se. Vaši ideali niso v nevarnosti tukaj. Samo eno vas prosim: Pri taki igri, kot je pasijon, se ne ploska. Dajte vaše priznanje za dobro izvršene vloge s tihim, spoštljivim, mirnim zadržanjem vsaj za minuto potem, ko zagrinjalo pade. Ploska se le tedaj, če se je človek dobro zabaval. Pasijon pa ni zabava.«¹⁵²

Po ocenah v časopisju je predstava trajala šest ur, gledalci so jo opisovali v presežnikih, nekaj kritik se je pojavilo le na račun predolгих presledkov med posameznimi postajami.

Društvo Kristusa Kralja je ob uprizoritvi pripravilo tudi posebno knjižico z naslovom *Pasijon*¹⁵³, naslovnico je v tehniki linoreza oblikoval Božidar Jakac.¹⁵⁴ Na 52 straneh, v formatu A4, so najprej predstavljeni odborniki, režiser in predsednik pasijona ter Finžgar, avtor besedila. Sledijo predstavitev igralcev v glavnih vlogah. Na vsaki lihi strani so objavljeni oglasi podjetij in posameznikov, ki so finančno omogočili izvedbo Pasijona. Na zadnji strani sledijo zahvale posameznikom, društvom, časopisom in vsem oglaševalcem, posebej pa Božidarju Jakcu za »kompozicijo pročelne slike, ki krasi program. Ostala nam bo v spominu na njega – umetnika, sina slovenske matere«.¹⁵⁵ Med zahvalami najdemo še zanimiv zapis: »Slovenci, kupujmo pri slovenskih trgovcih; le oni podpirajo

¹⁵² *Ameriška domovina*, 18. 4. 1930, str. 4.

¹⁵³ Knjižico hrani Arhiv Republike Slovenije (SI AS 1996 Zbirka Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1890–1995, šk. 4 Dramska društva).

¹⁵⁴ Slikar Božidar Jakac (1899–1989) je med leti 1929 in 1931 potoval po Združenih državah Amerike in obiskal vse večje slovenske naselbine v Severni Ameriki, slikal, priredil več razstav in sodeloval z rojaki. Najzanimivejše podobe iz dveh ameriških let je konec septembra 1931 razstavil v ljubljanskem Jakopičevem paviljonu.

¹⁵⁵ *Pasijon*, 1930, str. 50.

naše ustanove, le če bomo podpirali svoji svoje, bomo gospodarsko močni in kulturno napredovali.«¹⁵⁶

Naslovnico knjižice Pasijon iz leta 1930 je v tehniki linoreza oblikoval Božidar Jakac, ki se je v tem letu mudil med ameriškimi Slovenci.

Zaradi velikega uspeha so Pasijon sklenili ponoviti tudi v letu 1931. Že v božičnem času konec leta 1930 so začeli z najavo uprizoritev, januarja pa je kot napoved v *Ameriški domovini* s podpisom Marije Hochevar, tajnice Pasijona, izšel prispevek, ki napoveduje, da »ne bo dolgo, pa bo nastopil čas pokore, čas premišljevanja o trpljenju našega Zveličarja, namreč postni čas. Lansko leto se je društvo Kristusa Kralja, št. 226 K. S. K. Jednote, s pomočjo še drugih Jednotarjev in Slovencev zavzelo in z velikimi stroški ter velikimi težavami na Cvetno nedeljo in Veliko soboto uprizorilo času primerno, pomembno, globoko v srce segajočo, veliko, naravnost ogromno dramo ‚Pasijon‘, v kateri se je pokazalo, vsaj v nekotiki

¹⁵⁶ Pasijon, 1930, str. 50.

meri, trpljenje Jezusovo za nas vse. Mislim, da sleherni, ki se je udeležil te drame, je šel domov z večjo ljubeznijo v svojem srcu do Kristusa, ki je moral toliko pretrpeti zaradi grehov sveta«. ¹⁵⁷

Marija Hochevar je doživeto in iz prve roke opisala vse postaje: »*Prva slika*, *Cvetna nedelja*‘ je bila lepa in živahna. Navzoči so videli, kako je množica klicala čast in slavo Jezusu iz Nazareta. V tej prvi sliki sodeluje nad 130 oseb. Vsi so oblečeni v tako slikovite obleke, da človek, ki zre na to sliko, res misli, da se nahaja v Jeruzalemu. Odrasli mahajo s palmovimi vejami, otročiči pa potresajo cvetje pred Njim, ki prihaja z dvanajsterimi apostoli.

Druga slika, *Zadnja večerja*‘. V tej sliki se pa že vidi, da apostoli občutijo neko žalost, kakor da slutijo, da se bo nekaj strašnega zgodilo. Jezus jih ljubeznivo poučuje in jim pripoveduje, da bo moral pričeti s svojim trpljenjem; umiva jim noge, in kako ostrme, ko jim Jezus pravi: ‚Eden izmed vas me bo izdal.‘ V tej sliki je videti, kako je bil postavljen zakrament sv. Evharistije. Ta prizor je tako do dna duše segajoč, da ne bi smelo biti Slovenca in Slovenke, kateremu je le količjak mogoče, da ne bi te slike videl.

Tretja slika, *Posvetovanje Kajfe in velikih duhovnov*‘. Tu se pokaže zavist velikih duhovnov in Kajfeža in vidi se, kako so delovali proti Jezusu. Naposled so premamili Judeža, katerega so poznali, da je pohlepen na denar, in ga nagovorili, da jim je prodal Jezusa za trideset srebrnikov.

Četrta slika, *Oljska gora*‘. Ta slika je — po mojem mnenju — slika, ki se je ne da izbrisati iz spomina, ako se jo vidi. Tu se vidi, kako pride Jezus z enajsterimi apostoli (Judež ga je bil že zapustil), po hribčku navzdol. Osem apostolov pusti bolj v ozadju, tri: Petra, Janeza in Jakoba, pa vzame seboj, da bi ž Njim molili. A ti trije niso mogli čuti ž Njim; vsakokrat jih je premagal spanec. Tudi Jezus je bil žalosten in potrtn, dokler Ga ni angel prišel tolažit. Nato pripelje Judež vojake in s poljubom izda svojega Učenika; vojaki Ga zgrabijo, zvežejo in Ga vlečejo pred veliki zbor.

Peta Slika, *Jezus pred velikim zborom*‘. Ta slika predstavlja, kako dolže Jezusa, kako prisegajo po krivem zoper Njega, in končno ga z velikim hrupom odpeljejo pred Pilata, da ga obsodi.

Šesta slika, *Jezus pred Pilatom obtožen*‘. Tu se vidi, kako podivjana množica, z velikimi duhovni na čelu, kriči in vpije ter toži Jezusa Pilatu; zahtevajo, naj ga da križati. Vse Pilatovo prizadevanje, da bi se izognil izreku obsodbe nad Jezusom, ker ni mogel najti krivice nad Njim, so zaman. Razburjeno ljudstvo le vpije: ‚Križaj ga! Križaj ga!‘ Ko pa Pilat izve, da je Jezus Galilejec, Ga pošlje h kralju Herodu, da Ga ta sodil.

¹⁵⁷ *Ameriška domovina*, 10. 1. 1930, str. 3.

Sedma slika ‚Jezus pred Herodom.‘ Herod se je nadejal, da bo Jezus napravil kak čudež, in velika radovednost, da vidi čudodelnika, ga je pripravila do tega, da ga je sprejel. Kako pa ostrmi, ko vidi, da mu Jezus sploh ne odgovarja. Dal Ga je obleči v belo oblačilo in ogrniti Ga s škrlatnim plaščem in takega je poslal nazaj k Pilatu.

Osma slika ‚Pilata potrdi obsodbo.‘ V tej sliki je videti, kako divje je človeško bitje. Ljudje so divjali hujše od zveri ter zahtevali za Jezusa smrt na križu. Pilat jim je dal na izbiro za velikonočne praznike: osvoboditev hudodelca Barabe ali pa Jezusa. In vsi kriče: ‚Barabo hočemo!‘ Pilat jim izpusti Barabo, Jezusa pa da bičati, misleč, da bo s tem zadoščeno ljudski krvoločnosti. Toda Judje se niso dali s tem odpraviti. Divjali so toliko časa, da je Pilat proglasil smrtno obsodbo.

Deveta in deseta slika ‚Križev pot.‘ Tukaj vidimo pravo predstavljanje križevga pota. Kako grozno je videti, ko nalože na Njegove razmesarjene rame težki križ! Kako neusmiljeno Ga vojaki sujejo in bijejo, zasmehujejo in vlačijo sem in tja! Ko pade pod težo križa, Ga suroveži zopet surovo vzdignejo in Ga tirajo naprej. In ko se srečata Mati in Sin! Oh, kako je neizrečeno žalostna Mati, ko vidi svojega edinega Sina s težkim križem na rami, že vsega krvavega in razbitega, za njim pa drhal divjih vojakov in ljudstva! Tega prizora ni mogoče popisati. Privabil je iz oči marsikatero solzo navzočih. Nato sreča Jezusa Veronika, ki Mu poda potni prt, s katerim si otare obraz in na katerem ostane Njegovo obličje. Srečajo Ga jeruzalemske žene, katere On tolaži, in slednjič Simon iz Cirene, ki Mu pomaga nositi križ.

Enajsta slika ‚Križanje.‘ Glede te slike bi človek ne verjel, da se jo more uprizoriti, toda uprizorjena je bila tako resnično, da je navzoče spreletel nekak strah. Jezus visi na križu med dvema razbojnikoma, med nebom in zemljo, in še tukaj ne neha divja množica s svojim divjanjem, še sedaj Ga zasramujejo, pljujejo vanj in Ga trpinčijo, kolikor morejo. Grozno je moralo biti tisti čas, ko je Jezus na križu umrl, ker že v predstavi človeka obide groza, ko začno med bliskom in gromom skale pokati. „Tega ne bom pozabil svoj živ dan!“ se je izrazil eden navzočih pri lanski prireditvi.

Enajsta slika ‚Vstajenje.‘ V tej sliki pa vidimo, kako krasen je naš Zveličar, kot zmagovalec groba in smrti. To sliko bi pa človek gledal kar ves dan, zatopljen v lepoto Njega, ki je toliko pretrpel za nas in naše. Kar nekakšen mir se razlije v naših srcih, ko gledamo ta veličastni prizor. Grob odprt, angel sedeč na odvaljenem kamnu, Jezus pa stoji v vsej svoji lepoti ob odprtem grobu ... Vsak se je čutil olajšanega, ko je videl, da je On zmagal nad grehom in smrtjo, in vsak si je želel, da bi tudi on enkrat vstal kot zmagovalec nad grehom na sodni dan.«¹⁵⁸

---

¹⁵⁸ *Ameriška domovina*, 10. 1. 1930, str. 3.

Čeprav so se zavedali veličine projekta in težav, ki bodo ob tem nastopile, so tudi v letu 1931 predvideli dve uprizoritvi, tokrat pod pokroviteljstvom fare sv. Vida in njenega župnika rev. B. J. Ponikvarja. Imenovali so odbor z nekaterimi novimi imeni: Louis Oblak (režiser), Frank Tekautz (predsednik), Geo. Hribar (podpredsednik), Marija Hochevar (tajnica), Joseph Jemc (blagajnik), Rev. J. J. Oman, Rev. M. Slaje in Rev. M. Jager (svetovalci), J. Ponikvar, Frances Drobnič, Mary Oblak, Jemc in Mr. Ignac Slapnik (nadzorniki), Frank Hochevar in John Petrič (garderoberja), Ivan Zorman (petje). Kulise za predstavo je izdelal Božidar Jakac, ki se je takrat še mudil v Severni Ameriki.

Polovico izkupička so namenili za novo cerkveno poslopje, drugo za vzdrževanje kostumov, kulis in ostale opreme.¹⁵⁹ Izvedli so dve uprizoritvi, in sicer v nedeljo, 1. marca, in na cvetno nedeljo, 29. marca, obakrat ob 14. uri v Slovenskem narodnem domu. Cene vstopnic so bile nekoliko nižje kot preteklo leto, predvsem »zaradi gospodarske krize in konkurence filmskih gledališč«¹⁶⁰. Na ogled Pasijona – drame vseh dram – so vabili tudi ostale rojake in rojakinje, živeče izven Clevelanda.

Obe predstavi sta doživeli veličasten uspeh, vsi sedeži so bili razprodani. Prva je trajala pet ur, druga je bila »dovršena v rekordnem času štirih ur in pol«.¹⁶¹ Obiskal jo je tudi clevelandski škof in o njej javno izrekel pohvalo.

UPRIZORITVI PASIJONA LETA 1932 IN 1933

Finžgarjev Pasijon je društvo Kristusa Kralja uprizorilo tudi leta 1932, v časopisju lahko od začetka leta 1932 sledimo pozivom igralcem in ostalim sodelavcem, ki jih režiser vabi na vaje v Slovenski narodni dom. Predstava je bila v tem letu izvedena le enkrat, na cvetno nedeljo, 20. marca 1932 ob 14. uri. Tako v društvenih knjigah kot časopisju lahko zasledimo tarnanje nad visokimi stroški: »Dasi so bile že štiri vprizoritve ‚Pasijona‘ na našem odru in dasi je bila dvorana vsakokrat nabito polna, pa so stroški s to igro tako ogromni, da še do danes ni pokrito vse, in se bo letos uprizoril ‚Pasijon‘ v namenu, da se končno poravnajo vsi stroški, če pomislimo, da samo za obleke igralcev je bilo treba odšteti mnogo nad tisoč dolarjev, potem lahko vemo, kakšni so stroški.«¹⁶² Čeprav je uprizoritev potekala kot v prejšnjih dveh letih, so bile spremembe v igralski zasedbi precej korenite. V vlogi režiserja se je tokrat pojavil Jože Grdina, ki je upodobil tudi lik Jezusa, Louisa Oblaka, režiserja in Jezusa iz let 1930 in 1931, ni bilo več v ekipi. Jezusovo mati Marijo je upodobila Frances Kosten, Marijo Magdaleno

¹⁵⁹ Vovko, A. Pregled delovanja, str. 213.

¹⁶⁰ Vovko, A. Pregled delovanja, str. 213.

¹⁶¹ Vovko, A. Pregled delovanja, str. 213.

¹⁶² *Ameriška domovina*, 15. 3. 1932, str. 1.

Ana Zavašnik, Heroda Avgust Plut, Pilata Anton Plut, desnega razbojnika Frank Zalar, levega Tony Lužar in Judeža John Globokar. Pomočnik režiserja je bil John Kaučič, za petje je poskrbel Peter Srnovršnik.

Uprizoritve Pasijona v letih 1930, 1931 in 1932 so sicer predstavljale veliko proslavitev društva Kristusa Kralja KSKJ št. 226, a so bile hkrati (pre)velik finančni zalogaj in so povzročile številne odhode društvenih članov. Da se bo uprizarjanje Pasijona preselilo v domeno drugega društva, je nakazala že igra Mučeniška smrt sv. Neže, ki jo je oktobra leta 1932 v Slovenskem narodnem domu pripravil in izvedel Jugoslovanski pasijonski klub. V predstavi so sodelovali tedanji ali pa že nekdanji člani društva Kristusa Kralja, režiser je bil Jože Grdina.

Že ob napovedi uprizoritve leta 1933 so poudarjali, da »kdor si želi še enkrat videti to sijajno dramo vseh vekov, ali kdor je ni prej še videl, naj pride v nedeljo, kajti gotovo je in nepreklicno, da se ‚Pasijon‘ ne bo ponovil za dolgo vrsto let.«¹⁶³ Režiser Jože Grdina je v začetku aprila 1933 odšel v Pittsburgh in tamkajšnje Slovence povabil na ogled Pasijona s pomočjo filmskega posnetka: »Dvorana v Pittsburghu je bila polna občinstva, ki se je čudilo slikam in skoro niso verjeli, da so slovenski igralci zmožni vprizoriti nekaj tako veličastnega. Mnogo rojakov v Pittsburghu je takoj izjavilo, da pridejo v nedeljo, 9. aprila, prav gotovo k uprizoritvi Pasijona v Clevelandu. Poleg njih pride tudi večja skupina naših ljudi iz Barbertona, Warrena in Girarda. Iz Youngstowna in drugih jugoslovanskih naselbin pa pride večja skupina bratov Hrvatov in Srbov, kot tudi seveda iz Clevelanda, tako da se pričakuje v nedeljo v resnici sijajne udeležbe, katero tako odlična predstava kot je ‚Pasijon‘ gotovo v polni meri zasluži.«¹⁶⁴

Čeprav so sprva napovedovali dve uprizoritvi, so odigrali le eno, in sicer 9. aprila 1933. Finžgarjev Pasijon je v Slovenskem narodnem domu tako kot prejšnje leto režiral Jože Grdina. Ponovno je nastopil tudi v vlogi Kristusa, saj med nastopajočimi kakor prejšnje leto ni bilo Louisa Oblaka, prav tako nikogar od igralcev, ki so ostali člani društva Kristusa Kralja. Marijo je upodobila Frances Kosten, Kaifo Frank Kosten, Judo John Globokar, Heroda Avgust Plut in Pilata zdravnik James W. Mally. Predstavo so obiskali Slovenci in pripadniki drugih jugoslovanskih narodov od blizu in daleč, igralcem je posebej čestital dr. Leonid Pitamic, jugoslovanski ambasador v ZDA.

SLOVENSKI PASIJON LETA 1950 PONOVRNO V SLOVENSKEM NARODNEM DOMU

Leta 1949 je s prihodom novega vala slovenskih naseljencev oživila tudi ideja ponovne uprizoritve Pasijona. Predlog je konec leta 1949 »na sestanku novih

¹⁶³ *Ameriška domovina*, 8. 4. 1933, str. 1.

¹⁶⁴ *Ameriška domovina*, 5. 4. 1933, str. 1.

Amerikancev«¹⁶⁵ podal v dramatiki dobro podkovan Pavel Intihar. Njegov predlog so sprejeli in se povezali z Jožetom Grdino, ki je obljubil, da bo predstavo ponovno režiral. Izvolili so odbor v sestavi: Jože Grdina (predsednik), Ivan Ovsenik (podpredsednik), Tončka Mravlje (podpredsednica), Pavel Intihar (tajnik), Jože Likozar (zapisnikar), Joseph Ponikvar (blagajnik), Ivan Varšek, Leo Novak in Ivan Sever (nadzorni odbor) ter takoj začeli z delom. Pri predstavi so sodelovali predstavniki predvojne emigracije ter novodobni priseljenci, ki so bili »zmožni in jeziku in preizkušani v trpljenju kot nalašč za to predstavo«. ¹⁶⁶

GLAVNI ODBORNIKI PASIJONA

Spodnja vrsta, od leve proti desni: Jože Likozar, zapisnikar, Tončka Mravlje, podpredsednica, Jože Grdina, predsednik in režiser, Paul Intihar, tajnik, Joseph Ponikvar, blagajnik.

Zgornja vrsta: Janez Ovsenik, nadzornik, Ivan Sever, nadzornik, Leo. Novak, nadzornik, Ivan Varšek, nadzornik.

PATRONS

Mr. in Mrs. Jože Grdina, 6113 St. Clair Ave.

Mr. in Mrs. Anton Stasek, 2954 Grand Blvd., Wickliffe, Ohio

Mr. John Kodrik, 657 E. 99 St.

Mr. John Tome, 1167 E. 38 St.

Mr. Damjan Tomažin, 973 E. 74 St.

Mr. Fred Zerovnik, 1412 Ansel Rd.

Mr. August Pinstarik, 1444 E. 40 St.

Mr. Math Flajnik, 6930 Carry Ave.

Mr. Anton Stanik, 1225 Norwood Rd.

Mar-Ket Coal Co., 1261 Marquette St.

ISKRENE ČESTITKE

MATT F. INTIHAR

REAL ESTATE - INSURANCE

630 E. 222nd St.

Phone: RE 1-6585

Residence: 21491 Nauman Ave.—Phone: IV 1-0678

Glavni odborniki Pasijona 1950, iz knjižice *Spominska knjiga izdana ob dvajsetletnici Slovenskega Pasijona v Ameriki*, katerega priredi Pasijonski klub na cvetno nedeljo 2. aprila 1950 v Slovenskem narodnem domu na St. Clair Ave. Cleveland, Ohio, 1950.

Ob zavedanju, da gre za eno najbolj zahtevnih in tudi najdražjih predstav, ki se jih je kadarkoli lotila kakšna slovenska dramska skupina v Združenih državah

¹⁶⁵ Spominska knjiga, izdana ob dvajsetletnici Slovenskega Pasijona v Ameriki, katerega priredi Pasijonski klub na cvetno nedeljo 2. aprila 1950 v Slovenskem narodnem domu na St. Clair Ave. Cleveland, Ohio (dalje Spominska knjiga, 1950), str. 11.

¹⁶⁶ Spominska knjiga, 1950, str. 13.

Amerike, so na cvetno nedeljo 2. aprila 1950 Pasijon po dvajsetih letih ponovno uprizorili. Režiser Jože Grdina je v povabilu na ogled v Ameriški domovini zapisal: »Zato je iz teh in raznih razlogov to najbrže zadnji Pasijon. Ne bom trdil tega z gotovostjo, le zdi se mi tako. Da se ga je vprizorilo še enkrat, je kar na mestu: prvič, ker je Sveto leto, drugič, ker je letos ravno 20 let, ko je bil vprizorjen prvi Pasijon, tretjič pa, da se ob misli na Njega, ki je umrl na križu, spomnimo tudi našega slovenskega naroda, ki razpet na svoj težki križ trpi kot še ni trpel nikdar prej v svoji zgodovini.«¹⁶⁷

V vlogi Jezusa je nastopil Jože Likozar, njegovo mati Marijo je upodobila Marion Kuhar, Kajfo Ivan Varšek, Heroda in Judo Pavel Intihar, Pilata Franc Kolarič, Marijo Magdaleno Kristina Zimmerman, Veroniko Josephine Varšek in Simona iz Cirene Jože Selan. Pasijon je ponovno doživel velik uspeh, bil je odlično obiskan in je posloval z dobičkom. Namesto za zabavo, ki so jo za igralce in sodelavce Pasijona pripravili ob prejšnjih uprizoritvah, so tokrat ves dobiček namenili za pomoč beguncem.

Jože Likozar v vlogi Jezusa Kristusa leta 1950.

---

¹⁶⁷ *Ameriška domovina*, 17. 3. 1951, str. 2.

PASIJON

(Triptenje, smrt in vstajenje našega Gospoda Jezusa Kristusa)

kateroga priredi

PASIJONSKI KLUB

na

Cvetno nedeljo dne 2. aprila 1950

ob 2. uri popoldne

V SLOVENSKEM NARODNEM DOMU
na St. Clair Ave., Cleveland, O.

REŽISER JOZE GRDINA

OSERE:

JESUS KRISTUS ..... g. Jule Libovec MARIJA, njegova mati ..... g. Barbara Kuhar KAJFA, veliki duhovnik ..... g. Ivan Varelak HEROD, kralj Galileje ..... g. Paul Ismar PONCIJ PILAT, cesarski namestnik v Judiji ..... g. Franc Kolarik ARIANADAR, rimski svetnik ..... g. Anthony Sarrich KASIJ, cesarski podzestnik ..... g. Anthony Sarrich LONGIN, rimski vojak ..... g. Franc Bob, ml. MARIJA MAGDALENA ..... g. Kristina Zemanec ANGELO ..... g. Ivo Stahel JEREZ in ARMATJEJE ..... g. Ivo Stahel VERONIKA, njegova hči ..... g. Joseph Varelak JARLIK, kraljev svetnik ..... g. Ivo Stahel SIMON in CIRENE ..... g. Jule Selzer SIMON PETER, apostol ..... g. Frank Kolarik JUDA ISKARIJOT, apostol ..... g. Paul Ismar JANEZ, apostol ..... g. Joseph Perko TOMAZ, apostol ..... g. Joseph Perko JARLIK, svetnik ..... g. John Sever SAMUJL, svetnik duhovnik ..... g. Ivo Stahel ABIDJAN, svetnik duhovnik ..... g. Anton Klamber NIKODIM, svetnik duhovnik ..... g. Jozef Osvetnik ABJATAR, sin svetlega zbora ..... g. Steve Markovic ARON, sin svetlega zbora ..... g. John Markovic ZABLON, sin svetlega zbora ..... g. Joseph Perko SOFAR, sin svetlega zbora ..... g. Jozef Stahel KLAZAR, sin svetlega zbora ..... g. Dominik Ilic KLAUDIA, njegova Pigera ..... g. Franca Osvetnik BEL ..... g. Jule Stahel	BARBARA, svetnik ..... g. M. Kavak DEZMA, cesarski svetnik ..... g. Anthony Pital GEZMA, veliki svetnik ..... g. Anthony Pital SLAVIC pri razbihi svetnik ..... g. M. Kavak, ml. OSTALI APOSTOLI: Franc Ebnar, Joseph Bostnik, Rudolf Durman, Franc Bob, ml., Math Mark, Franc Kristian, Math, David. FILATOV IVOJZANI IN RIMSKI VOJAKI: Ivan Haggman, Miro Bob, Joseph Perko, ml., Rudolf Kolarik, Leopold Pustak, Stjepan Lobo, Robert N. Berich, Abilij Kovand, Pavi Zabolnik. OSTALI CLANI JUDOVSKO ZBOROVCE IN SLUGJE: Bill Haas, Joseph Jalovec, I. Haggman, Math. Kavak, ml., Tony Zigante. HERODOVI IVOJZANI: Franc Ilic, M. Stefanic, Jozua Varelak, Branka Varelak, E. Bostnik, M. Vasil, C. Kozlisk. RABULI: J. Kolarik, Daniel Postonik, J. Stahel, Math Kavak, ml. JERUZALIMSKO ZENE: Elizabeta Bostnik, Hermila Vasil, Genka Kozlisk. OSTALI IGRALCI: John Kosova, Peter Osvetnik, Mirna Osvetnik, Pauline Kolarik, Anika Kolarik, Branka Osvetnik, Jozua Bostnik, Steve Kolarik, Džozo Bostnik, John Bostnik, Anja Perko, ml., Anja Perko, ml., Bernardine Perko, Rudolph Osvetnik, ml., Stanley Perko, Maria Melcher, Maida Melcher, Lidias Perko, James Maricic, Rose Mary Dapic, Mary Madic, Caroline Bull, Barbara Pusk, Marjole Zole, Lena Urban, Margaret Motter, John Martin, John Carr, Anneta Santos, Karol Zale, Jess Maricic, lit.
---	--

Seznam igralcev Pasijona 1950.

1930 1950

Spominška Knjiga

IZDANA OB

Dvajsetletnici Slovenskega Pasijona v Ameriki

kateroga priredi

Pasijonski Klub

NA CVETNO NEDELJO 2. APRILA 1950

V SLOVENSKEM NARODNEM DOMU
na St. Clair Ave.
Cleveland, Ohio

Naslovnica in zahvala iz knjizice Pasijon 1950.

ISKRENE ČESTITKE IGRALCEM PASIJONA

POSILJA PIONIR PASIJONA

Društvo Kristusa Kralja

Št. 226 K. S. K. J.

ki je imelo čast, da je prvič tu v Ameriki vprizorilo Pasijon pred dvajsetimi leti. Zato se veselil, da se je Pasijon spet vprizorilo in kiše: Ziveli igralci Pasijona!

Društvo Kristusa Kralja št. 226 KSKJ je ustanovil Jule Grdina dne 22. januarja 1928. Prvi odbor društva je bil: Predsednik Joseph Posnikvar, podpredsednik Frank Olsak, tajnik Jozef Grdina, blagajnik Frank Hložvar, zapornik Ivan Zalaznik. Nadzorniki: Margareta Klusa, Angila Sosna, in Paul Prince.

Sedajni odbor društva je: Predsednik Ulrich Labe, 5800 White Ave., podpredsednica Josephine Trunk, tajnica Mary Zupančič, 4124 Glass Ave., blagajnik William Janša, 1217 E. 71 St., zapornik/ica in poročevalka za Glasilo Mary Zupančič.

Nadzorniki: Frank Fabian, Martina Moz, in Jennie Getar. Zdravniki: vsi slovenski zdravniki.

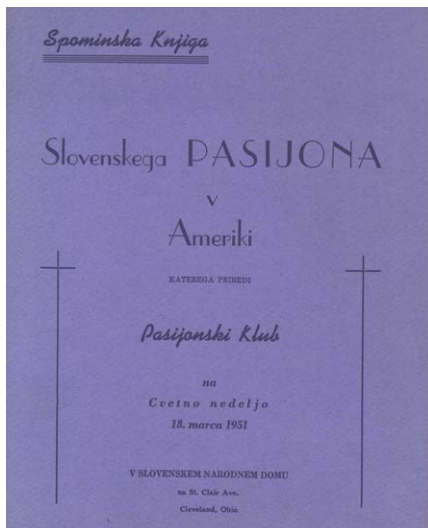
Seje se vršijo vsako prvo nedeljo v mesecu ob dveh popoldnih v starom postlepa 8. N. Doma.

V društvu se sprejme člani od 1. do 16. leta, v mladinski oddelci, a od 16. do 60. leta pa v odrasli oddelci.

Ako hočete biti pri dobrem društvu, pristopite k nam.

Kljub dvomom so v letu 1951 izvedli še eno uprizoritev Pasijona, prav tako na cvetno nedeljo, 18. marca. V uvodu spominske knjižice, ki je izšla ob uprizoritvi, je režiser Jože Grdina izrazil dvom, ali se bo Pasijon še kdaj priredil. »Težko je v današnjih časih spraviti skupaj toliko igralnega osebja, ki bi bili pripravljene potrpežljivo hoditi na vaje večer za večerom, ko se ljudje raje drugod zabavajo, kot pa da bi hodili na vaje.«¹⁶⁸ V knjižici so tokrat objavili le slike z zadnje uprizoritve, ni pa oglasov, ki so polnili strani prejšnjih dveh brošur (1930 in 1950).

Jezusa je tudi tokrat upodobil režiser Jože Grdina, ostali igralci so zamenjali vloge oziroma so nastopili novi: Jezusovo mati Marijo je upodobila Kristina Zimerman, Kajfo Leo Novak, Heroda Anton Zidar, Pilata Mihael Vrenko, Marijo Magdaleno Marija Štefančič, Veroniko Justina Cvajnar in Simona iz Cirene Anton Hočevar. Pasijon je ponovno upravičil pričakovanja, vendar je bilo gledalcev manj kot preteklo leto. Tako skozi časopisne članke kakor besede režiserja se čutita utrujenost in isihanje navdušenja ekipe, ki je brez dvoma opravila ogromno delo. Doživeli so številne pohvale gledalcev pa tudi tistih, ki so videli le spominsko knjižico: »To je bila v resnici reprezentativna predstava, kakor kažejo slike; upam, da ste dali tudi celotno potekanje igranja posneti na kino film. Imeti morate sijajno dvorano, kajti scenerija je radi svojih silnih dimenzij v resnici veličastna. Jaz Vam samo čestitam k Vašemu uspelemu delu in občudujem vas in igralce radi truda, ki ste ga položili v to odersko delo!«¹⁶⁹

¹⁶⁸ Spominska knjiga Slovenskega Pasijona v Ameriki, katerega priredi Pasijonski klub na cvetno nedeljo 18. marca 1951 v Slovenskem narodnem domu na St. Clair Ave. Cleveland, Ohio (dalje Spominska knjiga, 1951), str. 5.

¹⁶⁹ Ameriška domovina, 15. 5. 1951, str. 2.

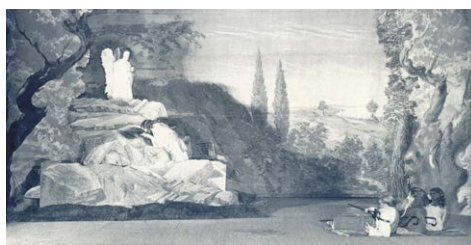
JUDOVSKI VELJAKI Z KAJFOM NA ČELU PRED TEMPLEJEM V JERUZALEMU

ZADNA VICEEJA

JEZUSOV SLOVESNI VROD V JERUZALEM (V TEMPELJ)

NA OLJSKI GORI: ANGELI TOLAZI JEZUSA

NA OLJSKI GORI: KOGA HČETE

JEZUS PRED VELIKIM ZBOROM. KAJFA VPRAJA JEZUSA: ALI SI TI KRISTUS, SIN BOZJI

JEZUS PRED PILATOM TOSEN

JEZUS PRED PILATOM: "GLEJTE ČLOVEK"

JEZUS PRED HERODOM

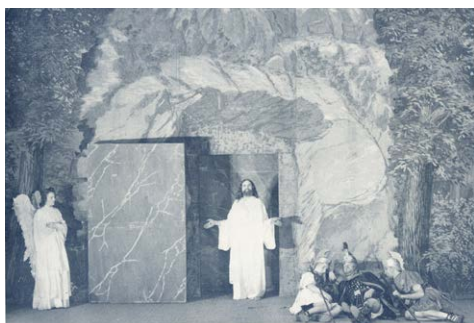
JEZUS VZAME KRIZ NA SVOJE RAME

KRIZEV POT

NA KRIZU: "DOPOLNJENO JE!"

VSTAJENJE

V knjižici z zadnje uprizoritve Pasijona so objavljene fotografije vseh prizorov, posnete so bile na vaji 23. februarja 1951.

Pasijona v taki obliki slovenska društva v Clevelandu poslej niso več uprizarjala. Kot spomin na veličastne uprizoritve, o katerih je govorila slovenska skupnost še dolgo potem, je ostal zabeležen v programskih knjižicah, časopisnih odmevih in ljudskem spominu. Pa tudi v besedah Jožeta Grdine, režiserja, igralca in pobudnika Pasijona, ki je v razmišljanju ob poslednji uprizoritvi zapisal: »Predstava Pasijona je prirejena po sv. pismu, je torej prikaz resnične zgodbe, zato je prepričevalna. Ob njej lahko razmišljamo o strahoti in grdobi greha,

zavoljo katerega je moral Kristus vse to trpljenje prestati, razmišljamo pa lahko tudi o nestalnosti človeških čustev in nagnjenj. Kako nestanovitni smo ljudje, kako hitro se spreminjajo naše misli in sodbe. Pomislimo samo na kratko razdobje od cvetne nedelje do velikega petka.«¹⁷⁰

Literatura

Amerikanski Slovenec: glasilo KSKJ = official publication of the American Slovenian Catholic Union. Chicago, 1891–1991.

Ameriška domovina = *American home*. Cleveland, 1919–2008.

Dobida, Karel. Božidar Jakac: Amerika. v: *Mladika*, let. 12, 1931, št. 12, str. 467–468.

Finžgar, Fran Saleški. *Leta mojega popotovanja*. Celje: Mohorjeva družba, 1957.

Florjančič, Alojzij Pavel. Finžgarjev pasijon in duhovna drama pri Slovencih v 19. stoletju. v: *Pasijonski doneski*, let. 6, 2011, str. 138–141.

Friš, Darko, Kolar, Bogdan, Vovko, Andrej. *Prvih sto let Kranjsko slovenske katoliške jednote*. Pregled zgodovine KSKJ 1894–1994.

Grill, Vatroslav. *Med dvema svetovoma*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979.

Pasijon priredi Društvo Kristusa Kralja v Slovenskem narodnem domu v Clevelandu aprila 13.–19. 1930, 1930.

Slovenska izseljenska književnost. Severna Amerika. Ljubljana: Rokus; Ljubljana: ZRC SAZU, 1999.

Spominska knjiga izdana ob dvajsetletnici Slovenskega Pasijona v Ameriki, katerega priredi Pasijonski klub na cvetno nedeljo 2. aprila 1950 v Slovenskem narodnem domu na St. Clair Ave. Cleveland, Ohio, 1950.

Spominska knjiga Slovenskega Pasijona v Ameriki katerega priredi Pasijonski klub na cvetno nedeljo 18. marca 1951 v Slovenskem narodnem domu na St. Clair Ave. Cleveland, Ohio, 1951.

Povzetek

Slovenci, živeči v Clevelandu, so v 20. in 30. letih 20. stoletja delovali v številnih društvih, ki so negovala tudi dramsko umetnost. Med njimi je bilo eno najdejavnějšíh društvo Kristusa Kralja KSKJ št. 226, ki je leta 1930 uprizorilo dve ponovitvi Finžgarjevega Pasijona in s tem na oder postavilo prvo slovensko uprizoritev pasijona v Združenih državah Amerike. Pasijon so v okviru društva ponovili še v postnem času v letih 1931, 1932, leta 1933 pa je uprizoritev prevzel Jugoslovanski pasijonski klub. Po drugi svetovni vojni so Finžgarjev Pasijon na pobudo in s pomočjo novih slovenskih priseljencev odigrali še leta 1950 in 1951.

¹⁷⁰ *Ameriška domovina*, 16. 3. 1951, str. 2.

Abstract

SLOVENIAN PASSION IN CLEVELAND

In the 1920s and 1930s, Slovenes living in Cleveland participated in many associations that promoted dramatic arts as well. Among the most active was the Society of Christ the King KSKJ No. 226, which in 1930 staged two performances of Finžgar's Passion, thus presenting the first Slovenian theatrical performance of the Passion in the United States. The Passion was repeated within the Society during Lent in 1931 and 1932. In 1933, the Yugoslav Club of Passion Plays took over the production. After the Second World War, Finžgar's Passion was staged again in 1950 and 1951 on the initiative and with the support of new Slovenian immigrants.

Pasijonske jaslice avtorja Matjaža Bitenca iz Litije. Foto Martin Janežič.

p. dr. Andraž Arko

PASIJON V ZADNJEM OBDOBJU NEMEGA FILMA

Že kmalu po rojstvu¹⁷¹ filma, so ustvarjalci začeli kazati zanimanje tudi za Jezusovo življenje. Prvi filmi o njegovem življenju in trpljenju dejansko niso bili filmi v sodobnem pomenu besede, bili so pravzaprav le posnetki pasijonskih odrskih iger. Z razvojem filmske umetnosti se je razvijalo tudi upodabljanje Kristusa in pasijona. Tako v zgodovini filma obstaja več kot sto petdeset filmov, ki tako ali drugače uprizarjajo evangelije.

Režiser Albert Kirchner – Léar je leta 1897 posnel prvi svetopisemski film *Kristusovo trpljenje* (*La Passion du Christ*), ki je bil dejansko posnetek pasijonske igre s »figurami« t. i. *tableaux vivants*. Imel je dvanajst prizorov, trajal je le pet minut. Žal je izgubljen.

Leta 1897 sta Marc Klaw in Abraham Erlanger v češkem mestu Hořice na Šumavě (nemško Hörtitz) posnela *Pasijon v Hořicah* (*The Hörtitz Passion Play*), ki so ga igrali v tamkajšnjem pasijonskem gledališču. Velja za prvi filmski posnetek na Češkem. Ohranjeni so le fragmenti filma, ki je v predzgodbi prikazoval posnetke kraja in življenja domačinov, ki so nato nastopili v pasijonu.

Kristusovo trpljenje – časopisna fotografija

Razglednica s Pasijonskim gledališčem v Hořicah na Šumavě, zgrajenim v letih 1892–1893, ki so ga komunisti uničili leta 1959.

Zaradi odmevnosti in uspešnosti, ki sta jih imela v ZDA oba predhodna filma, je režiser Siegmund Lubin leta 1898 skušal rekonstruirati pasijon iz Obe-

¹⁷¹ Za rojstni dan filma velja prva javna projekcija kratkih posnetkov, ki sta jih posnela brata Auguste in Louis Lumière in jih predvajala 28. decembra leta 1895 v Salon Indien – kletnem prostoru Grand Caféja v Parizu.

rammergau; naredil je svojo verzijo – *Pasijonsko igro (The Passion Play)*. Približno šestdesetminuten film je žal izgubljen.

Režiser Henry C. Vincent je istega leta skušal »ponarediti« pasijon iz Oberammergau in je svoj film naslovil kar *Pasijon iz Oberammergaua (The Passion Play of Oberammergau)*. Film je trajal pol ure, nekaj fragmentov naj bi hranil filmski arhiv George Eastman House.

Najstarejši v celoti ohranjen film je *Življenje in trpljenje Jezusa Kristusa (La vie et la passion de Jésus-Christ)*, ki sta ga leta 1898 posnela Louis Lumière in Georges Hatot. Desetminutni film deluje kot posnetek amaterske gledališke igre.

Verjetno je iz prvega obdobja nemega filma najbolj znano *Življenje in trpljenje Jezusa Kristusa (La vie et la passion de Jésus-Christ)* francoske filmske družbe Pathé. Film je nastajal v štirih verzijah in skozi daljša obdobja (1899–1914), pri čemer je najboljše ohranjena in tudi najbolj razširjena verzija iz leta 1907, ki sta jo posnela režiserja Lucien Nonguet in Ferdinand Zecca. Sestavljen je iz petintridesetih prizorov, ki kot nekakšne oživiljene ikone (na podlagi jedkanic Gustava Doréja) ali podobe iz pasijonskih iger s posebnimi filmskimi triki, prikazujejo Jezusovo življenje in trpljenje.

Prva ženska režiserka in producentka Alice Guy je leta 1906 posnela *Kristusovo rojstvo, življenje in smrt (La naissance, la vie et la mort du Christ)*. Režiserka se v triintridesetminutnem filmu ni usmerila izključno na Kristusa, ampak je dala prostor tudi ostalim likom in tako dogodek odrešenja umestila v človeško vsakdanjost.

Pasijon iz Oberammergaua – plakat

Alice Guy

V to obdobje spadata tudi dva božična filma. Leta 1910 je Louis Feuillade posnel film *Rojstvo (La Nativité)*, ki je danes edini ohranjeni del trilogije iz serije *Estetski film (Le Film esthétique)*.

Prvi, zares v celoti izključno božični film *Betlehemska zvezda* (*The Star of Bethlehem*), je leta 1912 posnel režiser Lawrence Marston, ki pa zaradi požara žal ni v celoti ohranjen. Film se začne z napovedjo preroka Miheja, konča s poklonom modrih z Vzhoda.

Louis Feuillade

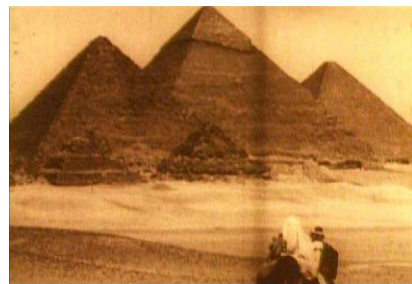

Betlehemska zvezda – plakat

Prvi dolgometražni film o Jezusovem življenju *Od jasli do križa* (*From Manger to Cross*) je leta 1912 posnel Sidney Olcott. Temelji na evangelijih in pripoveduje Jezusovo zgodbo, od rojstva do smrti, ne več v slogu *tableaux vivants*, zato je prvi primer pravega kinematografskega evangelija, s trdno pripovedno zgradbo. Posnet je bil v Nazaretu, Betlehemu, Jeruzalemu in drugih krajih Palestine ter v Egiptu.

Sidney Olcott

Piramide – Kairo

Filmska umetnost se je v obdobju nemega filma hitro razvijala. Filmski ustvarjalci so v vsakem desetletju posneli vsaj eno pomembno pripoved o evangeliju: primitivno, a izjemno učinkovito francosko produkcijo *Življenje in trpljenje Jezusa Kristusa* leta 1907, veliko naprednejši ameriški film *Od jasli do križa* leta 1912, sledil je italijanski *Kristus* iz leta 1916 in nazadnje hollywoodski *Kralj kraljev*, ki predstavlja zrelo prefinjenost ob koncu nemega obdobja.

Jeruzalem z Oljske gore

Jeruzalem – damaščanska vrata

KRISTUS (CHRISTUS) – 1916

Obstajajo filmi z izjemno težavno produkcijo in *Kristus* je gotovo eden izmed njih. Zgodba se je začela po letu 1912, na valu navdušenja ob filmskih produkcijah, kot je bil Olcottov *Od jasli do križa*. *Kristus* je prvi italijanski celovečerni film z versko tematiko, s katerim se je Cerkev želela zoperstaviti razmahu posvetelega filma.¹⁷² Na posebno prošnjo režiserja, grofa Giulia Antamora, je pesnik in libretist Fausto Salvatori, učenec Gabrieleja D'Annunzia, napisal mistično pesnitev *Christus*, ki je predstavljala osnovo za filmski scenarij in vmesne napise. Film so začeli snemati leta 1912 v Egiptu in ga dokončali v dveh letih. Med montažo se je izkazalo, da je bilo veliko prizorov uničenih, zlasti prizori Kristusovega pokopa, zato so se po neskončnih razpravah odločili, da jih posnamejo znova, tokrat v režiji Enrica Guazzonija, ki je te prizore posnel v italijanskem Coriju. Prišlo je tudi do birokratskih sporov, saj je režiser Antamoro od producenta barona Fassinija zahteval pravice do filma in mu celo grozil, da bo tožil produkcijsko hišo Cinè, vendar je bila dosežena poravnava.

Kristus – plakat

Giulio Antamoro

¹⁷² Decembra 1915 so film predvajali pred cenzorji – petnajstimi kardinali na Papeškem bibličnem inštitutu, verjetno zato, da bi dobili odobritev Svetega sedeža.

Film je bil posnet na 2.279 metrih filmskega traku, dolg pa slabo uro in pol. Ponaša se z igralsko zasedbo, ki je bila v tistem času zelo znana: Alberto Pasquali kot Jezus, Leda Gys v vlogi Marije in zelo priljubljeni Amleto Novelli v vlogi Poncija Pilata. Slavnostna premiera je bila 18. novembra 1916 v rimskem gledališču Augusteo, ob navzočnosti kraljice Elene.¹⁷³ Film je požel velik uspeh pri občinstvu, ne le v Italiji, temveč po vsem svetu, v Franciji so ga predvajali celo leto.

Režiser prikazuje Jezusovo zgodbo od rojstva, njegovo otroštvo, javno delovanje, pasijon ter njegovo smrti in vstajenje do vnebohoda. To je eden prvih filmov, ki Jezusa Kristusa predstavi kot lik v zgodbi. Filmska fotografija je bila za tisto obdobje zelo privlačna, saj so prizorišča veliko bolj zanimiva kot pri ostalih svetopisemskih filmih iz tega časa, številni posnetki so lepo sestavljeni. Večina prizorov je posnetih zunaj, v naravi in ne v studiu.

Nekaj posnetkov je še posebej vizualno zanimivih. V enem Jezus na ramenih nosi ovco, ki ne upodablja evangelijskega dogodka, ampak se seveda nanaša na Jezusovo prisposodobno o dobrem pastirju (prim. Jn 10,7–16). Zanimiv je tudi posnetek Jožefovih sanj pred begom v Egipt, ko ob strani stoječi angel nad spečim Jožefom kaže na piramido in Sfingo. Posnetek je po današnjih standardih vsakdanji, za tisti čas pa predstavlja nekaj izjemnega.

Jezus – dobri pastir

Jožefove sanje

Zelo zanimiv je tudi prikaz hudiča, ki zapeljuje Judo Iškarijota, in tudi vsi ostali prizori, ki prikazujejo hudiča, angele ali duhove. Gre za upodobitev interakcije med dvema ločenima ravnema, človeško in nadnaravno ali sanjsko. Način, ki ga režiser večkrat uporabi v filmu, vključuje tehniko prekrivanja podob, s tem doseže duhovni videz nekaterih figur. Prav tako je režiser v nekaterih sekvencah sposoben ustvariti opazne *chiaroscure*, močne kontraste svetlobe in senc, ki poudarijo moč določenih trenutkov, kot je na primer Lazarjevo vstajenje. Zanimiv je prizor, v katerem Simon iz Cirene pomaga Jezusu nositi križ. Zdi se, da je Mel

¹⁷³ Italijanski kralj Vittorio Emanuele III. se je 1896 poročil s črnogorsko princeso Jeleno Petrović Njegoš (1873–1952). Za kraljico Eleno v Cerkvi poteka postopek beatifikacije in je trenutno na stopnji božje služabnice.

Gibson ta prizor v še bolj dodelani simboliki uporabil v svojem *Kristusovem pasijonu*. V zadnjem prizoru vnebohoda Jezus ne izgine za oblakom, temveč se vriše v nebeški krog, pred tem pa je naveden citat iz Dantejeve Božanske komedije, s čimer se prizor ikonografsko navezuje na jedkanico Gustava Doréja.

Hudič zapeljuje Juda Iškarjota.

Simon iz Cirene pomaga Jezusu nositi križ.

Film je bil izjemno drag, saj je med drugim v njem sodelovalo več kot 2 000 stativov. V njem so prizori z velikimi množičnimi premiki, odličnimi scenografskimi rekonstrukcijami in (za tisti čas) izvirnimi posebnimi učinki, ki so navdušili občinstvo, navajeno na nekaj povsem drugega. Za nekatere prizore so najeli celo vojake britanskega protektorata v Palestini, kar seveda ne preseneča, saj so množični prizori res impresivni. Tako velike množice pastirjev, ki se zbere na betlehemskih poljanah, ni upodobil še noben film, prav tako tudi ne treh velikih karavan, s katerimi so se prišli poklonit modri z Vzhoda.

Simon iz Cirene pomaga Jezusu nositi križ
v *Kristusovem pasijonu*.

Pastirji na betlehemskih poljanah.

Karavane modrih z Vzhoda.

Množica spremlja Jezusa na križevem potu.

Množica gleda Jezusov vnebohod

Dejstvo, da so film snemali v Egiptu botruje tudi temu, da so, v želji, da bi prikazali egipčanske arheološke ostanke, vključili določene prizore, ki so popolnoma izmišljeni. Tako se na primer pred odhodom v puščavo Jezus sprehaja pred Sfingo, v propilejah templja faraona Kefrena, v templju v Luksorju, nato pridiga nomadom, sedi na alabastrni Sfingi iz Memfisa in ozdravi egipčansko princeso.

Jezus pred Sfingo

Sfinga

Jezus v Kefronovih propilejah.

Kefronove propileje

Jezus sedi na alabastrni sfingi v Memfisu.

Alabastrna sfinga

Jezus se sprehaja po templju v Luksorju.

Tempelj v Luksorju

Vidimo lahko lepe posnetke starodavnih spomenikov, ki pa nimajo povezave z Jezusovim življenjem in delovanjem. Slednje je tudi prikazano brez reda in povezanosti: žena, zasačena v prešuštvu, Jezus hodi po vodi, obuditev Lazarja, podoba Jezusa kot dobrega pastirja. Vključeni so tudi izmišljeni dogodki, med njimi Jezus v templju zapre starozavezni tabli zapovedi in pri tem izgine izpred velikih duhovnikov, nato pa iz templja izžene farizeje in ne trgovcev!

Jezus v templju zapira tabli zapovedi.

Jezus iz templja izganja farizeje.

Tudi ni poklicanja apostolov, ti se kar pojavijo nekje sredi filma. Prav tako se med slovesnim vvhodom v Jeruzalem pojavi Juda Iškarjot, iz napisa pa izvemo, da išče priložnost, kako bo Jezusa izdal. Še posebej kaotično je dogajanje v vrtu Getsemani, kjer Jezus najprej moli, da bi šel kelih mimo njega, nato pa pride angel in mu da piti iz keliha. Potem Jezus zbudi speče učence ter na drugem mestu poti krvavi pot, pri tem pa se spet prikaže angel, ki ga tolaži. Problematično je tudi to, da niso rimski vojaki tisti, ki zasmehujejo Jezusa, ampak vojaki velikih duhovnikov, ki ga ogrnejo v škrlatni plašč in ga kronajo s trnjem. Pri tem je vključen izviren in zanimiv prizor, ko se neka ženska posmehuje Jezusu tako, da oponaša grešnico, ki mu je umila noge in jih brisala z lasmi. Ob tem se zgodi čisti nesmisel, ko na steno nad Jezusom Judje sami napišejo grafit – Ave Rex Judaeorum. Ko Jezusa privedejo pred Heroda, še predno je sploh pri Pilatu, sta poleg tudi zajetna Herodiada in Saloma. Precej kaotičen je tudi prizor pred Pilatom, ko ga žena Klavdija opozori na nevarnost, nato pa poljubi Jezusovo obleko. To izzove izjemno ogorčenje članov velikega zbora, ki se kot ose naberejo okoli

Pilata. Na križevem potu seveda Jezus nosi cel križ, pri čemer je napis o njegovo krivdi na tablici zapisan v treh jezikih, tako kot o tem piše evangelist Janez (Jn 19,19–20). Ob vstajenju Jezusova mati Marija, Magdalena in še ena od žena vidijo svetlobo Vstalega. Ko se ta Magdalena prikaže ob grobu, se ga hoče okleniti, vendar izgine, v vrtu pa čudežno vzcvetijo rože.¹⁷⁴ Slednjič je pri vnebohodu sprva le nekaj učencev, nato kar cela množica!

Grafit nad Jezusom

Jezusova mati Marija, Marija Magdalena in še ena žena gledajo svetlobo Vstalega.

Magdalena v razcvetenem vrtu

Vse to kaže, da so ustvarjalci želeli predvsem posneti verski epski spektakel, ne pa dejanske zgodbe o Jezusovem življenju, kot je zapisana v evangelijih, saj gre po večini za popolnoma nepotrebne in nepomembne poudarke, ki Jezusovo življenje prikažejo v malce drugačni luči. Na splošno film ponuja tudi zelo malo drame. Prizori so med seboj slabo povezani, zato ima, tako kot številni zgodnji nemi filmi o Jezusu, videz predstavitve, dogodki se odvijajo brez kakršnegakoli razvoja v ozadju. Ta film gre celo nekoliko globlje od svojih predhodnikov in vključuje nekaj zamrznjenih kadrov (v slogu *tableaux vivants*), posebej v ikoničnih trenutkih, kot sta zadnja večerja in križanje, kjer se v ozadju še naprej premikajo oblaki, vse ostalo pa ostaja mirno. Prav v teh in nekaterih ostalih prizorih

¹⁷⁴ Ta prizor deluje kot aluzija na himno v hvalnicah za postni čas:

»Tvoj pride dan, Gospod, tvoj dan,
ko vse na novo zacvete,
naj veselimo se ga mi,
ker prenovljeni bomo v njem.«

film vključuje zanimive, nesmrtno slikarske in celo kiparske upodobitve na filmsko platno, pri čemer režiser zavestno in natančno upošteva izvirno kompozicijo slik in kipov. Tako so od začetka do konca ključni prizori praktično do potankosti povzeti po znanih upodobitvah: Fra Angelico (bl. Janez iz Fiesole): *Oznanjenje*; Antonio Allegri (Correggio): *Poklon pastirjev*; Pietro Perugino: *Kristusov krst*; Raffaello Santi: *Spremenjenje*; Leonardo da Vinci: *Zadnja večerja*; Andrea Mantegna: *Križanje*; Rembrandt: *Snemanje s križa*; Michelangelo Buonarroti: *Pietà* in Gustave Doré: *Božanska komedija – Najvišja nebesa*.

Oznanjenje

Fra Angelico: Oznanjenje

Poklon pastirjev

Antonio Allegri – Correggio: Poklon pastirjev

Kristusov krst

Pietro Perugino: Kristusov krst

Spremenjenje

Raffaello Santi: Spremenjenje

Zadnja večerja

Leonardo da Vinci: Zadnja večerja

Križanje

Andrea Mantegna: Križanje

Snemanje s križa

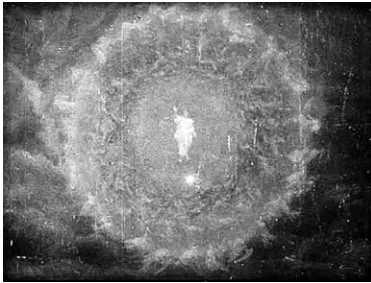
Rembrandt: Snemanje s križa

Pietà

Michelangelo Buonarroti: Pietà

Vnebohod

Gustave Doré: Božanska komedija – Najvišja nebesa

Film so ostro kritizirali takratni poznavalci zgodovinskega obdobja, ki ga obravnava. Zlasti so mu očitali pomanjkanje celovitosti. Kljub temu je postal del ljudske domišljije mnogih Italijanov. Prvotno različico so predvajali v župnijskih dvoranah in oratorijih ob božiču, zlasti med velikim tednom, vse do štiridesetih let 20. stoletja. Za mnoge vernike je bil ogled filma kot molitev.

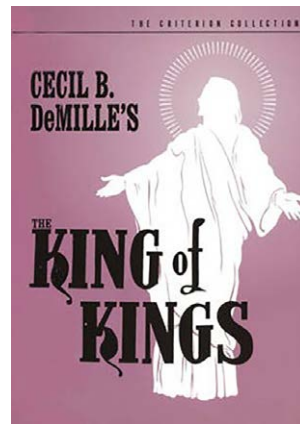
Zaradi tematike in kakovosti filma je bilo narejenih več kopij in različic, ki so bile razposlane na najbolj oddaljene konce sveta. Po nekaterih navedbah je bil film leta 1928 prikazan celo na steni cerkve Božjega groba v Jeruzalemu. Vse obstoječe fragmente, razpršene po Evropi in Južni Ameriki, je Cineteca di Bologna uporabila za izdelavo kopije, zelo podobne izvirniku. Pobudnik projekta je bil producent in lastnik filmske produkcijske hiše Titanus Goffredo Lombardo, ki je uresničil svoje sanje, da bi si lahko v celoti ogledal film, v katerem je njegova mati, znana igralka Leda Gys, igrala vlogo Marije. Zbiranje različnih fragmentov kopij, ki so bili raztreseni po filmskih muzejih po vsem svetu, ni bilo enostavno. Nekateri posnetki so našli v Evropi, druge celo v Južni Ameriki, vendar sta bili potrpežljivost in nenehna predanost dokumentiranju na koncu poplačani. Film je bil kot zgodovinski dokument leta 2000 predstavljen na 57. beneškem filmskem festivalu, opremljen z novo glasbo skladatelja msgr. Marca Frisine (avtorja glasbe za številne televizijske filme, med njimi Biblija, Papež Janez XXIII., Don Bosko in Janez Pavel II.), ki je nadomestila izvirno glasbo Gioconda Fina, ki je bila žal izgubljena.

KRALJ KRALJEV (THE KING OF KINGS) – 1927

Na nemo dobo kinematografije običajno gledamo kot na čas začetkov, vendar je leta 1927, ko je bil film *Kralji kraljev* predvajan v kinematografih, minilo že 30 let od prvega filma o Jezusu. V tistem času je bil režiser in producent Cecil B. DeMille znan predvsem po melodramah in vesternih, danes je njegovo ime sinonim za svetopisemske epe. *Kralj kraljev* je bil njegov 51. film in čeprav je pred tem posnel le en svetopisemski film, je ta postal izjemna uspešnica.

Cecil B. DeMille

Kralj kraljev – plakat

Cecil B. DeMille se je rodil v družini dramskih ustvarjalcev. Na newyorški Akademiji dramskih umetnosti je leta 1900 debitiral na odru in bil nato dvanajst let igralec in vodja materinega gledališča. Leta 1913 so Jesse L. Lasky, Samuel Goldwyn in DeMille ustanovili Laskyjevo filmsko družbo, ki se je čez nekaj let razvila v Paramount Pictures. Naslednje leto so odšli v Kalifornijo in posneli uspešen šestdelni film *The Squaw Man* (1914), prvi celovečerni film, posnet v Hollywoodu. DeMillu zato pripisujejo zasluge, da je Hollywood postal svetovna prestolnica kinematografije. Produciral in režiral je več kot 70 filmov, med njimi je bilo veliko romantičnih senzualnih komedij, saj je bil prepričan, da Američane zanimata le denar in spolnost. Njegovi najbolj znani filmi pa so bili verski, svetopisemski epi: *Deset božjih zapovedi* (1923), *Kralj kraljev* (1927), *Znamenje križa* (1932), *Samson in Dalila* (1949) ter najbolj legendarni *Deset zapovedi* (1956), s Charltonom Hestonom in Yulom Brynnerjem v glavnih vlogah.

DeMille je bil kritičen do tistih, ki so zagovarjali bolj umirjeno prikazovanje evangelijev. Trdil je, da bi morali evangelije brati brez obremenjenosti, ki so jo stoletja tradicije in umetniškega ustvarjanja postavila med nas in med ljudi iz mesa in krvi, ki so živeli in pisali Sveto pismo. Verjetno se je tudi zato odločil, da na precej svojski način poda Jezusovo zgodbo. Na začetku filma sam režiser v

Cecil B. DeMille in Yul Brynner med snemanjem filma *Deset zapovedi*.

napisih poda pojasnilo: »Dogodki, prikazani v tem filmu, so se zgodili v Palestini pred 19. stoletji, ko so bili Judje pod rimskim jarmom. Celo njihovega velikega duhovnika je imenoval rimski prokurator. To je zgodba o Jezusu iz Nazareta. On sam je naročil, naj njegovo oznanilo ponesejo do skrajnih mej sveta. Naj bo ta predstavitev spoštljiv prikaz v duhu tega velikega naročila.« Prav zadnje besede – »spoštljiv prikaz« – odpirajo vprašanja o tem, ali je film res »spoštljiv prikaz« v smislu zvestobe evangelijem, ali »spoštljiv prikaz« Jezusovega življenja v interpretaciji Cecila B. DeMille in njegove scenaristke (in ljubice) Jeanie MacPherson. Čeprav zaplet gradita kot običajno z evangelijskimi pripovedmi in tudi večino dialogov prevzameta iz evangelijev, so vmesni napisi pogosto navedeni iz druge evangelijske pripovedi kot tiste, ki jo film prikazuje. Za razliko od večine filmov o Jezusu se ta ne začne z Odrešenikovim rojstvom niti ne z njegovim krstom oziroma začetkom javnega delovanja, ampak takrat, ko je njegovo delovanje že v polnem teku. Kot celota film združuje elemente vseh štirih evangelijev, ki jih navaja v različnih vmesnih napisih, čeprav nemalokrat divje iztrgane iz konteksta. Film se začne z navajanjem Jezusovega naročila apostolom iz Matejevega evangelija, naj oznanijo evangelij vsem, nato se osredinja na prikaz Jezusa kot zdravilca iz Lukovega evangelija, medtem ko je Jezus ves čas prikazan s posebno osvetlitvijo, s čimer je poudarjena Janezova teologija, da je »luč, ki razsvetljuje vsakega človeka« (Jn 1,9). Že kmalu na začetku DeMille prikaže dečka po imenu Marko, pri čimer namiguje, da bo prav on, ki je priča tem dogodkom, napisal najstarejši evangelij. Zanimivo je, kako DeMille evangelije usklajuje, združuje in tudi opušča nekatere dele v korist lastne interpretacije in ponovne kontekstualizacije. Pri tem mu je treba priznati, da ne zahaja v neke

svojske in izkrivljenje »umetniške« interpretacije, ampak kljub temu, da je sestavil svoj kolaž in interpretacijo, še vedno ostaja zvest temeljnemu sporočilu evangelijev, kar je bistveno.

Jezus kot lik je že popolnoma izgrajen in deluje rahlo oddaljen od ostalih. V njem lahko opazimo bolj janezovski kot pa sinoptični portret. Od štirih ključnih evangelijskih epizod, prikazanih pred zadnjo večerjo (žena, zasačena v prešuštvi, obujenje Lazarja, očiščenje templja in slovesni vhod), sta dve izključno iz Janezovega evangelija, drugi dve pa opišejo tudi sinoptiki. Poleg tega tudi prizori sodnega procesa večinoma slonijo na Janezovem evangeliju, pri čemer se zdi, da je bičanje Pilatov poskus, da bi pomiril množico in hkrati rešil Jezusovo življenje. Nazadnje sta tudi edina prizora po Jezusovem vstajenju vzeta iz Janezovega evangelija: Magdalena, ki se sreča vstalim Jezusom, in dogodek z nejevernim Tomažem.

Režiser si je privoščil eksperimentalno uporabo dvopasovne tehnike Technicolor, tako da je začetek filma in prizore vstajenja prikazal v barvah. S tem pa je povsem izmišljeno sekvenco žal postavil na enako vizualno impresivno raven kot vstajenje in tako izničil učinek pri najpomembnejšem dogodku.

Uvodni prizor z Marijo Magdaleno v Technicolorju

Prizor vstajenja – Jezus in Magdalena v Technicolorju

DeMille je v uvodni sekvenci najbolj požrtvovalen, saj v celoti pokaže svojo slabost za razkošne spektakle in seksi kostumske drame, saj dekadentni zabavi predseduje nesramno čutna in napol gola Marija Magdalena (Jacqueline Logan), predstavljena kot kurtizana in ljubica Jude Iškarijota (Joseph Schildkraut).¹⁷⁵ S tem *Kralj kraljev* odraža tudi DeMillovo prepričanje, da je treba gledalcem obljubiti nekaj grehot, da bi jih privabili v kinodvorano. Magdalena je prikazana kot bogata zapeljivka, ki se igra z moškimi iz najvišjih krogov. Ponori od ljubosumja, ko izve, da jo je njen ljubimec Juda Iškarijot zapustil, ker se je pridružil učencem tesarja iz Nazareta. Na srečo DeMille razmeroma hitro opusti ta erotični ljube-

¹⁷⁵ Joseph Schildkraut je sin Rudolpha Schildkrauta, ki v filmu igra Kajfo. Joseph Schildkraut je leta 1965 nastopil kot Nikodem v še enem bibličnem filmu *Največja zgodba vseh časov* (*The Greatest Story Ever Told*), ki ga je režiral George Stevens, Jezusa je igral Max von Sydow.

zenski trikotnik, preostali del filma poteka v spoštljivem tonu. DeMille je eden redkih filmskih ustvarjalcev, ki Magdalene ne prikaže kot prostitutko (o čemer ni besede v evangelijih!), ampak jo po svoje ustvari kot bogato lahkoživko, nato pa sledi poročilu evangelista Luke (8,2), da jo je Jezus očistil sedmih demonov. Ko se pripelje na svojem vozu, ki ga vleče pet zeber, okrašenih s perjem, zahteva, da vidi tega zdravilca. A takoj, ko je Marija Magdalena skupaj z Jezusom, se poniža in spreobrne; DeMille opusti svojo strast do čutnosti in ekscesa ter se od apokrifnega prologa preusmeri k evangeljskim dogodkom. Jezus iz nje takoj izžene sedem hudih duhov – smrtnih grehov (prikazani so kot ženske – duhovi) v seriji posnetkov z večkratno osvetlitvijo, ki so impresivni tudi za današnje standarde.

Izgon sedmih hudih duhov iz Magdalene.

Jezusova mati Marija

Mine skoraj dvajset minut filma, preden vidimo Jezusa. To srečanje režiser izpelje z izjemno dramatično pretanjenostjo. Medtem ko Jezus uči v neki hiši, mali Marko in Jezusova mati Marija predenj privedeta slepega dečka. Ne vidimo niti Jezusa niti njegovih rok, samo obraz slepega dečka, za katerega je po čudežnem ozdravljenju Jezusov obraz v avreoli svetlobe prva podoba, ki jo vidi. S to duhovno ganljivo in filmsko močno potezo šele skozi ozdravljene dečkove oči prvič zagledamo Jezusa! Ni klasičen, saj nima dolgih las, ampak je bolj na kratko ostrižen. Henry Byron Warner v vlogi Jezusa ima svoje prednosti, izžareva tiho dostojanstvo in sočutje, vendar se preveč podreja podobi krotkega in blagega Jezusa, ki so jo novejši filmski ustvarjalci poskušali odpraviti. Po drugi strani pa Warner vnese tudi prebliske humorja in človečnosti (na primer v prizoru, ko deklica Jezusu prinese lutko z zlomljeno nogo, da bi jo ozdravil), ki jih v mnogih drugih interpretacijah Odrešenika primanjkuje. Ker je bil Warner ob koncu snemanja star že 51 let, se zdi nekoliko zrel za to vlogo, spada tudi med najstarejše igralce, ki so kdaj koli igrali Odrešenika na platnu. To sicer ni tako zelo očitno, lahko pa bi rekli, da njegova starost izraža Jezusovo modrost in avtoriteto. Danes se nam zdi nekoliko očetovski, vendar je bil v tistem času veliko bolj človeški in dostopen kot prejšnji filmski Jezusi. Poseben pristop, ki ga ubere DeMille je, da je Jezus ves čas obsijan s svetlobo, ki poudarja, da je on poseben, drugačen.

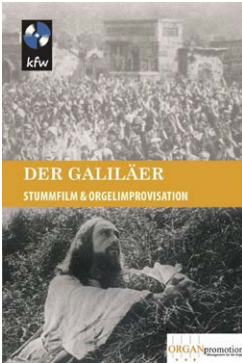

Ironično je, da je Warner – Jezus, kar 18 let starejši od 33-letne Dorothy Cumming, ki je odigrala njegovo mater Marijo. Njena mladost in nunska obleka sta precej v skladu z ustaljenimi upodobitvam Marije v tistem obdobju in s tem na neki način kažeta na njeno brezmadežnost.

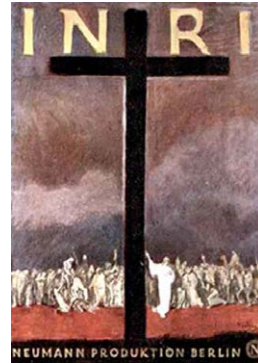
Cecil B. DeMille s filmom ni želel tvegati. Njegova zvezdnika Warner in Cummingova sta morala podpisati pogodbo, ki jima je za obdobje petih let prepovedovala nastopanje v filmskih vlogah, ki bi lahko ogrozile njuno »sveto« podobo na platnu. DeMille jima je tudi naročil, da ju v času snemanja filma ne smejo videti pri nobenih grešnih dejavnostih, kot so na primer obiskovanje iger z žogo, igranje kart, obiskovanje nočnih klubov, plavanje in vožnja v kabrioletih. Da bi zagotovili, da bodo igralci in ekipa spoštovali H. B. Warnerja kot Jezusa Kristusa, se nihče razen režiserja ni smel pogovarjati z njim, kadar je bil v kostumu. Ker je bil ta film za režiserja izredno pomemben, je menda vso svojo plačo za snemanje filma daroval v dobrodelne namene. Po izidu filma so ga mnogi spraševali, zakaj v film ni vključil Jezusovega rojstva. Pojasnil je, da se je želel osredotočiti na Kristusov nauk, ki res zavzema velik del filma. Prav tako je nameraval Jezusa prikazati kot »ideal človeka«, in sicer s ponižnostjo, junaštvom, nežnostjo, močjo ter smislom za humor.

Film je povzročil nekaj polemik, vendar ne zaradi Warnerjevega pijančevanja. Pred DeMillovim sta bila namreč v Nemčiji posneta dva filma o Jezusu. Leta 1921 je Dimitri Buchowetzki posnel 47 minut dolg film *Galilejec (Der Galiläer)*, ki predstavlja začetek verske smeri v nemški kinematografiji. Gre za posnetek pasijonske igre v gledališču na prostem v kraju Freiburg im Breisgau. Leta 1923 je Robert Wiene posnel 102 minuti dolg film *I.N.R.I.*, v katerem je pasijon, vpet v sodobno zgodbo, v kateri zaporniški duhovnik razlaga pripoved o pasijonu nekemu anarhistu, ki je zaprt zaradi poskusa atentata, in ga skuša prepričati, da je bolje žrtvovati lastno življenje kot vzeti življenje sovražniku. Okvirna zgodba, vzeta iz romana, naj bi bila namenjena temu, da bi svetopisemska zgodba dobila protiboljševiško propagandno vlogo. Ker sta oba filma demonizirala Jude kot očitne krivce za Jezusovo smrt, so bile različne judovske organizacije zaskrbljene zaradi morebitnega antisemitizma v *Kralju kraljev*. Po nekaj razpravah je DeMille uvedel spremembe in se večini teh pasti izognil tako, da je prikrojil zgodbo in se izognil obtožbam o antisemitizmu. Uvodno besedilo nas seznani z dejstvi, da so bili Judje v 1. stoletju »pod rimskim jarmom; celo njihovega velikega duhovnika je imenoval rimski prokurator«. Ta niansiran pristop k vprašanju judovske krivde za Jezusovo smrt prikazuje poskuse judovskih voditeljev, da bi spodbudili ljudstvo, da bi zahtevalo Jezusovo kri. Jasno je prikazano, da naletijo na odpor, ko nekdo ogorčeno protestira: »Ne moreš podkupiti mene, Juda, ki naj zahteval kri nedolžnega brata!« Nato ob Jezusovi smrti, ko se v templju raztrga zagrinjalo

na dvoje, DeMille prilagodi in spremeni svetopisemski odlomek (Mt 27,51) tako, da Kajfa izjavi: »O Bog, Jahve, naj tvoja jeza ne zadene izraelskega ljudstva. Edini krivec sem jaz!« Tako režiser krivdo za Jezusovo smrt izrecno pripisuje enemu samemu človeku in ne vsem Judom, kot so si nekateri razlagali sporni stavek: »Njegova kri na nas in na naše otroke« (Mt 27,25)!

Galilejec – plakat

I.N.R.I. – plakat

Zanimivo je, kako zelo je bilo občutljivo področje morebitnih elementov antisemitizma, medtem kot nikogar ni vznemirjalo dejstvo, da si je režiser privoščil popolnoma svojsko podajanje evangeljskih poročil, s primesmi nekaterih izmišljenih elementov, kot je že omenjena romanca med Magdaleno in Judom Iškarijotom. Vseeno pa režiser ne zaide v neko povsem svojo zgodbo, ampak skuša ohranjati duha evangelijev, pri čemer jasno sledi premisi, ki jo je zastavil z naslovom *Kralj kraljev*. Najprej spoznamo idejo o kralju ob Judi Iškarijotu, ki v Jezusu prepozna novega političnega voditelja, ki bo pregnal rimske okupatorje in ponovno vzpostavil izraelsko kraljestvo. Iškarijot je bogato oblečen lepotec, ambiciozen karierist, ki čaka, kdaj bo Jezus postal kralj, on pa njegova desna roka! Ko Jezus trgovce izžene iz templja, se namesto njegovega slovesnega vhoda v Jeruzalem zgodi, da pride v tempelj velika množica s palmovimi vejami in mu vzklika: »Hozana!« Jezusa množica obkroži, Juda mu želi nadeti krono. Takrat Jezus izgine (pri tem film navaja Jn 6,15) in se pojavi v tempeljskem stebrišču, kjer mu satan pokaže vsa kraljestva sveta in njihovo slavo (Mt 4,8). Čeprav je jasno, da ti dogodki niso povsem tako opisani v evangelijih, se zaradi kombinacije sekvenc še bolj zavedamo zemeljske moči, ki bi jo Kristus lahko zahteval zase, a je ni. Sledi ljubek prizor, ko Jezus v naročje vzame izgubljenega jagenjčka (prim. Mt 18,12–14), ki tava po templju, kjer je malo pred tem izgnal trgovce. Z njim v naročju nagovori množico: »Ali še niste razumeli? Moje kraljestvo ni od tega sveta!« (Jn 18,36) Nato posede množico in jo začne učiti: »Oče naš, ki si v nebesih, posvečeno bodi tvoje ime. Pridi k nam TVOJE KRALJESTVO« (Mt 6,9–10).

Zdi se, da množica dojame, Juda Iškarijot pa je razočaran, ker Jezus noče biti kralj, zato se s Kajfom dogovori, da ga bo izdal.

Apostola Juda Iškarijot in Peter

Kajfa in Juda Iškarijot

Tema kralja ponovno pride v ospredje v impresivni sceni s Pilatom pod ogromnim kipom rimskega orla, ko Kajfa Jezusa obtoži, da je Mesija, kralj (prim. Lk 23,2). Nato se tema o kralju seveda odvrti tudi v dialogu med Pilatom in Jezusom (Jn 18,28–40). Če je bila prej v templju iskrena želja množice, da postavi Jezusa za kralja, se v prizoru bičanja pokaže ravno nasprotno, ko si vojaki in biriči dajo duška z zasmehovanjem. Sâmo bičanje je prikazano na zelo uvideven način, saj vidimo le tistega, ki bia, in vojake, ki se posmehujejo. Jezusa vidimo le od vratu navzgor ter njegovi roki, privezani na steber. Ko se eden od pri oknu sedeih biriev zbode ob robido, dobi idejo, da bi kralju naredili krono. Vojaki so očitno pijani in si z Jezusom naredijo zabavo: ogrnejo ga v raztrgano ogrinjalo, na stolku mu napravijo »prestol«, nadenejo trnjevo krono in v roke dajo šibo kot žezlo. Nato se mu zasmehljivo priklanajo ter vzklikajo: »Pozdravljen, Kralj kraljev« (Jn 19,1–3)!

Jezus pred Pilatom

Vojaki zasmehujejo Jezusa

Dogajanje je prikazano kot nekaj spontanega v pijanski družbi, ne pa kot sledenje evangeljskim poročilom. Seveda se zasmehovanje nadaljuje še pod križem: »Izraelov kralj je, naj stopi zdaj s križa in bomo verovali vanj« (Mt 27,42). Jasnje je prikazan tudi napis v treh jeziki: Jezus Nazarean Judovski kralj (Jn 19,19–20). »Dobri« razbojnik zatem prosi Jezusa, naj se ga spomni, ko bo prišel v svoje kraljestvo (Lk 23,42). Očitno je izpostavljeno, da Jezus kraljuje na križu in

slednjič nad smrtjo, kot kažejo zadnji prizori vstajenja. Z vsem tem želi DeMille na svoj način poudariti, da je Jezus *Kralj kraljev*.

Zanimive so nekatere ostale režiserjeve interpretacije. Odlomek Mr 9,14–29 je tematsko postavljen v popolnoma nov kontekst, ko skuša Juda Iškarijot sam ozdraviti prizadetega dečka, a ne uspe. Malo zatem sledi simpatična kompilacija treh različnih dogodkov, značilna za ta film, ki je bolj tematsko organiziran, kot pa določen s kanonično kronologijo. Gre za plačilo tempeljskega davka, za katerega Peter najde novce v ujeti ribi (Mt 17,24–27). Sledi debata s farizejem o plačevanju davka cesarju (Mt 22,15–22) in poklicanost cestnarja Mateja, ki je prišel pobirat davek (Mt 9,9–13). Prizor se duhovito zaključí z legionarjema, ki sta bila pričí Petrovega ulova ribe z novcem, nato poskusita tudi sama loviti, a brez uspeha. Simpatično ljubeč in humoren je tudi prizor, ko pridejo otroci k Jezusu, Juda pa jih odganja (Mt 19,14). Deklica pove Jezusu, da ji je Marko rekel, da zna Jezus popraviti zlomljeno nogo. Na začetku filma namreč vidimo, kako Jezus ozdravi šepajočega dečka Marka, ki bo postal evangelist. Deklica nato poda Jezusu leseno figurico, ki ji je v pregibu odpadla noga. Jezus je ne popravi s čudežem, kot to pričakujejo vsi okoli njega, ampak se loti popravila kot tesar in figurici res popravi nogo.

Apostol Peter najde novce v ribi.

Legionarja pri ribolovu.

Močan je tudi prizor, ko pred Jezusa privedejo ženo, zasačeno v prešuštvovanju (Jn 7,53-8,11). Jezus piše po tleh v hebrejščini, ta se spremeni v angleščino. Zanimivo je, da na tla piše grehe tožnikov, kar je staro izročilo od sv. Hieronima dalje.

Med zadnjo večerjo De Mille naredi zanimive poudarke: Juda se ne obhaja z evharističnim kruhom, ampak se samo dela, da ga je zaužil, v resnici ga spusti na mizo. Vsi ostali zaužijejo kruh kot obhajilo, Peter še prav posebej pobožno. Petrova čustvena ganjenost še posebej pride do izraza, ko popije nekaj Rešnje krvi in nato kelih nežno stisne na prsi. Na koncu, ko vsi zapustijo dvorano zadnje večerje, se prostor zatemni, kelih pa, ki je ostal na mizi, se začne svetiti in nadenj prileti golob – Sveti Duh. S simboliko Svetega Duha (kot goloba) se DeMille poigra tudi ob Jezusovi smrti in vstajenju, kjer je vse polno golobov.

V Getsemaniju prikaže režiser na zanimiv način, a seveda zgodovinsko popolnoma netočno, kako si apostol Matej dela zapiske za evangelij, deček Marko pa spi pri njem. Ko res velika množica tempeljskih vojakov odvede Jezusa, se seveda apostoli razbežijo, vse to opazujeta Juda in deček Marko, za katerega se zdi, da se je počasi odplazil za množico, kar aludira na izročilo, da naj bi bil prav evangelist Marko tisti, ki je šel za množico, ki je odvedla Jezusa (prim. Mr 14,50–51).

Golob nad kelihom po zadnji večerji

Golobi pred praznim grobom

Deček Marko v Getsemaniju

Čudovito je prikazana tudi Petrova zatajitev. DeMille zajame situacijo, kot jo opiše le evangelist Luka (22,54–62): vojaki vodijo Jezusa po stopnišču v gornje prostore velikega duhovnika, Peter je med ljudmi na dvorišču. Jezus sliši vsako Petrovo zatajitev. Ko je čisto na vrhu stopnic, sliši še tretjo in Peter ga pogleda, Jezus pa njega nazaj z usmiljenim pogledom.

Kot večina režiserjev se tudi DeMille ni mogel upreti skušnjavi in je Jezusu na rame naložil celoten križ, medtem ko je razbojnikoma dal zgolj prečni tram, kar je zgodovinsko točno. Seveda zato lahko pride do ganljivega, a napol izmišljenega prizora, v katerem mali Marko v solzah prepriča Simona iz Cirene, da Jezusu pomaga nositi križ. Ta se sam javi, a ga potem komaj nosi.

Zanimivi so tudi vložki z Jezusovo materjo Marijo. Ko Jezus in apostoli zapustijo dvorano zadnje večerje, jih pred vrati čaka Marija, ki Jezusa objame v slovo. Močan je tudi fiktiven prizor z Marijo, ki stoji pod Jezusovim križem, pod križ nespokorjenega razbojnika pa njegova ostarela mati prinese vodo, a jo sin s križa zmerja. Zato jo vojak odstrani, pobita pride pod Jezusov križ in Marija jo objame, s čimer aludira sicer neizrečeni stavek: »Glej, tvoja mati!« (Jn 19,27) Proti koncu film je prisrčen prizor, ki je sicer nebibličen, a zgodovinsko čisto mogoč, ko se Vstali zveličar najprej prikaže materi Mariji, ki je z Magdaleno prišla h grobu.

Ko Jezus na križu umre, se tudi Juda obesi. Ob Jezusovi smrti pride do strašanskega potresa. Hrib se razkolje in nastane brezno, v katerega padajo Jezusovi nasprotniki, na koncu tudi Juda z drevesom, na katerega se je obesil. Brezno, »podzemlje« torej požre nekatere zlikovce. Posnetek je bil tehnično izjemno zahteven zaradi oblikovanja ogromnih kulis z nepozabnimi podobami in efekti.

Prav zato so tudi v napovedniku za kinematografe film oglaševali z besedami: »Prizori veličastnosti, tragedije, triumfa, orkanov, potresov in velikih množic v paniki privabljajo množice vseh starosti, okusov in nagibov.« Upamo, da je bil del privlačnosti tudi evangelij!

Na koncu se nejeverni apostol Tomaž dejansko dotakne ran na rokah in na strani! Ko se v zadnjem prizoru Jezus poslovil od učencev, ga oblije svetloba, učenci izginejo v temi, nato pa se pod Jezusom pojavi kulisa sodobnega (ameriškega) mesta, kar kaže na to, da je Jezus še vedno z nami. To slednjič potrjuje končni napis: »Glejte, jaz sem z vami vse dni.« (Mt 28,20)

Kralj kraljev je bil prvič predvajan 18. maja 1927 in je predstavljal srednje poglavje nekakšne neformalne biblične trilogije, ki jo je DeMille posnel, začnši z izvirno, nemo različico *Deset zapovedi* (1923) in končal s filmom *Znamenje križa* (1932), ki prikazuje Neronovo preganjanje prvih kristjanov. Čeprav je bil *Kralj kraljev* nemi film, je ostal priljubljen tudi v zvočni dobi. Tako zelo, da štiriinšestdeset let ni bil posnet noben drug večji hollywoodski film o Kristusovem življenju, dokler ni Nicholas Ray leta 1961 posnel svojo verzijo *Kralja kraljev*.

Prvič v zgodovini filma pa Jezus spregovori na filmskem platnu v francoščini v filmu *Golgota (Golgotha)*, ki ga je 1935 posnel Julien Duvivier, poznan tudi po filmih o don Camillu in Peponeju.

Judov samomor

Križanje

Kralj kraljev je bil tudi finančno zelo uspešen, predvajali so ga še vrsto let. Zelo radi so ga prikazovali misijonarji, navdušeni DeMille je celo trdil, da je več ljudi spoznalo zgodbo o Jezusu iz Nazareta prek *Kralja kraljev* kot prek kateregakoli drugega dela, razen seveda Svetega pisma. Film nagovarja tudi otroke, saj vključuje več prizorov, v katerih se jim zelo približa: bodoči evangelist Marko je prikazan kot deček, ki ga Jezus ozdravi ohromelosti; Jezusov obraz prvič vidimo skozi oči ozdravljenega slepega dečka; zabaven in zelo prisrčen je tudi prizor, v katerem deklica vpraša Jezusa, če lahko kot zdravilec popravi zlomljeno nogo njene lutke.

Zdi se, da je DeMille kot napol prakticirajoči episkopalec¹⁷⁶ z občutljivostjo ustvaril film v duhu ekumenizma in tradicije: mednaslovi so večinoma vzeti iz Biblije kralja Jakoba,¹⁷⁷ obenem pa je globoko spoštljiv do katolištva pri upodobitvi Device Marije in postavitve evharistije pri zadnji večerji.

Film zlahka zavrne zaradi njegove nežne pobožnosti ali trenutkov pretiravanja, vendar je tudi priložnost, da stvari vidimo v novi luči. Za teologe je to priložnost, da odkrivajo povezave z evangeliji, za kristjane pa, da si evangelije ogledajo s perspektive nekoga drugega in opazijo stvari, ki človeku same po sebi morda nikoli ne bi prišle na misel. Za ljubitelje filma je *Kralj kraljev* priložnost, da ponovno razmislijo o načinu pripovedovanja in motivih enega najbolj ključnih filmov iz obdobja nemega filma.

Čeprav je bilo pred tem že nekaj poskusov, je nemi epski film *Kralj kraljev* iz leta 1927 prvi resnično velik film o Jezusu Kristusu, ki ga je od takrat presegel le malokateri. To je vzor, ki je oblikoval vse poznejše filme o Kristusovem življenju. *Kralj kraljev* je po skoraj sto letih od premiere še vedno izjemno svež, saj ponuja nov pogled na znane like, a obenem ni preveč obseden s tem, da bi se posvetil prav vsaki podrobnosti. Odličen primer filma, ki je hkrati odlična zabava in duhovna hrana. Razume se, da to ni le navaden film, temveč resnično največja zgodba vseh časov.

Viri in literatura

- Bakker, Freek L. 2009. *The challenge of the silver screen*. Leiden/Boston: Brill.
- Bastante, Jesús. ABC Play. 29. 3. 2002. Resucita »Christus«, la primera gran película religiosa del cine. https://www.abc.es/play/cine/abci-resucita-christus-primer-gran-pelicula-religiosa-cine-200203290300-88365_noticia.html (pridobljeno 17. 3. 2022).
- Berruti, Giulio. Corto in corto. 10. 8. 2007. Christus (1916). <http://cortoin.screenweek.it/archivio/cronologico/2007/08/christus-1916.php> (pridobljeno 16. 3. 2022).
- Britannica. Lumière brothers. <https://www.britannica.com/biography/Lumiere-brothers> (pridobljeno 28. 12. 2021).
- Chattaway, Peter. Filmchat. 29. 5. 2014. The Ascension of Christ in film: literalism, symbolism, etc. <https://www.patheos.com/blogs/filmchat/2014/05/the-ascension-of-christ-in-film-literalism-symbolism-etc.html> (pridobljeno 17. 3. 2022).
- Chattaway, Peter. Filmchat. 7. 12. 2004. Review: The King of Kings (dir. Cecil B. DeMille, 1927) <https://www.patheos.com/blogs/filmchat/2004/12/review-the-king-of-kings-dir-cecil-b-demille-1927.html> (pridobljeno 18. 3. 2022).

---

¹⁷⁶ Episkopalna Cerkev spada v občestvo anglikanskih Cerkva. Po ameriški revoluciji se je odcepila od Anglikanske cerkve in prevzela ime Episkopalna Cerkev.

¹⁷⁷ King James Bible (Biblija kralja Jakoba) je angleški prevod krščanskega Svetega pisma za anglikansko cerkev, ki je bil naročen leta 1604 in objavljen leta 1611, in sicer na pobudo kralja Jakoba VI. in I.

- Cinekolossal. Christus. <http://www.cinekolossal.com/2/c/christus/> (pridobljeno 16. 3. 2022).
- Cori nel cinema. <https://www.scoprirecori.it/conosci/cori-nel-cinema/> (pridobljeno 16. 3. 2022).
- Decent films. The King of Kings (1927). <http://decentfilms.com/reviews/kingofkings1927> (pridobljeno 18. 3. 2022).
- Esvan, Yann. Christus – Giulio Antamoro, Enrico Guazzoni (1914-1916). 14. 7. 2014. <https://emutofu.com/2014/07/14/christus-giulio-antamoro-enrico-guazzoni-1914-1916/> (pridobljeno 17. 3. 2022).
- IMDb. Christus. <https://www.imdb.com/title/tt0006511/> (pridobljeno 16. 3. 2022).
- IMDb. Kralj kraljev. https://www.imdb.com/title/tt0018054/?ref_=nv_sr_srs_g_3 (pridobljeno 18. 3. 2022).
- Mauricio, Edgar. Stone movies spree. 2. 7. 2016. Christus (1916) - Giulio Antamoro. <https://stonemovieesspree.blogspot.com/2016/07/christus-1916-giulio-antamoro.html> (pridobljeno 16. 3. 2022).
- Olszyk, Nick. The Catholic world report. 13. 4. 2020. The First and Everlasting King. <https://www.catholicworldreport.com/2020/04/13/the-first-and-everlasting-king/> (pridobljeno 18. 3. 2022).
- Page, Matt. Bible Films Blog. 15. 4. 2019. An Introduction to The King of Kings. <https://biblefilms.blogspot.com/2019/04/an-introduction-to-king-of-kings.html> (pridobljeno 18. 3. 2022).
- Page, Matt. Bible Films Blog. 11. 1. 2007. Christus (1916). <https://biblefilms.blogspot.com/2007/01/christus-1914.html> (pridobljeno 16. 3. 2022).
- Page, Matt. Bible Films Blog. 11. 8. 2006. First Feature Length Film. <https://biblefilms.blogspot.com/search/label/From%20the%20Manger%20to%20the%20Cross> (pridobljeno 4. 12. 2021).
- Page, Matt. Bible Films Blog. 26. 8. 2008. More on Cristus/Christus. <https://biblefilms.blogspot.com/2008/08/more-on-cristuschristus.html> (pridobljeno 16. 3. 2022).
- Page, Matt. Bible Films Blog. 12. 1. 2019. Silent Bible Film Mystery - #04 Untangling the Pathé Passion Plays. <https://biblefilms.blogspot.com/search?q=Silent+Bible+Film+Mystery+%2304+Untangling+the+Path%C3%A9+Passion+Plays> (pridobljeno 6. 12. 2021).
- Page, Matt. Bible Films Blog. 14. 7. 2006. The King of Kings (1927) - Scene Guide. <https://biblefilms.blogspot.com/2006/07/king-of-kings-1927-scene-guide.html> (pridobljeno 18. 3. 2022).
- Viganò, Dario Edoardo. 2005. *Jezus in filmska kamera*. Ljubljana: Župnijski zavod Dravljce.

Povzetek

Jezusovo življenje in trpljenje je že od rojstva filma navduševalo ustvarjalce. Prvi filmi so bili po večni posnetki odrskih postavitev pasijona, v prvem desetletju po prelomu stoletja pa se je začela vse bolj dodelana produkcija filmov; vrhunec je dosegla leta 1912, s prvim dolgometražnim filmom *Od jasli do križa* (*From Manger to Cross*).

Ta je sprožil val navdušenja in sad tega je bil prvi italijanski celovečerni film z versko tematiko *Kristus* (*Christus*) iz leta 1916. S snemanjem pod taktirko režiserja Giulia Antamora so začeli že leta 1912 v Egiptu. Film je zanimiv zaradi posnetkov znamenitosti v Egiptu, a tudi zaradi vključitve mnogih znanih slikarskih upodobitev, pri čemer je režiser zavestno in natančno upošteval izvirno kompozicijo. Velik uspeh je imel v Italiji in tudi po svetu.

Zadnji iz obdobja nemega filma je ep *Kralj kraljev* (*The King of Kings*), posnet leta 1927. V njem hollywoodski režiser Cecil B. DeMille po svoje kompilira vse štiri evangelije, tudi z mnogimi nesvetopisemskimi dodatki. Vendarle ostaja zvest duhu evangelijev, pri tem pa sledi ideji naslova in želi prikazati Kristusa kot kralja, tako v pogledih in pričakovanjih ljudi kot tudi v Božjem načrtu. Izjemno uspešen *Kralj kraljev* je prvi resnično velik film o Jezusu, ki ga je presegel le malokateri, hkrati pa je postal vzor vsem poznejšim filmom o Kristusovem življenju.

Abstract

PASSION IN THE FINAL PERIOD OF SILENT FILM

The life and passion of Jesus have fascinated filmmakers since the “birth” of cinema. The first films were mostly stage adaptations of the passion, and then in the first decade after the turn of the century, increasingly sophisticated film production began, culminating in the first full-length film, *From the Manger to the Cross*, in 1912.

This sparked a wave of enthusiasm that led to the first Italian feature film with a religious theme, *Christus*, in 1916. Filming, directed by Giulio Antamoro, began as early as 1912 in Egypt. Christ is interesting for its shots of landmarks in Egypt, but also for its inclusion of many famous paintings, with the director deliberately and carefully sticking to the original composition. The film was a great success in Italy and internationally.

The last film from the silent era is the 1927 epic *The King of Kings*, in which Hollywood director Cecil B. DeMille composes all four Gospels in his own way and incorporates many non-biblical additions. Nevertheless, he remains faithful to the spirit of the Gospels, following the idea of the title and trying to portray Christ as King, both in the views and expectations of men and in the plan of God. The hugely successful *King of Kings* is the first truly great film about Jesus, surpassed by few, and became the model for all subsequent films about the life of Christ.

Cerkev sv. Križa na Hribcu

Vincencij Demšar

POSTAJE KRIŽEVEGA POTA IN CERKEV NA HRIBCU V PUŠTALU PRI ŠKOFJI LOKI

UVOD

O sv. križevih potih je napisano že sorazmerno veliko literature in razprav. Glavno vprašanje pri križevem potu in procesijah je naš odnos s »trpečim Kristusom in premišljevanje njegove bridkosti.«¹⁷⁸ Posamezne postaje križevega pota ponazarjajo kraje Kristusovega trpljenja v Jeruzalemu, zlasti Božji grob. Prve kapelice križevega pota po Evropi so nastajale že v 15. stoletju.¹⁷⁹ Število postaj se je spreminjalo, od manjšega pa do večjega, ustalilo se je pri številu 14, tudi zaradi papeževe odločitve v 18. stoletju. Puštalske kapelice križevega pota imajo po franciscejskem katastru le 11 kapelic, veliki križ in Božji grob pod prezbiterijem cerkve sv. Križa, kar pomeni 13 postaj. Ni znano, kateri novi prizor križevega pota so sredi 19. stoletja umestili nekje vmes. Dodana, nova kapelica je na vzhodni strani Hribca, saj sta na franciscejskem katastru vrisani samo dve kapelici, od stičišča nove in stare poti križevega pota do sedla na Hribcu; danes pa so v naravi tri.

O križevem potu s kapelicami do same cerkve, pa tudi v njej, ostaja še vedno nekaj vprašanj, med njimi na primer, katera je bila na novo vstavljena, pozidana kapelica ob blagoslovu celotnega Puštalskega križevega pota. Pred letom 1860 jih je bilo 13, po tem letu 14. Verjetno imajo arhivi puštalskega gospodstva še marsikateri odgovor, le pregledati bi jih bilo treba.

O notranji opremi cerkve sv. Križa na Hribcu ne pišem veliko, ker jo je bolj podrobno že opisal France Štukl v knjigi *Po poti kulturne dediščine*.¹⁸⁰

PRVI KRIŽEV POT NA HRIBEC

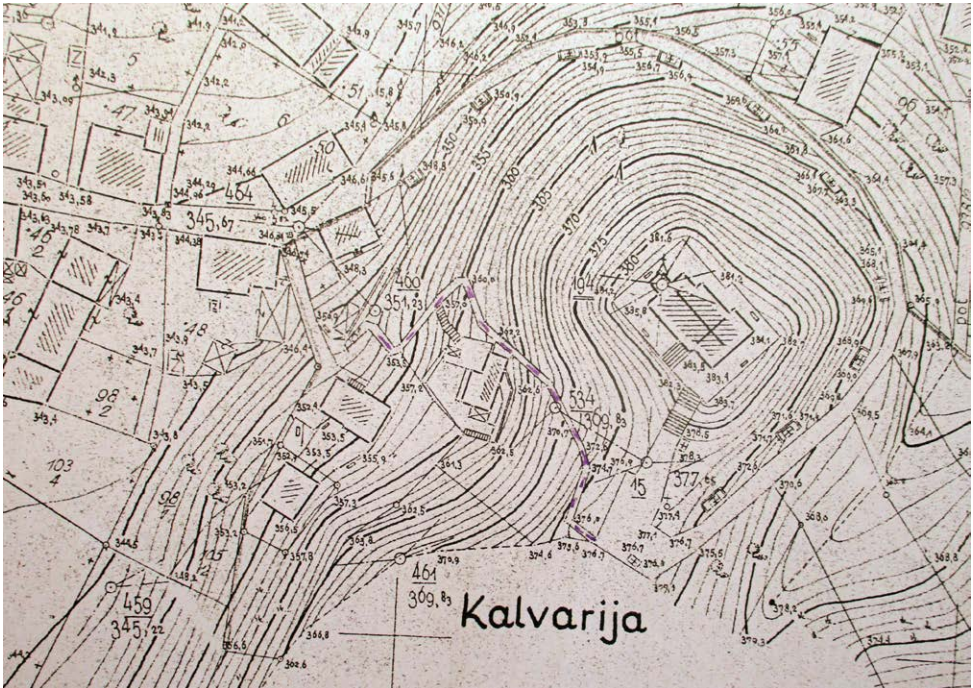
V pogovoru z Gašperjem Bernikom na Hribcu, ki je bil pripravljen odpreti cerkev za ogled potrdila o blagosloovitvi sv. križevega pota, sem 14. januarja 2022 izvedel tudi naslednje: Že njegov oče mu je povedal, da je včasih peljala pot, ali bolje steza, križevega pota na Hribc po zahodni strani hriba, od Polenčeve hiše

¹⁷⁸ Stegenšek, *Zgodovina pobožnosti sv. križevega pota*, str. 2.

¹⁷⁹ Stegenšek, *Zgodovina pobožnosti sv. križevega pota*, str. 9.

¹⁸⁰ Štukl, *Po poti kulturne dediščine*, str. 56–60.

v Puštalu navzgor; imela je le nekaj postaj križevega pota. Meni, da je nezazidan dostop na plato pod stopnicami na Hribcu narejen zato, ker je tam vodila pot iz Puštala.¹⁸¹ Mogoče se bo našel kakšen dokaz za to! Bernikovo mnenje potrjuje tudi novejša karta povojnega geodetskega merjenja geodetske uprave v Škofji Loki. Nekateri deli te steze so še danes vidni v naravi, čeprav pot ni shojena. O tem sem se tudi sam pričel, seveda brez vsakih sledi križevega pota.

Ena prvih poti na Hribec označena z obarvano prekinjeno črto (— —). Original: hrani Geodetska uprava v Škofji Loki.

Že pogled na karto franciscejskega katastra za katastrsko občino Puštal iz leta 1825 pove, da so kapelice križevega pota na Hribec večinoma stale drugod kot danes. Hribec je upravno pod puštalske gospode spadal vse do zemljiške odveze leta 1848. Torej je bil tedaj, leta 1825, ko je nastal prvi kataster, še njihova last. Skoraj celoten predel Hribca je na karti tistega časa v bistvu ena sama velika parcela, porasla z redkim drevjem. Le na skrajnem severozahodu in čisto na severovzhodu sta dve manjši parceli z lesenima hišama in malo vrta ob vsaki hiši.

¹⁸¹ Gašper Bernik, Puštal, 14. januar 2022.

Kapelice križevega pota v Puštalu po Franciscejskem katastru 1825.

Kdaj so torej postavili zidane kapelice prvega križevega pota na Hribec? Valvasor je v svoji knjigi *Slava vojvodine Kranjske*¹⁸² konec 17. stoletja pisno in slikovno predstavil tudi grad Puštal. Hribca (Kalvarienberg) in postaj križevega pota ne omenja, na sliki pa tudi ni področja Hribca. In kdo je bil naročnik? Po pisanju Janeza Höflerja se podružnica Sv. Križa na Hribcu omeja že leta 1684 in 1690, torej preden so Oblaki postali puštalski gospodje.¹⁸³ Navaja še podatek iz vizitacije leta 1752, da ima ta podružnica že božji grob. France Štukl v knjigi *Po poti kulturne dediščine* povzema podatke o nastanku podružnice na Hribcu po zgoraj omenjenemu Höflerju. V nadaljevanju zapiše: »Ustanovna listina cerkve sv. Križa na Hribcu je iz leta 1711. Leta 1738 so graščaki dobili še dovoljenje za postavitev križevega pota.«¹⁸⁴ Istega leta so tudi povečali dotedanjo cerkvico po načrtih Viktorja Bernarda Florjančiča.¹⁸⁵ Marko Oblak, podjeten trgovec iz Loških hribov, je puštalsko gospodstvo kupil leta 1696. Očitno je bil zadosti petičen, da je lahko marsikaj na novo napravil. Štukl tudi predvideva, da sta kapelici – znamenji na levem in desnem bregu Puštalske brvi – povezani s križevem potom na Hribcu.¹⁸⁶

Nobenega dvoma ni, da je prvotno pot Kalvarije tekla po zemljišču puštalskega gospoda. Cesta skozi Puštal proti vzhodu v puštalskem delu še danes poteka po

¹⁸² Valvasor, J. V. *Die Ehre des Herzogthums Krain*, Laibach-Nuerenberg 1689. Band 3 knjiga 11, str. 41–42, nespremenjena naklada, Rudolfswerth 1877–1879.

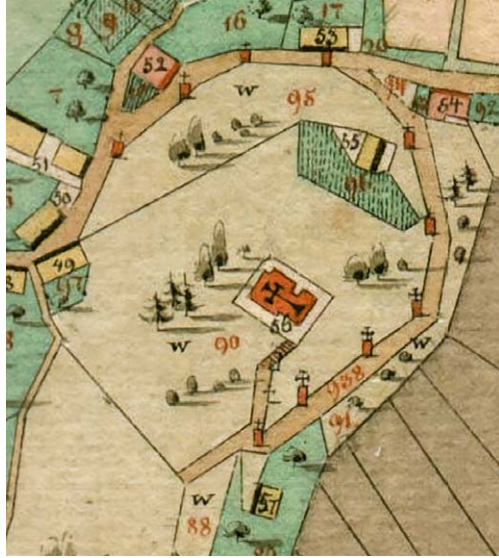
¹⁸³ Höfler, J. *Gradivo za historično topografijo ...* AES 20, str. 320.

¹⁸⁴ Štukl, F. *Po poti kulturne dediščine*, str. 56.

¹⁸⁵ Veider, J. *Umetna obrt na Škofjeloškem ozemlju. v: Škofja Loka in njen okraj v luči gospodarskih in kulturnih prizadevanj*, str. 26. Žal vsi avtorji, ki so o tem pisali (Veider, Šumi, Štukl) nikjer ne navajajo podatka, od kod vedenje, da je načrte za cerkev na Hribcu naredil Florjančič. Štukl piše, da naj bi pri dataciji gradnje cerkve na Hribcu Šumija zavedli načrti za križev pot. A ga verjetno niso; Šumi je podatke dobil pri Veidru, njegovo delo je tu navedeno.

¹⁸⁶ O tem je Štukl večkrat govoril, zapisal pa je to tudi v knjigi *Po poti kulturne dediščine*.

isti trasi kot pred 200 leti. In pod bregom, to je na desni strani te ceste, so bile postavljene prve štiri kapelice križevega pota, kakor nam kaže karta Franciscejskega katastra.

Podrobnejši prikaz kapelic po puštalski cesti.

Prva kapelica se je nahajala približno 10 metrov naprej od sedanjega odcepa ceste na Hribec in nekaj metrov pred kratkim odcepom z javne poti na levo proti njivam in travniku *Za Kucljam*, kot se imenuje travnat svet med puštalsko cesto in Soro do suškega mostu. Kapelice so si sledile proti vzhodu v razmaku, od 20 do 25 metrov, ob vzpenjajoči se cesti. Zadnja, četrta ob puštalski cesti, je bila tik pred prvim odcepom na desno, pred Ožboltovo hišo. Ko so kapelice zapustile cesto, so se nadaljevale desno navzgor, po sorazmerno široki javni poti. Na tem delu so stale tri kapelice. Peta je bila nekoliko odmaknjena od vogala lesene hiše, ki je tedaj nosila hišno številko Puštal 55, vendar je bila vzporedna s hišo. Naslednja je stala tik pred začetkom večjega vzpona. Pot je bila sprva položna, podobno, kot je še danes, potem pa se je strmo dvignila iz dolinice na vzhodno pobočje Hribca ter se nadaljevala po stari in tudi sedanjí poti na Hribec, od takrat 8. postaje križevega pota naprej.

V Franciscejskem katastru so pozidano stavbišče praviloma označili z rdečo, rumena barva je pomenila leseno stavbo. Kapelice so narisane z rdečo, torej so bile zidane. Na vsakem vrhu kapelice je narisani enak črn križ, s poudarjeno zaozkoženimi konci. O kritini ni podatka. Verjetno je bila streha sprva lesena (šinkel ali skodla), šele kasneje prekrita s kamnitimi ploščicami (škriklj).

Zanimivo je, da so vse kapelice prislonjene oziroma vdelane v brežino na desni strani poti, čeprav bi bili lahko vsaj četrta in peta kapelica zaradi prostora na drugi strani. Iz katastra je razvidno, da so od tu naprej na istih mestih kot danes stale še tri, vključno s kapelico na sedlu platoja, ki je obrnjena proti cerkvi na Hribcu. Skupaj je bilo pozidanih 11 kapelic. Po 10 postaji je v katastru vrisan križ s Kristusom, prav tam, kjer je še danes. Zelo verjetno je, da je bila položitev Kristusa v grob že prvotno pod prezbiterijem puštalske cerkve, z dostopom z zunanje južne strani. Sedanja poslikava Kristusovega groba je delo slikarja Janeza Šubica iz leta 1875.

Kakšne so bile tedanje kapelice? Kdo je prvotne kapelice poslikal? Ali je bila njihova velikost ob puštalski cesti enaka, kot so današnje ob cesti na Hribec? Mnogo vprašanj je še odprtih.

NOVA POT KALVARIJE NA HRIBEC

S tako imenovano zemljiško odvezo v letu 1848 so kmetje dobili v last zemljo, ki so jo dotlej obdelovali. Puštalski gospod je izgubil svoje podložnike, tako kot zemljiški gospodje povsod po tedanji Avstriji. Nastane vprašanje, kdo je prevzel pobudo in uresničitev za prestavitev sedmih kapelic križevega pota ter zgraditev ali popravilo stopnic na Hribec tik pod cerkvijo? Na to vprašanje odgovarja Štukl: »Današnje razporeditev je dal narediti Jurij Guzelj leta 1860, ko so kapelice tudi posvetili. Takrat jih je prvič poslikal že omenjeni Anzelm Wisiak, Layerjev učenec iz Kranja. Takrat so obnovili tudi stopnice, narejene leta 1836.«¹⁸⁷ Zgradili so novo pot, ki se enakomerneje dviga že od zadnjih, skupaj pozidanih puštalskih hiš; začeli so pri Polencu, kakor se tam reče po domače, danes je to Puštal 34.

Sedem kapelic so prestavili na desno stran nove poti. Razdalje med kapelicami so do 11. postaje (Jezusa pribijejo na križ) na sedlu Hribca povsod enake, okoli 14,5 metra. Med 11. in 12. postajo (Jezus na križu) ter 13. postajo je le 10 metrov. Tloris kapelice je z obrobim zidom širok 4,5 metra, v globino meri 2,5 metra. Celotna nova trasa poti, zgrajena pred 1860 letom, je potekala po graščinskem svetu in se približala 8. postaji prvotnega križevega pota oziroma prišla na staro, že zgrajeno pot.

V tako imenovanem reambulančnem katastru¹⁸⁸ je zarisana še stara trasa križevega pota s kapelicami, vrisana pa je že tudi nova pot, s parcelno številko 938, tako kot se še danes pride na Hribec. Nove kapelice ob novi pot še niso vrisane.

---

¹⁸⁷ Štukl F. *Po poti kulturne dediščine*, str. 57. Žal pa nisem zasledil, kje je avtor dobil podatek o Juriju Guzelju, naročniku del.

¹⁸⁸ Po prvi izmeri zemljišč okoli leta 1825 so na osnovi tozadevnega zakona iz leta 1869 (RGBL, štev. 88) naredili popravke prvih izmer in obdavčitev parcel vse tja do okoli leta 1879, ponekod še malo dlje, ter jih vnašali v t. i. reambulančni (nova, popravljena izmera) kataster.

Nova pot na Hribec še brez kapelic pred letom 1860.

BLAGOSLOV SV. KRIŽEVEGA POTA LETA 1860

Original pooblastila (10. oktober 1860) in potrditev o blagoslovitvi kapelic križevega pota (14. oktober 1860), ki visi na levi strani levega oltarja v cerkvi na Hribcu.

Na notranji severni steni cerkve ob oltarju sv. Frančiška visi okvirjeno potrdilo o blagoslovitvi novega križevega pota. Pooblastilo je bilo napisano v Kostanjevici pri Gorici v latinščini. Nekdo ga je že pred časom prevedel, natipkal ter ga priložil k originalu, ki je v okvirju pod steklom. Provincial hrvaško-slovenske province sv. Križa fr. Bartolomeu Vicerina je v samostanu na Kostanjevici pri Gorici 10. oktobra 1860 pooblastil frančiškana p. Kalista Omejca,¹⁸⁹ da na željo loškega župnika Antona Martinca blagoslovi sv. križev pot v podružni cerkvi »sv. Križa na gori Kalvariji – Burgstall«. Blagoslovil je 14 postaj križevega pota, »ki se začenjajo s Pilatovo smrtno obsodbo in končajo s polaganjem Kristusa v grob«. Pater Kalist je o tem, da je 14. oktobra 1860 »po običajnem obredu blagoslovil in slovesno vzpostavil sv. križev pot« napisal potrdilo v latinščini. S pobožnim premišljevanjem križevega pota se »zadobe, tako zase kot za rajne, odpustke, ki so dani romarjem, ki obiskujejo sveta mesta ali sv. križev pot v Jeruzalemu«.

Večji bakrotisk iz leta 1710 s prizori čudežev v Cerkvi sveta Basa v Kopru, ki visi na levi strani levega oltarja v cerkvi na Hribcu.

¹⁸⁹ Pater Kalist Omejc, frančiškan, je bil v tistem času gvardijan in administrator frančiškanske župnije Marijinega oznanjenja v Ljubljani. Bil je tudi definator – pomočnik provinciala, minister province. V tistih letih je Omejc blagoslovil več križevih potov. Leta 1863 ga še najdemo v Letopisu ljubljanske škofije, kam je odšel nato, ni znano. V letu 1864 tudi ni naveden med pokojnimi. Vir za podatek je *Letopis ljubljanske škofije za leto 1860*, str. 14, ter 1863 in 1864.

Prevod besedila o čudežu v slovenščino (na levem robu bakrotiska, peti od zgoraj navzdol) je že skoraj povsem razpadel.

Besedilo o čudežu

PREMOŽENJE IN DOHODKI CERKVE SV. KRIŽA NA HRIBCU

Od sredine 19. stoletja dalje je loški župnik po službeni dolžnosti za cerkev na Hribcu za vsako leto prijavil oz. napovedal dohodnino in popisal dohodke in izdatke, saj je z zemljiško odvezo prenehalo samoumevno vzdrževanje Hribca puštalskih gospodov. Hribcu je ostal uradno samo dohodek od najemnine zemljišča, maš in drugih slovesnosti (Messen und Andachten). V napovedi za davek za leto 1851 so zapisali, da ima cerkev na Hribcu v posesti samo njivo, dva travnika in en pašnik. Tedaj so njivo v Viršku dajali v zakup Tomažu Eberlu za 20 goldinarjev. V letih od 1852 do 1858 je za to njivo dajal letne najemnine Gregor Guzelj, in sicer po 35 goldinarjev. Leta 1859 je postal nov zakupnik te njive Valentin Homan iz Puštala; dobil jo je na licitaciji, koliko je zanjo plačeval, ni navedeno.

Po inventarnem zapisu cerkve na Hribcu leta 1858¹⁹⁰ je pri opisu nepremičnin zapisano: »Njiva v Viršku je sicer lastnina Puštalskega gospostva (Gute), toda letno najemnino dobi cerkev v višini 35 gld.« Hkrati v opombi zapiše, da je to lastnina cerkve. Tu naj omenim, da je že leta 1788 pri popisu loških podružnic vikariata Sv. Jakoba med prvimi napisana prav podružnica sv. Križa na Hribcu, s soseskama Puštal in Dobrava.¹⁹¹ Leta 1865 po inventarnem popisu premoženja cerkve na Hribcu izvemo, da so cerkveno parcelo dali na licitacijo za 54 goldinarjev in 60 krajcarjev, a je bila najemnina previsoka. Nihče se ni javil in Janez Maček (Loka 22) jo je dobil znižano za 45 goldinarjev in 55 krajcarjev.

Sredi petdesetih let 19. stoletja izvemo, koliko maš je bilo na Hribcu in kakšne so bile njihove cene. Po 1 goldinar in 20 krajcarjev so bile maše na nedelje, in sicer: 1. nedeljo po novem letu, 3. nedeljo v oktobru in 3. nedeljo v adventu. Druge maše so bile po 1 goldinar, in sicer: 3. maja ter 14. in 27 septembra. Štiri maše so bile na štiri postne petke.¹⁹² Zanimiv je še podatek, da so na Hribcu leta 1854 pri cerkvenih darovanjih dobili 12 goldinarjev in 15 krajcarjev, leto kasneje (1855) pa 18 goldinarjev in 22 krajcarjev.

Cerkev na Hribcu, kapelice, stopnice, obzidje in pot so večkrat popravljali. Popravila so bila večja ali manjša. Vihar je 24. julija 1854 razbil več oken v cerkvi. Popravilo je stalo kar 5 goldinarjev in 34 krajcarjev, za popravilo strehe je bilo treba odšteti 7 goldinarjev in 25 krajcarjev.¹⁹³

NAKUP MEŽNARIJE NA HRIBCU LETA 1856¹⁹⁴

Posestnik Luka Kalan je v testamentu 24. oktobra 1854 (umrl je 4. novembra 1854) zapustil iz svoje zapuščine (legiral) 500 goldinarjev za ureditev (postavitve) mežnarije na Hribcu (Errichtung einer Messnerie auf Calvarieberg in Purgstal). Njegov denar je bil osnova za nakup mežnarjeve hiše (Messneriegebaude) 9. maja 1856, in sicer za ceno 630 goldinarjev.¹⁹⁵ Kajžo (Kaischen) z nepremično posestjo je prodala Mina Jugovic iz Puštala 12 podružnični cerkvi Sv. Križa na Hribcu v last (Eigenthum), z obvezo, da ta posest služi vsakokratnemu mežnarju. Cerkveno predstojništvo je takoj plačalo 550 goldinarjev. Ostanek, 80 goldinar-

¹⁹⁰ NŠAL, ŽA Škofja Loka, Spisi, fasc. 3, Inventarni popis ob prevzemu župnije sv. Jakoba po novem župniku Antonu Martincu, 17. junij 1858. Anton Martinc je bil po rojstvu Ljubljančan, roj. 1803, posvečen 1828, umrl v Škofji Loki kot župnik, 8. avgusta 1861.

¹⁹¹ NŠAL, Ž Škofja Loka, fasc. 390, ovoj 1778. Demšar, v: *Ustanovitev mestne župnije sv. Jakoba 1804 v Škofji Loki*, str. 186.

¹⁹² Tudi dokument, nastal malo pred ustanovitvijo mestne župnije v Škofji Loki, omenja, da je na Hribcu letno 10 proščenj (Paractionen). Demšar, v.: *Ustanovitev mestne župnije sv. Jakoba 1804 v Škofji Loki*, str. 185.

¹⁹³ NŠAL ŽA Škofja Loka, Spisi, fasc. 4, ovoj 47.

¹⁹⁴ NŠAL, ŽA Škofja Loka, Spisi, fasc. 3, ovoj 24.

¹⁹⁵ NŠAL, ŽA Škofja Loka, Spisi, fasc. 3, ovoj 24.

jev, so se zavezali plačati v dveh letih, vendar brez obresti. Pogodbo so s cerkvene strani podpisali tedanji loški mestni župnik Anton Martinc in dva ključarja: Peter Jugovic in Primož Fik. Z nakupom je cerkev na Hribcu dobila kar nekaj površin. Mežnarija (hiša) in gospodarsko poslopje je skupaj z dvoriščem merilo 277 m². Gospodarsko poslopje je pogorelo 16. novembra leta 1970¹⁹⁶. Vrt okoli hiše je meril 1.935 m², travnik Viršk 8.064 m² ter gozd v Mali Hrastnici 3741 m². V Kurniku je bila njiva, velika skoraj pol hektarja (4.453 m²),¹⁹⁷ na Stenu pa v velikosti 2.633 m².

Puštal s Hribcem, Stenom in Kurnikom leta 1910. Vir: Fototeka Loškega muzeja, Dostopno https://www.loski-muzej.si/skoparjeva-hisa_1/ (pridobljeno 14.12.2022).

Zaradi vprašljivosti plačanih prodajnih davkov (in še kaj zraven) je nastal problem »njive na Sten, tudi v Kurniku imenovan«. Prodajalka Mina Jugovic naj bi imela na tej njivi samo en delež in je po mnenju nekaterih ne bi mogla prodajati, ker naj bi bila to že 30 let skupna posest mesta. Nagajanje se je vleкло kar pet let. Deželna vlada je zato 29. marca 1860 opravila cenitev celotne posesti kajže na Hribcu. Ob tej priložnosti je nastal naslednji opis:¹⁹⁸

¹⁹⁶ Po tedanji objavi požara v *Gorenjskem glasu* je poslopje župnijskega urada Škofja Loka, ki je pogorelo do tal, imel v najemu Janko Bernik. Gasiti ga je prišlo več gasilskih društev, vendar je pogorelo z dvema bikoma, tremi tonami sena, deskami in steljo vred. Škode je bilo za 40.000 din.

¹⁹⁷ V opombi piše, da je v bregu, vendar je iz karte razvidno, da je bila zgoraj na platoju, kjer je danes večinoma zaraščeno.

¹⁹⁸ NŠAL, ŽA Škofja Loka, Spisi, fasc 3, ovoj 24.

»Hiša Puštal 12, kajža, je polovica lesena, polovica pa zidana. Krita je s slamo. Iz njene obokane vhodne veže sta na levo dve mali stanovanjski enoti (Stuben). Pod enim tem prostorom je mala, ne obokana podzemna klet. Na zahodni strani kajže je zidana, ne obokana štala za živino.« Vsa poslopja so ocenili, da »so komaj v srednjem gradbenem stanju« ter vredna 300 goldinarjev. Zanimiva je zgodovina katastrske občine Puštal, predvsem parcele 784. Pred časom je bil tu visok gozd, ko so pa cenilci prišli leta 1860, so ugotovili, da je to njiva, ki da 3 ½ mernika žita.¹⁹⁹ Ocenili so vse parcele in stavbi, skupaj je zneslo 590 goldinarjev. Tudi parcela št. 77 katastrske občine Puštal je bila nekdanji visoki gozd in so jo spremenili v njivo.

Zadeva se je vlekla še v leto 1861. Okrajni urad v Škofji Loki je 9. septembra 1861 vladi v Ljubljano poslal zapisnik zaslišanja treh domačinov, Puštalcev:

Tomaz Rešek, star 91 let, Puštal 13; Franc Blaznik, Puštal 49, star 63 let in Janez Albreht, Puštal 14, star 50 let, so povedali: »Njiva *Na stan* ali Kurnik, parcelna št. 784, je nastala z letom 1825 ali 1826, potem ko so razdelili skupno zemljišče (Gemeindegrund) *Na stanu*. Tedaj so celoten svet tu (Terrain) razdelili. To parcelo je prej posedoval Maks Zobec, od leta 1825 oz. 1826 pa je pripadala kajži Puštal 12. Ti so nekaj gozda te parcele takoj spremenili v njivo in to spreminjanje tudi nadaljevali. Zato je sedaj celotna parcela njiva. Rešek je bil sosed te njive. Severno in južno od te parcele so bile njive; zahodno je bila steza (Fußgang) na Stan, tudi derzha imenovano.«²⁰⁰

Omenjeno naj bo, da je stavbišče s cerkvijo sv. Križa merilo 435 m², pot na Hribec pa 1083 m².

Po popisu ob prihodu novega župnika Antona Martinca za mestnega župnika leta 1858 je bila cerkev na Hribcu zidana in obokana, imela je slab lesen zvonik. Pokrita je bila s skodlami (Dachtafeln). Pod cerkvijo sta bili dve mali kapeli, ena tlakovana z opeko, druga pa s kamnitimi ploščami. Tudi tla v cerkvi so bila iz opeke, v zidani zakristiji (sacrarium), prizidani k cerkvi, so bile kamnite plošče. Kor je bil tedaj slab, nova je bila le prižnica.

STOPNICE IN OBZIDJE NA HRIBCU PRI CERKVI SV. KRIŽA

Na Hribcu s sedla pod cerkvijo na južni strani vodi več nivojev stopnic. Do prvega platoja – podesta – je 13 stopnic, do naslednjega 15 in do vhoda v cerkev spet 13 stopnic.

Od platoja, kjer je predzadnja podoba križevega pota (Jezusa snamejo s križa), je prvih 13 stopnic, dolgih 2,65 metra. Po krajšem podestu sledi 15 stopnic do nivoja tako imenovane *Puščavce* oziroma *Jezusovega groba*. Obe rami teh stopnic

¹⁹⁹ Mernik na Loškem je držal cca 20–25 kg žita.

²⁰⁰ NŠALJ ŽA Škofja Loka, Spisi, fasc. 3, ovoj 24.

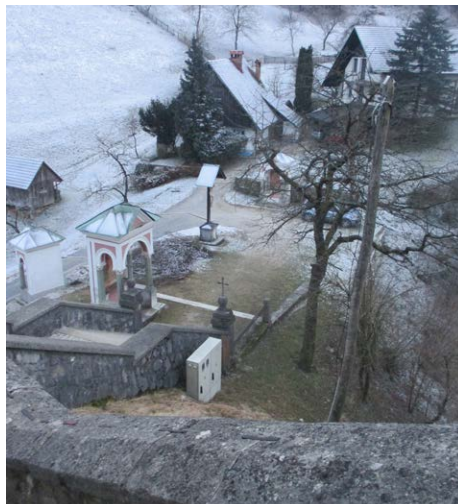
sta skupaj s podestom varovani s 70 centimetrov visokim in 60 centimetrov debelim zidom. V začetku stopnic sta na vsako stran dekorativno postavljena stebra, stopnišče se zaključi s kamnito kroglo in križem na vrhu. Urejanje stopnic in obzidja so zaključili leta 1836, kar na vrhu stopnic izpričujeta tako na levi kot desni strani stebra vklesani letnici. Sta na enakem nivoju, kot je Kristusov grob pod cerkvijo, v tako imenovani *Puščavci*. Številke letnic so visoke približno 10 cm.

V kamniti steber vklesana letnica 1836.

Letnica na levi ima slabo vidno številko 3, saj je zob časa naredil svoje.

V drugi polovici 20. stoletja sta bila ključarja na Hribcu Pavel Peklaj in Cene Božnar. Zaradi nevarnosti, da bi se zrušil do 70 centimetrov visok ograjni zid, ki teče po obeh straneh stopnic, od sedla do cerkve, so leta 1988 ograjni zid utrdili ter zabetonirali prvo in drugo ramo stopnic.

Obzidje in stopnice

Pri delih sta ključarjema največ pomagala Janez Stružnik in Franc Jamnik iz Puštala. Tako kažejo tudi začetnice imen in priimkov vseh štirih, zapisane so v betonski nastavek na zunanji levi strani začetka prvih stopnic: P. P.²⁰¹, C. B.²⁰², J. S²⁰³, F. J.²⁰⁴. Škoda je le, da so tedaj odstranili kamnite držaje ob stopnicah.²⁰⁵

Tretja rama stopnic, od *Puščavce* do vhoda v cerkev, ima prav tako 13 stopnic, ki so dolge 3,3 metra. So tudi kamnite, le s to razliko, da so slednje popravljali leta 2018 in poškodovane nadomestili s še uporabnimi kamnitimi stopnicami iz spodnjih, sedaj zabetoniranih stopnic. Delo so dokončali leta 2020. Kdaj so na južni strani postavili tretjo ramo stopnic, od *Puščavce* do nivoja vhoda v cerkev? Na nobeni starejši karti teh stopnic ni, ne na franciscejski (1825) in ne na reambulanci. Verjetno drži domneva, da so v cerkev prvotno lahko prihajali z vrha dvojnih stopnic po njeni vzhodni in severni strani. Z gradnjo novega zvonika leta 1863, ki so ga v širini 2,75 metra prizidali na zahodni strani ob obstoječo cerkev, so se povsem približali strmini Hribca proti Puštalu. Zato so morali narediti močno in veliko obzidje na zahodni in južni strani, s čimer so pridobili plato za vhod v cerkev. Hkrati pa so verjetno tedaj po južni strani cerkve naredili enoramne stopnice, ki so jih zavarovali z dobrih 60 centimetrov debelim zidom ob strani. Prvotni dostop je bil torej po severni strani cerkve, kjer na začetku sploh ni potreben oporni zid, pač pa so morali narediti dva oporna zidova za obzidje na severovzhodu in severozahodu. Vsak od teh dveh opornih, poševnih zidov, je širok dobra 2 metra in dolg kar 4 metre. Zanimivo je, da je zid najvišji na jugozahodu, in sicer 4,8 metra, a brez dodatnega opornega zidu. To obzidje okoli cerkve je leta 1993 obnavljalo gradbeno podjetje Tehnik iz Škofje Loke; po predračunu za jugozahodni vogal je stalo 1.540 milijona tolarjev.²⁰⁶ Stroške so večinoma pokrili s cerkvenim denarjem, več kot 160.000 slovenskih tolarjev (SIT) pa so dali darovalci iz Puštala, Hrastnice in nekaj tudi drugi.²⁰⁷ Ostalo obzidje, s stroški 1.1 milijona SIT, je poleg cerkvenih darov župne cerkve z dobrim polovičnim deležem pomagala pokriti Občina Škofja Loka. Sorazmerno razpoložljivo pri pomoči sta je izkazali podjetji Termo in tudi Jelovica v Škofji Loki. Hkrati je bilo opravljenega še kar veliko različnega prostovoljnega dela, ki ni bilo zajeto v nobeni pogodbi²⁰⁸, marveč samo v zavesti in ljubezni Puštalcev do svoje cerkve in križevega pota na Hribec, predvsem pa ključarjev iz vseh obdobj.

---

²⁰¹ Pavel Peklaj, Puštal, ključar na Hribcu.

²⁰² Cene Božnar, Puštal, ključar na Hribcu.

²⁰³ Janez Stružnik, Puštal.

²⁰⁴ Franc Jamnik, Puštal.

²⁰⁵ Gašper Bernik, Puštal 54, 14. januar 2022.

²⁰⁶ Pavel Lavrinec, ključar cerkve na Hribcu, Puštal, 24. oktober 2022.

²⁰⁷ Arhiv Pavla Lavrinca.

²⁰⁸ Pavel Lavrinec, Puštal, 3. januar 2023

POBOŽNOSTI KRIŽEVEGA POTA NA HRIBCU MED OBEMA VOJNAMA IN PO 2. SVETOVNI VOJNI

V Nadškofijskem arhivu je dober zapis o obiskovanju Hribca med obema svetovnjima vojnama.²⁰⁹ V tistih letih je bil župnik v Škofji Loki »koroški ubežnik« dr. Janez Arnejc.²¹⁰ Pred veliko nočjo leta 1925 je na ordinariat v Ljubljani v imenu tukajšnjih vernikov naslovil prošnjo, da bi na Hribcu v cerkvi imeli evharističnega Kristusa (Sv. Rešnje Telo), da bi lahko vernikom podelili blagoslov z Najsvetejšim. Razlog naj bi bil velik obisk Hribca, posebno ob nedeljah in praznikih v postnem času, ko molijo križev pot. »V noči od velike sobote do velikonočne nedelje je cerkev polna molivcev. Na samo veliko noč je iz farne cerkve k sv. Križu zaobljubljena potresna slovesnost, pri kateri bi se moralo ljudstvu podeliti *Benedicto cum Sanctissimo*²¹¹, pa ni možno, ker se tam ne hrani Sv. Evharistija.« Hkrati je župnik prosil, »da bi se smela v velikem tednu v cerkvi na Hribcu hraniti sv. Evharistija, da se v kripti postavi božji grob in praznovati sv. obred velikonočnega vstajenja ob 4. uri zjutraj na Sv. Veliko noč« in doda »v tej res poetično krasni okolici«.

Na svodu kapelice so bile nekdanj obešene svetilke.

Odgovor ordinariata je bil negativen, z utemeljitvijo, da to ne bi bilo v skladu z liturgičnimi predpisi.

Za tako prošnjo se je župnik odločil verjetno tudi zaradi védenja, da ima Kongregacija šolskih sester pisno dovoljenje ordinariata v Ljubljani z dne 6. oktobra

²⁰⁹ ŠAL/ Ž Škofja Loka, fasc. 394, 1920–1960, ovoj 1925.

²¹⁰ Dr. Janez (Janko) Arnejc, doktor bogoslovja, rojen v Ledinicah na Koroškem, je po plebiscitu moral bežati s Koroške, ker so njemu, kot tudi drugemu beguncu iz Koroške Mateju Ražunu, ki je bil po 1. svetovni vojni kaplan v Stari Loki, grozili s smrtjo. Arnejc je bil po prihodu v Kraljevino SHS najprej župnijski upravitelj v Gornjem Logatcu, za župnika pri sv. Jakobu v Škofji Loki je bil nastavljen 1. oktobra 1923.

²¹¹ Blagoslov z Najsvetejšim.

1923, da sme v cerkvi ubožnice in podružnice na Spodnjem trgu v Škofji Loki hraniti sveto rešnje telo.²¹²

V zadnjih petdesetih letih je bilo slišati, kako bogate, vsebinsko bogoslužno lepe so bile slovesnosti in pobožnosti na Hribcu v cerkvi sv. Križa v prvi polovici 20. stoletja, prav gotovo pa tudi že prej.²¹³

»Na Vel. četrtek zvečer in v soboto ponoči se je molil križev pot.²¹⁴ V četrtek zvečer in nedeljo zjutraj je pa molil na pamet²¹⁵ glasno Pušar Janez²¹⁶ s spremljanjem ljudskega petja²¹⁷.

Janez Pušar, Burjevcev iz Puštala, rojen 5. marca 1895, poročen na Kopališki v Škofji Loki. Partizanski likvidatorji so ga 15. marca 1944 ubili doma skupaj z ženo in več sorodniki z lažnim izgovorom, da organizirajo domobrance.

---

²¹² ŠAL/Ž Škofja Loka, fasc. 394, ovoj 1923.

²¹³ Podpisani živim že 50 let v mestu Škofja Loka, a v nobenih pripovedih starejših ni zaslediti podobnega utripa verskega življenja Ločanov, kot ga predstavlja naslednji zapis, ki ga ima v svojem arhivu Pavel Lavrinec iz Puštala, ki mi je naredil kopijo tega zapisa 24. oktobra 2022.

²¹⁴ Tu ni jasno, ali so bili obredi velikega četrтка v cerkvi sv. Jakoba v mestu hkrati.

²¹⁵ Kaj je molil glasno, na pamet Janez Pušar v četrtek in nedeljo? Glede na obrede sigurno ne isto v četrtek kot nedeljo. Janez Pušar je bil verjetno po domače Bičk iz Karlovskega predmestja, sedaj Kopališka ulica, Škofja Loka. Bil je med devetimi, ki so jih partizanski likvidatorji 14. marca 1944 ubili v Bičkovi hiši. Glej: *Zaveza*, revija Nove slovenske zaveze, letnik 18, štev. 1, marec 2009.

²¹⁶ Janez Pušar, Burjevcev iz Puštala, rojen 5. marca 1895, poročen na Kopališki v Škofji Loki. Partizanski likvidatorji so ga ubili doma skupaj z ženo in več sorodniki 15. marca 1944, in sicer z lažnim izgovorom, da organizirajo domobrance.

²¹⁷ Po nekaterih podatkih se je ljudsko petje pri obredih pojavilo z dovoljenjem cerkvenih oblasti po letu 1933.

Leta 1935 na vel. nedeljo po križevem potu je ob 5. uri g. Terčelj Filip²¹⁸ bral sv. mašo. Ljudstva je bilo toliko, da jih je bilo še zunaj pri obeh vratih polno. Ko je zapel Zveličar naš je vstal iz groba, je bilo vse ganjeno. Tudi še vsa druga leta je Eržen Peter²¹⁹ maševal na vel. nedeljo. Med vojno in po vojni se je pa vse to nehalo, ker ni bilo duhovnikov.« Da je bilo na velikonočno jutro na Hribcu pomembno vstajensko dogajanje, potrjujejo spomini župnika Goloba: »Na veliko noč je bila prva maša ob petih zjutraj na Hribcu, ki jo je opravil domačin dr. Peter Eržen, profesor verouka na gimnaziji v Kočevju.«²²⁰

Na istem listu je tudi kratek natipkan tekst, da se je »Pri maši ob cerkvenem žegnanju 9. 9. 1934 prvič pelo ljudsko petje, ki ga je vodila Oblak Ana.«²²¹

»Ko pa se je leta 1956 spremenilo bogoslužje, pa je g. župnik Golob zahteval, da se morajo na vel. četrtek vse podružne cerkve zapreti. Nekaj časa se je še molilo zvečer,²²² počasi pa je vse skupaj skoro prenehalo, le v nedeljah so še redki molili.«²²³ Na veliki četrtek so še pod loškim župnikom Golobom²²⁴ v procesiji šli na Hribec s prižganimi svečkami.

Pavel Lavrinec se spominja, da je kot ministrant do leta 1970 hodil ministrirat k mašam v postu vsak petek zjutraj ob 7. uri. Ali se je to nadaljevalo še kasneje, nima odgovora. Dobro pa se spominja, da je bila v zakristiji knjižica oziroma zvezek, kamor je vsak duhovnik, ki je tu maševal zapisal, da je opravil sv. mašo. Vodenje evidenc vseh tovrstnih maš je bila obveznost po cerkvenem pravu. Tako je bilo tudi drugod, na primer v Crngrobu in Suši pri Zalem logu. Imeli so še posebno knjigo za vpisovanje opravljenih ustanovnih maš za pokojne. Lavrinec se tudi spominja, da je bila v času njegove mladosti po drugi svetovni vojni vsak torek v mesecu maju maša pri Marijinem oltarju, (leva stranska kapela) z ljudskim petjem. Ko je za župnika v Škofjo Loko prišel g. Alfonz Grojzdek, se je nekaj še molilo križev pot ob petkih. Verjetno že pred letom 1980 pa se je češčenje in procesija križevega pota ob kapelicah preneslo na nedeljske postne popoldneve, ki so se končali s sveto mašo na Hribcu v cerkvi sv. Križa. Izjema je bila vsaka četrta postna nedelja, ko je bila po križevem potu maša na Spodnjem trgu v Škofji Loki. Običajno so na prvo postno nedeljo vodili procesijo križevega pota člani

²¹⁸ Filip Terčelj, duhovnik, rojen 1892 v Grivčah pri Ajdovščini, je bil 7. januarja 1946 zverinsko ubit v Davči.

²¹⁹ Dr. Peter Eržen, po domače Škoparjev iz Puštala, roj. 1904, posvečen v duhovnika 1928, prva leta kaplan v Sostrem pri Ljubljani, kasneje gimnazijski profesor v Kočevju. Umrli je 5. marca 1944 v Ljubljani, star 40 let.

²²⁰ Golob M. *Zdrava pamet, močna vera*, str. 29.

²²¹ Ana Oblak je bila Poličarjeva iz Puštala, poročena Demšar, dolgoletna cerkvena pevka.

²²² Ni jasno ali so molili križev pot ali druge molitve.

²²³ Celoten tekst bi potreboval temeljito vsebinsko analizo. Slovnico je dobesečno prepisano in nič dodano ali izpuščeno. Predvsem je vprašanje, kdo je to pisal.

²²⁴ Melhior Golob je bil v Škofji Loki za župnika od poletja 1945 do novembra 1968.

župnijskega pastoralnega sveta, naslednje nedelje so prišli na vrsto še člani Karitas, skavti, zakonci, družine in drugi. Zaradi nevarnosti okužbe s covidom so leta 2020 odpovedali procesije križevega pota za tretjo in nadaljnje nedelje. Leta 2021 je množično spremljanje križevega pota odpadlo, pač pa so bila v postu v vsaki kapelici na kartonih natisnjene besedila za posamezno kapelico; tedensko so se besedila menjala. Leta 2022 so farani cerkve sv. Jakoba v Škofji Loki na peto postno nedeljo namesto na Hribec v Puštalu poromali na križev pot v Kočevski rog. Ohranila se je tudi maša na Hribcu na četrto postno nedeljo popoldne po 3. uri. Žal niti Melhior Golob, ki je bil župnik v Škofji Loki v letih od 1945 do 1968, niti Alfonz Grojzdek,²²⁵ župnik v Škofji Loki v letih od 1977 do 1994, v zapisanih spominih ne omenjata procesij križevega pota na loško Kalvarijo.

PREMOŽENJE PODRUŽNICE SV. KRIŽA NA HRIBCU

Zanimiv je podatek, da je August Wolkenberg iz Puštala leta 1917 za pokopališko cerkev v mestu Škofja Loka posodil zvon iz Hribca z letnico 1696²²⁶. Po pogodbi za leta 1920–1925 je zahteval letno najemnino 100 din. Ohranjen je reverz, kjer tudi izvemo, da je zvon posodil, dokler župnija na župnijskem pokopališču ne bi imela svojega lastnega zvona.

Maksimiljan Oblak, puštalski gospod, je 26. avgusta 1782 ustanovil enostaven beneficij za enkrat tedensko mašo na Hribcu in dvakrat tedensko mašo v cerkvi sv. Jakoba s kapitalom 1900 goldinarjev, ki so po 4 % dajale letno 76 goldinarjev obresti. Od teh obresti je dobil loški župnik 9 goldinarjev in 42 krajcarjev, ostalo je dobil beneficijant.²²⁷

V preglednem popisu župnij in podružnic Loškega komisariata²²⁸ iz januarja leta 1784 je tudi seznam podružnic mestnega župnijskega vikariata Škofja loka. Med trinajstimi podružnicami²²⁹ je na drugem mestu omenjena podružnica »Sv. Križa na Kalvariji (Kalvarienbergl) nad Puštalom«.

Administracija fidejkomisnega gospostva Puštal (Administration des Fideicommiss Gutes Burgstal) je v dopisu škofiji v Ljubljani leta 1840 trdila, da je puštalska cerkev na Hribcu in k njej pripadajoče privatna lastnina gospostva (Gute) Puštal. Hribec je po njeno povsem posvetna in ne cerkvena last. Nadalje pišejo, da je bila puštalska cerkev na Hribcu vedno brez premoženja. Cerkev je zgradilo puštalsko gospostvo, ki jo je tudi vzdrževalo in plačevalo mežnarja. Nadalje je navajalo, »da je puštalski gospod – posestnik naložil kapital 271 goldinarjev, ki

²²⁵ Grojzdek A. *Biserni spomini*.

²²⁶ Pokorn F. Loka. v: *Dom in svet*, let. 7, 1894, št. 12, str. 569. Pokorn piše, da je bil zvon iz leta 1696 eden od dveh zvonov v puštalski kapeli baronov Wolkenberg.

²²⁷ NŠAL/Ž Škofja Loka, fasc. 390, ovoj 1782.

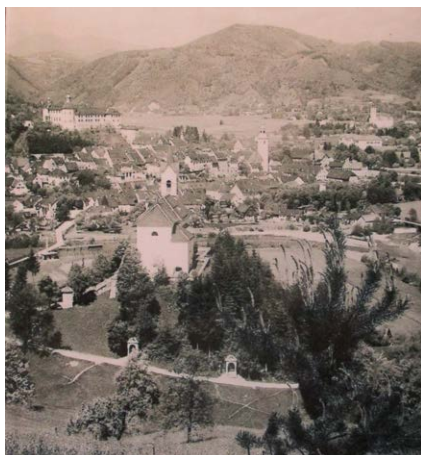
²²⁸ ŠAL, Spisi II. Koncentracija škofij 1784, fasc. 44.

²²⁹ Mestni župnijski vikariat je štet kot podružnica, ker je šele leta 1804 postal samostojna župnija.

z obrestmi služi za vpisane maše (immatrikulierte Messen), ki se berejo v tej cerkvi«. Po testamentu Franca Oblaka iz 20. aprila 1719 in poslednji volji (Willbrief) z dne 23. avgusta 1823 je bila ustanovna maša ustanovljena s 500 in 250 goldinarji kapitala. Zato se je opravljalo letno sedem maš v kapeli v puštalskem gradu.²³⁰

Škofija je temu ugovarjala leta 1840 z listino mašne ustanove iz 23. februarja 1823 Jožefa Kastelica,²³¹ kjer je bilo izrecno rečeno, da je cerkev sv. Križa podružnica (Tochterkirche). Jože Kastelic je bil uradnik verskoskladnega gospodstva Mekinje. Pred smrtjo je legiral več cerkvam, tudi cerkvi na Hribcu, po 100 goldinarjev za ustanovne maše. Kapital se je obrestoval po 5 %, kar je zadoščalo za eno letno mašo na Hribcu. V tej listini iz leta 1823 je Franz von Wolkensberg omenjen kot varuh (Vogther) te podružnice.

Tedanjí ljubljanski škof Anton Alojzij Wolf je zato 31. marca 1843 pisal mestnemu župniku Thalmeinerju v Škofjo Loko,²³² naj preveri, ali je (bila) podružnična cerkev na Hribcu cerkvena ali privatna lastnina puštalskega gospodstva. Zbere naj vse ustrezne dokumente o tem in sporoči tudi svoj pogled na celotno zadevo.

Puštal tik pred 2. svetovno vojno. Originalne Kalanove fotografske plošče so shranjene v Loškem muzeju.

²³⁰ NŠAL ŽA Škofja Loka, spisi, fasc. 3, ovoj 35: Inventar nadarbine mestne fare sv. Jakoba v Škofji Loki 14. januarja 1862, str. 7.

²³¹ Maček J., *Mašne in svetne ustanove na Kranjskem 1810–1853*. Urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem od 1810–1853. Celje, Celjska Mohorjeva družba. Ljubljana, Društvo Mohorjeva družba, 2008, str. 573–574.

²³² NŠAL/ ŽA Škofja Loka, Spisi, fasc. 4.

Na stran škofije se je postavil tudi okraj (Kreisamt), ki je pisal okrajnemu uradu v Škofjo Loko (Bezirksobrigkeit Laak), da je bila »cerkev sv. Križa zmeraj pod patronatom deželnega kneza in pripadajoča mestni župni cerkvi«.

V zaključnih računih (fasije) loške župnije je pod 2. točko navedena letna najemnina za leto 1838 za njivo v Viršku 20 goldinarjev. S tem denarjem so plačane svete maše in vse drugo²³³ (peractionem) na tej podružnici. Svete maše so bile tedaj: v nedeljo po novem letu, tretjo nedeljo v oktobru in tretjo nedeljo v adventu.

V katastrski občini Puštala je bila v lasti podružnice na Hribcu gozdna parcela št. 224, velika 92,79 arov, njiva 169/ 57, velika 14, 06 ara, in travnik na isti številki, velik 15,22 ara.

Na natipkanem listu na dveh straneh je še nekaj drugih podatkov o tej cerkvi: jeseni 1967 se omenja zemljiški davek, leta 1969 so cerkev prebelili. To dokazuje, da je besedilo verjetno nastalo že leta 1969 ali leto kasneje. Kdo ga je zapisal? Morda eden od ključarjev, tedaj je bil župnik pri sv. Jakobu Ivan Kos.

NEKATERA DRUGA VEČJA OBNOVITVENA DELA PO 2. SVETOVNI VOJNI

Leta 1950 je bil uničen tako imenovani majnik pri Marijinem oltarju (slika Marije Pomočnice). Tako so imenovali zaveso iz svile, leta 1934 narejeno za ta oltar.²³⁴

Leta 1959 so napravili novo pločevinasto streho na zvoniku, ki pa so jo morali novi ključarji leta 1971 prebarvati, naslednje barvanje je bilo leta 1982. Leta 1959 so na zvonik namestili strelovod.

»V maju in juniju 1963 je slikar I. Mole²³⁵ obnovil freske na 1. in 2. postaji križevega pota. Delo pri drugih desetih postajah je nadaljeval isti slikar kasneje in končal sredi oktobra leta 1967. Leta 1969 se je pobelila cerkev in puščavca (znotraj) in se obnovile freske.«²³⁶

V letih 1973 do 1975 je cerkev obnavljal in restavriral rezbar Hinko Podkrižnik: leta 1973 kip sv. Rozalije in kipe božjega groba v *Puščavci* pod cerkvijo; leta 1975 so obnovili kipe v glavnem oltarju.²³⁷ Naslednje leto so obnovili okna. Avgusta leta 1977 je prišel v Škofjo Loko novi župnik Alfonz Grojzdek. V letih 1978–1980 so obnavljali zidane kapelice križevega pota.²³⁸ Največ so pri tem sodelovali Cene Božnar st. in Pavel Peklaj, oba ključarja cerkve sv. Križa, doma iz Puštala, mizar Pavel Kržišnik iz Puštala, pri posameznih kapelicah pa klepar (krovec z bakrom) France Kožuh iz Škofje Loke. Odstranili so strešno konstruk-

²³³ Peractionen – proščenja.

²³⁴ Pavel Lavrinec, ključar 24. 10. 2022

²³⁵ Ivan Molè, slikar in restavrator (1927–1998).

²³⁶ Tipkopis v arhivu Pavla Lavrinca.

²³⁷ Pavel Peklaj, ključar, poročilo o delu, glej arhivski vir

²³⁸ Pavel Peklaj, ključar, poročilo.

cijo in kritino s škrliljem²³⁹. Pavel Peklaj je naredil dva pločevinasta modela napušča za betonsko čelo na kapelici, da je delo hitreje napredovalo. Zabetonirali so zid na vrhu sten, da so vse stene kapelice dobro povezane. Vsa zidarska in pleškarska dela pri kapelicah je opravil Cene Božnar.²⁴⁰ Za vse kapelice je lesene dele ostrejša naredil Pavel Kržišnik iz Puštala 102.²⁴¹ Vse lesene konstrukcije strehe je prepeljal Peklaj s kombijem na Kopališko ulico kleparju Francetu Kožuhu, ki jih je pokril z bakreno pločevino in jih potem odpeljal nazaj.²⁴²

Pri obnovi pa križev niso več namestili na vrh kapelic, kar je bil včasih cerkveni predpis. Ker so tu omenjene postaje križevega pota, naj dodam, da je bil pri 12. postaji leta 1995 obnovljen križ in ponovno spet leta 2021. Leta 1987²⁴³ so fasaderska dela opravili pod vodstvom zidarja Marna iz Gorenje vasi pri Retečah in montirali nova polkna na oknih zvonika.²⁴⁴ V letu 2000 je kapelice zidarsko obnovil Danilo Madjar iz Papirnice.²⁴⁵

Obnova stopnic in obzidja okoli cerkve sv. Križa je že zgoraj omenjena in popisana. Leta 1990 so prenovili omare v zakristiji.²⁴⁶

Leta 2001 je Zavod za spomeniško varstvo Ljubljana dal glavne smernice za obnovo poti in kapelic križevega pota. Naslednje leto je bil na tej osnovi narejen popis del. Domačin dr. Jože Bernik iz Puštala je bil pobudnik in mentor pri postavitvi novega oltarja v cerkvi na Hribcu, obrnjenega proti vernikom. Leta 2002 je Tomaž Prevodnik naredil nov podstavek za novi oltar. Iz leta 2003 so svete podobe novega oltarja podobarja Janeza Ahčina iz Velikega hriba v Tuhinjski dolini. Dela okoli novega oltarja so bila dokončana 9. marca 2003, blagoslovil ga je tedanji ljubljanski pomožni škof msgr. Andrej Glavan. Leta 2004 je podobar Ahčin dopolnil oltar z novim ambonom.

Naslednje leto so obnovili in pozlatili oltarje ter jih restavrirali skupaj s slikami. Delo je opravil restavrator Omi Begič iz Tržiča. 11. julija 2004 pa je vsa ta dela blagoslovil novomašnik Gregor Lavrinec.²⁴⁷

²³⁹ Valentin Jesenovec je v pisnem zapisu 14. septembra 2014 navedel, da so bile strehe lesene, Gašper Bernik s Hribca pa je 14. januarja 2022 povedal, da so bile krite s škrliljem.

²⁴⁰ Arhiv Valentina Jesenovca z datumom 14. september 2014.

²⁴¹ Pavel Lavrinec, Puštal, 3. januar 2023.

²⁴² Valentin Jesenovec, Puštal, 2. januar 2023.

²⁴³ Valentin Jesenovec ima napisano letnico 1987. Upošteval pa sem letnico iz poročila Pavla Peklaja, ključarja, ki je zapisal letnico 1986.

²⁴⁴ Valentin Jesenovec, Puštal, 2. januar 2023.

²⁴⁵ Arhiv Valentina Jesenovca.

²⁴⁶ Poročilo ključarja Peklaja.

²⁴⁷ Arhiv Valentina Jesenovca.

Leta 2007 je loško podjetje Obrtnik utrdilo in uredilo podstavke kapelic, slikarka ruskega rodu Maša Bersan Mašukova je obnovila vse freske v kapelicah križevega pota na Hribec. Leta 2007 so v cerkvi obnovili prižnico.²⁴⁸

Ena izmed leta 2014 obnovljenih kapelic križevega pota. Foto Valentin Jesenovec.

Za slikarska dela pri obnovi kapelic so leta 2013 mnogo darovali posamezniki in ustanove. Po napisih na ličnih deščicah, velikosti 22 x 13 centimetrov, so pri vsaki kapelici vidni darovalci. Prav je, da jih naštejemo: Obnovo prve kapelice je omogočila Občina Škofja Loka, za drugo kapelico je prispevala Krajevna skupnost Škofja Loka - Mesto. Krajanji soseske Puštal so prispevali za obnovo tretje kapelice. Dr. Jože Bernik, rojen v Puštalu, je prispeval za obnovo četrte, pete in šeste kapelice – postaje križevega pota. Obnovo petih postaj, in sicer od sedme do vključno enajste, so omogočili župljani iz župnije Škofja Loka. Obnovo trinajste postaje (Jezusa snamejo s križa) je omogočila družina Fojkar v spomin na pokojnega sina Andreja.

Okoli leta 1995 so bile delno obnovljene kamnite stopnice ob sami cerkvi, in sicer s tistimi še dobrimi stopnicami, ki so bile odstranjene prejšnja leta na prvi in drugi rami (gledano s sedla Hribca navzgor). Urejanje stopnic so dokončali leta 2020. To leto so tudi uredili elektronsko zvonjenje. Leta 2018 so zamenjali dotrajano bobrovo strešno kritino, jo nadomestili z novo ter uredili fasado. Tudi streha na zvoniku, ki je bila nova leta 1959,²⁴⁹ je bila pod vodstvom kleparja Marka Kožuha iz Zminca povsem na novo postavljena in pokrita z bakrom. Pred veliko nočjo 1. aprila 2018 so okoli cerkve in zvonika postavili zidarske

²⁴⁸ Pavel Lavrinec, Puštal, 3. januar 2023.

²⁴⁹ Tipkan zapis o Hribcu v arhivu ključarja Pavleta Lavrinca.

odre. Marko Kožuh iz Zminca je zvonik in del strehe nad ladjo, kamor pada sneg iz zvonika, na novo prekril z bakrom. Okoli leta 1970 ga je klepar Šifrer iz Novega sveta (del Škofje Loke) pokril s pocinkano pločevino. Leta 1982 je bila pločevina prebarvana²⁵⁰. Marko Demšar iz Biž (zaselek blizu Škofje Loke) je s pomočnikom Simonom Demšarjem prekril ostalo streho, dodal nove letve in staro kritino bobrovca zamenjal z novim. Nekaj pomožnih »ceraharskih« del, kot je spravilo opeke s strehe in čiščenje na velbu ladje, kjer je bilo polno nesnage (starega ometa, opeke ter veliko dračja, ki naj bi ga nanosile kavke že pred 50 in več leti, ko podstrešje še ni bil zaprto) smo znosili na oder, do koder se je stegnila roka tovarnjaka. Ta dela so, največ povsem prostovoljno, opravili Tilen Demšar iz Poljanske ceste, župnik Matej Nastran, dva domačina, po rodu iz Bosne, Vincencij Demšar in Gašper Bernik, mežnar ter Marjan Bernik iz Hrastnice. Odre so, poleg omenjenih, od zadnje kapelice navzgor po stopnicah nosili tudi Valentin Jesenovec iz Puštala ter Simon Kožuh in njegov sin Damjan. Pridno so pomagali tudi ministrant in družina Tilna Demšarja.

Blagoslovitev obnovljenih kapelic leta 2014. Foto Valentin Jesenovec.

²⁵⁰ Po opisu cerkve sv. Križa ključarja Valentina Jesenovca, maj 2006, v arhivu ključarja Pavleta Lavrinca.

Nekaj ključarjev v zadnjem času na Hribcu:

Oblak Lovro, Poličar iz Puštala in Franc Bernik, Ožboltov iz Puštala, sta postala ključarja 1. marca 1934. Po smrti Ožboltovega je decembra 1945 postal na mesto njega ključar Janez Gaber, tudi iz Puštala. Marca 1971 sta postala ključarja Pavel Peklaj in Cene Božnar ter ostala v tej vlogi do 19. aprila 1999, ko sta prevzela ključarske obveznosti Tine Jesenovec in Pavle Lavrinec, oba iz Puštala. Prvega je po 21 letih te zahtevne službe leta 2020 nasledil Roman Bernik iz Puštala.

Puštal tik pred 2. svetovno vojno. Originalne Kalanove fotografske plošče so shranjene v Loškem muzeju.

PUŠTAL – ZVONOVI NA HRIBCU

Po inventarnem zapisu cerkve na Hribcu, ki je nastal ob umestitvi župnika Antona Martinca v Škofji Loki 17. junija 1858, sta v zvoniku na Hribcu visela dva zvonova; večji je tehtal štiri cente, manjši pa le dva. Ocenjena sta bila na vrednost 35 goldinarjev.²⁵¹

V času obnove cerkvene strehe na Hribcu, tako bakrene na zvoniku kot opečne na ladji (že prej bobrovec) leta 2018 sem si ogledal tri zvonove, saj so spomladi tega leta ročno zvonjenje spremenili v električnega po programu, ki ga je naredil Bavcon iz Cerknega. Do takrat so zvonovi viseli na treh lesenih jarmih, na enem je ohranjen v les vrezan datum *11. III. 1927*, kar gotovo pomeni, da so nove zvonove obesili na ta dan. Številke, vrezane v les, kot tudi podpis, so v kapitalah, ki so visoke 5 centimetrov. Na drugi strani jarma je vrezano ime *L. OBLAK*, kar zagotovo pomeni nekdanjega ključarja, znanega tesarskega mojstra Lovra

---

²⁵¹ Stari cent je tehtal 56 kg, kar pomeni, da je večji zvon tehtal 224 kg, manjši pa polovico manj.

Oblaka, po domače Poličarja iz Puštala. Na ometanem zidu za en nivo nižje pod zvonovi je na vzhodni strani napis z rdečo - oker barvo: 1882 in pod njim J. Č./J. A. Kapitalne črke in letnica so visoke 18 centimetrov in debele 2 centimetra. Spodnjega napisa oziroma črk v enaki velikosti, zapisanega z enako barvo, ni več mogoče prebrati. Morda so to inicialke imen in priimkov. Vsi trije zvonovi so bili ob letošnji (op. ur. 2022) predelavi zasukani za 90°.

Prva svetovna vojna je zvonove odnesla, zato so po končani vojni namestili tri nove bronaste. Vsi imajo v elipsastem krogu – emblemu na sredini napis *Livarna zvonov Maribor*, ing. H. Bühl 1926. Vsi zvonovi imajo različne okraske.

SEDANJI ZVONovi

Veliki zvon je visok 70 centimetrov in ima premer 82 centimetrov. Na spodnjem delu je pet robov, črt. Debelina spodnjega roba zvona je približno 5 cm. Povsem na vrhu vratu ima 13 centimetrov nastavkov, da ga je moč vpeti v jarem od zgoraj. Na vrhu teh so glavice otrok. Na sedanji jugozahodni strani ima reliefno podobo Kristusa na križu, v velikosti okoli 25 cm. Pod njim je v dveh vrsticah napis s kapitalo: v prvi vrsti PO SVETEM KRIŽU DAJ in v drugi vrsti DA PRI-DEMO V SVETI RAJ. Na sedanjem novem kemblju piše KP 1 VAR 2017.

Srednji zvon je na jugozahodu. Višina nastavkov za vpenjanje v železen jarem je 11 centimetrov, pod njim so dolge prepletene vitice v višini 6,5 centimetra. Zvon je visok 54 centimetrov, premer spodaj je 66 centimetrov. Na širini 7 centimetrov od spodaj navzgor so plitvi robovi. Na sredini zunaj je reliefna Marija Vnebovzeta, saj je pod njo oblak, velika je 16 cm. Pod tem je napis z dva centimetroma visokimi črkami; v prvi vrstici MATI BODI TI NAM MILA in drugi vrstici KO SVETA NAS TEPE SILA!

Mali zvon je visok 48 centimetrov. Železni nastavki za vpetje jarma so visoki 9 centimetrov. Pod njimi je ornament s krogci, spodaj so 4 robovi. Rob zvona spodaj je debel 4 centimetre. Med temi robovi in ornamentom je 20 centimetrov, tu sta podobi dveh svetnikov (katerih, ne vem, op. pisca). Pod njima je napis SVETA BODITA ZDRAVNIKA, v drugi vrsti pa NAM V BOLEZNI PRIPROŠNJIKA; napis je sedaj obrnjen proti jugovzhodu.

Literatura

- Demšar, V. Ustanovitev mestne župnije sv. Jakoba 1804 v Škofji Loki. V: *Blaznikov zbornik*, 2005, str. 177–191, 197–216.
- Golob, M. *Zdrava pamet, močna vera*. Ljubljana: Družina, 1999. ISBN 961-222-243-6.
- Höfler, J. Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Pražupniji Stara Loka in Šentpeter pri Ljubljani. V: *Acta ecclesiastica Sloveniae* 20, 1998, str. 305–368.

- Maček, J. *Mašne in svetne ustanove na Kranjskem 1810–1853*: Urejanje, državni nadzor in premoženje duhovnih in svetnih ustanov pri cerkvah na Kranjskem od 1810–1853. Celje: Celjska Mohorjeva družba, Ljubljana: Društvo Mohorjeva družba, 2008. ISBN 978-961-218-792-7.
- Pokorn, F. *Loka*: krajevno-zgodovinska črtica. Prenatis iz revije Dom in svet, Škofja Loka: Območna obrtna zbornica, 1995.
- Stegenšek, A. Zgodovina pobožnosti sv. križevega pota. V: *Voditelj v bogoslovnih vedah* 15, 1912, str. 328.
- Štukl, F. *Po poti kulturne dediščine*: Sprehod skozi Škofjo Loko in vasi v spodnjem porečju Poljanske Sore. Škofja Loka: Občina Škofja Loka, 2011. ISBN 978-961-93149-0-6.
- Veider, J. Umetna obrt na škofjeloškem ozemlju. V: Škofja loka in njen okraj v luči gospodarskih in kulturnih prizadevanj, 1936, str. 25–37.

O uporabljenih arhivskih virih

Pavel Peklaj

Dela ki so bila opravljena v letih 1971 do 1998 pod vodstvom ključarjev cerkve Sv. Križa. Hribec. Rokopisni kronološki seznam obnovitvenih del je v arhivu družine Peklaj. Seznam na eni strani A4 formata je Pavel Peklaj pripravil ob koncu svojega ključarskega dela in ga zaključil z besedami: »Brez sodelovanja in pomoči vse soseske se ta dela ne bi mogla izvršiti. Za zaupanje in pomoč se vsem vaščanom lepo zahvaljujem.« Za kopijo Peklajevega poročila, ki sem jo prejel 15. decembra 2022, se lepo zahvaljujem njegovi hčerki prof. dr. Cirili Peklaj.

Pavel Lavrinec

1. Nдатiran tipkopi iz časa okoli 1969–1970, na obeh straneh lista. Na eni strani so popisane zemljiške parcele Cerkev na Hribcu, na drugi strani pa pobožnosti v tej cerkvi pred zadnjo vojno in nekaj obnovitvenih del po 2. svetovni vojni. Mogoče je to pisal ključar Cerkev na Hribcu, ker je tudi zapisal: »Davek za leto 1969 plačal župniku 2.700 st/arih/din.«
2. *Cerkev svetega Križa na Hribcu.* Računalniški izpis na dveh straneh je napisal maja 2006 Valentin Jesenovec. Na kratko je predstavljena cerkev v celoti z notranjo opremo in nekaterimi obnovitvenimi deli do maja leta 2006.

Pasijonske jaslice avtorja Matjaža Bitenca iz Litije. Foto Martin Janežič.

PASIJONSKI RAZGLEDI

Pasijonske jaslvice avtorja Matjaža Bitenca iz Litije. Foto Martin Janežič.

Emma Nunar

DNEVI ŠKOFJELOŠKEGA PASIJONA 2022

Dneve Škofjeloškega pasijona 2022, ki so potekali med 18. marcem in 23. aprilom 2022, je zaznamovalo 11 dogodkov, ki jih je skupaj z različnimi društvi in organizacijami koordiniral Javni zavod 973.

Na Pasijonski dan je Muzejsko društvo Škofja Loka v sodelovanju s Kulturno zgodovinskim društvom Lonka Stara Loka predstavilo 17. številko Pasijonskih doneskov, ki so razdeljeni na tri dele – pasijonske doneske, pasijonske razglede in pasijonske podobe. Hkrati so v organizaciji Zavoda 973 v Sokolskem domu Škofja Loka odprli pasijonsko razstavo Jožeta Bartoljša, ki je v javnosti požela veliko zanimanja. Avtor je na ogled postavil cikel dvanajstih pasijonskih podob večjega formata. Podobe Škofjeloškega pasijona, ki jih je fotografsko dokumentiral med preteklimi uprizoritvami, je naslikal na »sto let stara vrata orgelske omare iz Preserij pod Krimom, ki so jih ob postavitvi novih orgel v cerkvi zavrgli.«²⁵²

²⁵² Stenovec B. Ah človek, prov tojga Odrešenika pomisli. v: *Pasijonski doneski* 17, 2022, str. 147–149.

Pasijonski dan 2022. Foto Denys Shadro.

Župnija Škofja Loka je za celotno obdobje Dnevov Škofjeloškega pasijona v Cerkvi Brezmadežne (Nunska cerkev) v Škofji Loki na ogled postavila pasijonske ali postne jaslice, ki predstavljajo prizore Jezusovega trpljenja, od slovesnega vhoda v Jeruzalem do križanja na Kalvariji in položitve v grob.

Poleg razstave v Sokolskem domu je Župnijski zavod sv. Jurija Stara Loka skupaj z Župnijo Stara Loka pripravil še eno pasijonsko razstavo – Škofjeloški pasijon v risbi Janeza Plestenjaka. Na razstavljenih risbah so pred nami oživele podobe Škofjeloškega pasijona, kot jih je med uprizoritvami od leta 1999 dalje s potezo beležil škofjeloški rojak Janez Plestenjak. Razstava je bila do maja 2022 na ogled v galeriji C'ngrobsk turn v zvoniku Crngrobske cerkve.

Bratje Kapucini so nadaljevali s poglobljanjem duhovnega sporočila Škofjeloškega pasijona. Pripravili so dogodek, na katerem so skupaj z režiserjema Marjanom Kokaljem in Borutom Gartnerjem predstavili pasijonsko sporočilo prizora Gospodova večerja. Dogodek je glasbeno popestril Janez Jocif.

V sklopu Dnevov Škofjeloškega pasijona sta bila dva Pasijonska večera. Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka je skupaj z Župnijo Stara Loka in Župnijskim zavodom sv. Jurija Stara Loka ter Pasijonskim vetrom organizirala pasijonski večer v Stari Loki, Kulturno društvo dr. Janez Evangelist Krek Selca pa pasijonski večer v Selcih. Starološki domači igralci in glasbeniki so oživili prizore iz Škofjeloškega pasijona, Selčani pa izvedli velikonočni koncert z recitalom.

Prosvetno društvo Sotočje Škofja Loka je na soboto pred cvetno nedeljo na Mestnem trgu v Škofji Loki pripravilo tradicionalne pasijonske delavnice, ki so vključevale: izdelavo cvetnonedeljskih butaric, izdelavo rož iz krep papirja, pihanje jajc za pirhe, ročno barvanje pirhov ter oblikovanje gline. Manjkala ni niti pokušina postnih jedi (aleluja, loška smojka, loška medla, loška mešanica, rovtarsko

zelje). Nekateri obiskovalci so tako sploh prvič okusili loške tradicionalne jedi, ki jih marsikdo sploh ne pozna več, kaj šele, da bi jih znal pripraviti. Na Cankarjevem trgu so medtem Loški skavti izdelali cvetnonedeljsko butaro velikanko.

Glasbena šola Škofja Loka je v Cerkvi Brezmadežne (Nunska cerkev) v Škofji Loki organizirala pasijonski koncert z deli Johanna Sebastiana Bacha, Henryja Purcella, Arcangela Corellija, Gabriela Fauréja in Andrewa Lloyda Webbra. Koncert so izvedli Saška Kolarič (mezzosopran), Rebeka Ivanušič (sopran), Kaja Klemenčič (sopran) in Camerata Puštal; dirigent Tilen Draksler.

Pasijonski koncert 2022. Foto Denys Shadro.

Na veliki petek je v organizaciji Župnije Škofja Loka in Kapucinskega samostana Škofja Loka že drugič potekal križev pot po mestu, z začetkom v župnijski cerkvi sv. Jakoba v Škofji Loki. Vsak, ki se ga je udeležil, je bil povabljen, da s seboj prinese svoj križ (lahko od doma ali pa izdelan iz dveh palic), ki smo jih skupaj z Jezusom nosili skozi postaje našega mesta in življenja.

Dnevi Škofjeloškega pasijona 2022 so se zaključili z Romualdovim dnevom, ki je potekal v Kapucinskem samostanu Škofja Loka. Na ta dan so kapucini odprli vrata samostana in povabili na voden ogled njihove knjižnice. Sledila je molitev, nato pa predavanje dr. Matije Ogrina in konzervatorsko-restavratorske svetnice mag. Blanke Avguštin Florjanovič. Za glasbeni del dogodka je poskrbel Janez Jocif.

Hvaležni smo vsem društvom, organizacijam in prostovoljcem, ki vsako leto znova pripravljajo pasijonske dogodke in s tem skrbijo, da pasijonski duh živi tudi v času med uprizoritvami Škofjeloškega pasijona.

dr. Urška Florjančič

ŠKOFJELOŠKI PASIJON V RISBI JANEZA PLESTENJAKA

Po sveti maši 25. marca 2022, na praznik Marijinega oznanjenja, ki mu je posvečena romarska cerkev v Crngrobu pri Škofji Loki, smo v prvem nadstropju crngrobskega zvonika v galeriji C'ngrobsk turn odprli likovno razstavo risb škofjeloškega rojaka Janeza Plestenjaka, ki je od leta 1999 upodabljal prizore z uprizoritev Škofjeloškega pasijona. Na razstavi so bile do konca maja 2022 na ogled risbe, ki prikazujejo različne motive škofjeloške procesije, kot so *Raj*, *Smrt*, *Pekel*, *Vhod v Jeruzalem*, *Oljska gora*, *Bičanje*, *Križanje* in mnogi drugi. Z risbami je oživel Škofjeloški pasijon, ki smo ga na škofjeloških ulicah in trgih nazadnje videli leta 2015. Načrtovana jubilejna uprizoritev leta 2021, ob praznovanju 300. obletnice te pasijonske procesije, je zaradi covida odpadla. Odprto ostaja tudi vprašanje, kdaj se lahko nadejamo naslednje uprizoritve.

Avtor risb je eden od redkih umetnikov, ki z grafitnim svinčnikom ali ogljem na papirju spremlja kulturne prireditve, predvsem koncerte, in v živo upodablja dogajanje na odrih. Znanja, ki jih je osvojil med študijem veterine in slikarstva v Ljubljani, s pridom uporablja pri upodabljanju ljudi in živali v gibanju in različnih pozah. Z njegovimi risbami je opremljenih več knjig z živalsko tematiko. Svoja dela predstavlja na samostojnih in skupinskih likovnih razstavah. Je član Združenja umetnikov Škofja Loka in sodnik Mednarodne kinološke zveze.

Umetnik je razstavi dodal še dobrodelno noto. Pripravljen je bil izdelati kakovostne fotografske kopije svojih risb s podpisom, pri čemer je kupce povabil, da prispevek donirajo slovenski Karitas za pomoč Ukrajincem v vojni, ki divja na njihovih tleh.

Ob sklepu svete maše smo se s posvetitvijo Mariji pridružili papežu Frančišku, ki je v edinosti s škofi vsega sveta posvetil Ukrajino in Rusijo Marijinemu Brezmadežnemu Srcu, s prošnjo za mir in spravo.

Likovni dogodek smo pripravili v okviru Dnevov Škofjeloškega pasijona.

Postavitev razstave:

akad. slikarja Agata Pavlovec in Matej Plestenjak, sin avtorja risb

Tajništvo in komunikacija, koordinacija dogodka, zloženka:

Urška Florjančič

Dogodek so v sodelovanju pripravili:

Župnijski zavod Sv. Jurija Stara Loka, župnija Stara Loka, Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka, Pasijonski veter

Obiskovalci razstave na dan odprtja 25. marca 2022. Foto Urška Florjančič.

Janez Plestenjak z družino. Foto Urška Florjančič.

Avtor risb Janez Plestenjak z vnukom. Foto Urška Florjančič.

Peter Hawlina, igralec v Škofjeloškem pasijonu. Foto Urška Florjančič.

Fotografije so nastale na generalki. Foto Urška Florjančič.

dr. Urška Florjančič

PASIJONSKE REMINISCENCE

PASIJONSKI VEČER 2022 V STARI LOKI

*Pozdravljam te, Zemlja, trpeča mati trpečih!
Noči so ti jutra skrile,
rane srce ti žgo,
bliski, mrzli ko sonce na golih mečih,
prebadajo ti telo,
na tvoji pogrebni tkanini
rože krvi mrjo.
Neutrudno, kakor išče iskalec zlato v peščenini,
te je iskala in obiskala bridkost.
Trpljenje vekov – ko biser v školjki pod vrtni koral –
je zdaj dozorelo v pretežno skrivnost.*

Severin Šali, *Spev rodni zemlji*

V tihem tednu, tik pred cvetno nedeljo, smo v petek, 8. aprila 2022, v Stari Loki izvedli 10. literarno - glasbeni recital Pasijonski večer v Stari Loki. Potem, ko je leta 2021 odpadla jubilejna uprizoritev Škofjeloškega pasijona leta, a se ne ve, kdaj bomo spet doživeli veliko pasijonsko procesijo po škofjeloških ulicah, je v naših srcih vzniknila želja, da oživimo vsaj delček tega veličastnega dogodka, na katerega smo Ločani in mnogi Slovenci doma in po svetu zelo ponosni, saj z njim poskrbimo, da pasijonski plamen med nami ne ugasne.

Pasijonski dogodek smo začeli na prostem, pred nekdanjim župniščem oziroma staro dekanijo v Stari Loki. Uvodoma je obiskovalce z oken stavbe nagovorila recitacija angelov iz prizora *Oljska gora* v Škofjeloškem pasijonu ter uprizoritev slike *Glej človek* na pasijonskem odru, ki je bil postavljen pred stavbo. Ob sklepu prvega dela večera so domači igralci skupaj z obiskovalci ob spremljavi pasijonske glasbe, ki so jo izvajali mladi starološki glasbeniki, v sprevodu odšli do župnijske cerkve sv. Jurija. Tam smo Pasijonske reminiscence nadaljevali s petjem postnih pesmi ter recitacijo verzov Severina Šalija iz pesnitve *Spev rodni zemlji*. Severin Šali (1911–1992) je bil pesnik, urednik, lektor in prevajalec iz češčine, francoščine, makedonščine, nemščine, poljščine, ruščine in srbohrvaščine, med 2. svetovno vojno je urejal Slovenčevo knjižnico. Njegov *Spev rodni zemlji*, ki ga je v vojnem letu 1944 v Ljubljani izdala Zimska pomoč, je France Pibernik označil za himnično pesem domači zemlji v času največje vojne ogroženosti. Posebno knjigo bibliofilske književne tombole je grafično opremila slikarka Bara Remec.

Organizatorji pasijonskega dogodka, ki je potekal v okviru Dnevov Škofjeloškega pasijona 2022, smo z uprizoritvijo prizorov Škofjeloškega pasijona počastili spomin na to častitljivo 300 let staro nesnovno kulturno dediščino pod Unescovo zaščito. Z recitacijo verzov domačega pesnika, ki opeva krvavečo in trpečo rodno zemljo in njene ljudi, smo se poklonili trpljenju naših slovanskih bratov v Ukrajini, ki branijo svojo zemljo in svobodo.

PROGRAM RECITALA

I. ŠKOFJELOŠKI PASIJON

recitacije angelov iz prizora *Oljska gora* in uprizoritev slike *Glej človek* pred stavbo nekdanje dekanije

Igralci

Lucija Demšar, Larisa Demšar, Julija Demšar, Metka Oblak – angeli; Marcel Kokelj – Pilat, Jakob Kokelj – Jud, Ambrož Demšar – Jud, Andrej Tancek – farizej, Jure Jerovšek – Jezus, Marko Kranner – rimski vojak, Sebastjan Čadež – rimski vojak; Gašper Markelj – nosilec pasijonske zvezde

Pasijonska glasba

Janez Jesenovec, Pavel Karlin, Peter Habicht, Jernej Prevodnik (trobilni kvartet), Samo Krmelj (boben)

Andrej Misson: *Pasijonski preludij* (2009, priredba za trobilni kvartet 2022)

II. SPEV RODNI ZEMLJI

Recitacija verzov in petje postnih pesmi

Cerkev sv. Jurija

Recitator

Andrej Høivik

Petje

Zbor Družinske akademije, zborovodkinja

Irena Debeljak, orgle Gregor Voje

Lojze Mav: *Zemlja in nebo žaluje*

Matija Tomc: *Strašno trpiš*

France Gačnik: *Razpeli so Gospoda*

Mio Kekić: *Tiho so*

Skupnost Emanuel: *Jesus, adoramus te*

Delo z igralci in režija

Marjan Kokalj

Delo z glasbeniki

Alojz Kompan (učitelj trobil GŠ Škofja Loka),

Vito Opeka (učitelj tolkal GŠ Škofja Loka)

Izbor postnih pesmi

Irena Debeljak

Prevoz in priprava pasijonskega odra

Aleš Jezeršek, Matic Jezeršek, Gregor Berce, Matjaž Košir, Jože Ravnihar,
Lovro Hafner

Osvetlitev

Ambrož Demšar, Marcel Kokelj

Izposoja reflektorjev

Skavti Škofja Loka 1, Dominik Pokorn

Priprava in izposoja kostumov Škofjeloškega pasijona

Minka Krajnik, Ivanka Tavčar

Prevoz kostumov Škofjeloškega pasijona

Gregor Berce, Gregor Voje

Snemanje dogodka in montaža posnetka

Loški muzej Škofja Loka

Koordinacija Dnevoev Škofjeloškega pasijona

Zavod 973

Tajništvo in komunikacija, koordinacija dogodka, zloženka

Urška Florjančič

V sodelovanju so dogodek pripravili

Župnijski zavod Sv. Jurija Stara Loka, župnija Stara Loka, Kulturno-
zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka

Rafał Kędzierski²⁵³

LOGAŠKI PASIJON 2022

Na tiho nedeljo, 3. aprila 2022, so birmanci župnije Dolnji Logatec v Narodnem domu Logatec uprizorili Jezusov pasijon. Od začetka smo bili zelo navdušeni nad idejo, da bi predstavili del zgodovine človeškega odrešenja, o katerem v cerkvi poslušamo pri bogoslužju na veliki petek. Prvi korak je bil narejen z organiziranjem ekipe, ki je bila odgovorna za pripravo scenarija in je vodila dramske vaje z mladimi. Glavno vlogo je imela Meta Hozjan, ki je prevzela tudi velik del organizacije. Podobno vlogo je pri vsaki vaji naših mladih igralcev prevzela Kati Dolenc, ki je z nami delila svoje dramske izkušnje. Za pomoč smo hvaležni tudi Bojanu Doljaku. Nad celotnim dogodkom sta bdela glavna režiserka Lidija Sušnik, ki je tudi napisala scenarij, in Rafał Kędzierski.

²⁵³ Rafał Kędzierski je poljski duhovnik v Logatcu.

Vsak ponedeljek so po koncu pouka, vse od februarja pa do konca marca, mladi imeli vaje za pasijon. Priprave so bile zelo zahtevne, saj je bil scenarij napisan za 42 vlog, vsak od igralcev je potreboval režiserkino strokovno pomoč. Zelo smo se razveselili novice, da nam bodo obleke posodili izvajalci Ribniškega pasijona. Svoje srce je za nas odprla tudi Helena Ilc iz Ribnice, ki je pripravila vse kostume. Pri pripravi oblek nam je zelo pomagala Darija Turk. Glasbo je pripravil prof. Marijan Grdadolnik. Veliko nam je pomagal tudi župan Berto Menard, z njegovo pomočjo smo lahko imeli vaje ves čas v Narodnem domu. Naravnost ganjen sem bil ob dejstvu, koliko ljudi je bilo pripravljenih pomagati. Lahko bi naštel vsa imena, več kot dvajset jih je bilo, ampak mislim, da bodo bolj veseli, če njihovo delo ostane skrivnost, saj vedo, da bodo zanj dobili nagrado v nebesih.

Prišel je dan nastopa. Med generalko so bili mladi še vedno zelo nasmejnani, odgovorni smo bili v skrbeh, kako bo predstava uspela. Bližala se je 17. ura, dvorana Narodnega doma se je začela polniti. Šele takrat, ko so mladi videli, koliko ljudi je prišlo, so dojeli, da zdaj gre pa zares. V dvorani je nastala tišina, na oder so prišli naši mladi dramski igralci. Prvič so bili na odru v tako pomembnih vlogah – Jezus, Božja Mati Marija, apostoli, Veronika, Simon, Pilat, vojaki, angeli in drugi ... Spremenili so se v prave dramske igralce, kar nisem mogel verjeti, kako dobro so se znašli v svojih vlogah. Ganjen sem bil, solze so mi pritekale. Srečen sem bil, ker so tako čudovito predstavili Jezusov pasijon. Tudi gledalci so bili ganjeni, kar so pokazali z glasnimi in dolgimi aplavzi. Mnogi so se nam zahvalili za uspešno predstavo in trud. Zahvale in čestitke so nam izrazili tudi predstavniki škofjeloškega in ribniškega pasijona, kar je pomenilo veliko priznanje. Marsikdo nas je vprašal, kdaj bo ponovitev; naš odgovor je bil, da bi si želeli ponovitev v naslednjih letih. Računam na odprta srca mnogih, tako kot sem to doživel letos. Upam, da nam bo Ribniški pasijon spet lahko posodil oblačila. Verjamem, da nam bo ponovno uspelo in bo doživetje pasijona v Logatcu za mnoge mlade pomenilo dogodek, ki jih bo pomembno zaznamoval za celo življenje.

Hvala vsem, ki so pomagali pri uprizoritvi, upam, da bomo z Božjo pomočjo tudi v naslednjih letih pripravili Jezusov pasijon.

PASJA 2022 W LOGATCU

Na piątą niedzielę Wielkiego Postu, dnia 03.04.2022 r., kandydaci do sakramentu bierzmowania z parafii Św. Mikołaja w Logatcu przygotowali Pasję Jezusa Chrystusa. Pasja została przedstawiona na scenie Domu Kultury w Logatcu. Od samego początku byliśmy zachwyceni ideją odtworzenia części historii zbawienia ludzkości, o której słyszymy w kościele podczas liturgii Wielkiego Piątku. Pierwszym krokiem do realizacji tego dzieła było utworzenie ekipy odpowiedzialnej za napisanie scenariusza i prowadzenia prób teatralnych z młodymi aktorami. Najwięcej pomysłów przy realizacji Pasji miała Pani Meta Hozjan, która też wzięła na siebie większą część przygotowań. Podobne zadanie podczas każdej próby młodych aktorów miała również Pani Kati Dolenc, dzieląc z nami swoje doświadczenie teatralne. Dużą pomocą był dla nas także Pan Bojan Doljak. Odpowiedzialność nad całością przygotowań miał Ksiądz Rafał Kędziński, a przede wszystkim Pani reżyser Lidija Sušnik, która napisała scenariusz. Od początku miesiąca lutego do końca miesiąca marca 2022r., w każdy poniedziałek po zakończonych zajęciach szkolnych spotykaliśmy się na scenie Domu Kultury, aby ćwiczyć i przygotowywać się do wystawienia naszego dzieła.

Przygotowania były bardzo wymagające, ponieważ scenariusz był napisany na 42 osoby i każdy od aktorów potrzebował indywidualnej pracy z reżyserką. Wielką radość sprawiła nam wiadomość o tym, że otrzymamy profesjonalne kostiumy od aktorów Pasji w Rybnicy. Swoje serce otworzyła i nam pomogła Pani Helena Ilc z Rybnicy, która też pomogła nam w doborze wszystkich strojów. Z wyciągniętą ręką do pomocy przysłała także Pani Darija Turk, która zajęła się krawieckimi poprawkami. Oprawą muzyczną zajął się Pan Prof. Marijan Grdadolnik. Dzięki naszemu Prezydentowi miasta Logatec, Panu Berto Menard mieliśmy zapewnioną scenę do ćwiczeń i występu. Byłem bardzo dotknięty dobrocią wielu ludzi, którzy nam pomogli. Mógłbym wymienić więcej niż 20 osób, które były bezpośrednio włączone w pracę przy Pasji, ale niech ich nagroda zostanie zachowana w ukryciu, aby mogła być odebrana w Niebie.

Nadszedł dzień wystawienia Pasji w niedzielę 03.04.2022 r. W czasie próby generalnej młodzi aktorzy byli jeszcze ciągle bardziej w nastroju do żartów niż gdyby mieli poważnie traktować swój występ, dlatego Pani Reżyser i odpowiedzialni byliśmy zatroskani, czy występ w ogóle się uda. Godzina rozpoczęcia (17.00) szybko się przybliżała i miejsca na widowni zaczęły się wypełniać. Dopiero w momencie, gdy widownia została wypełniona po brzegi młodzi zrozumieli, że sprawa jest poważna. Na widowni zostały wygaszone światła i nastąpiła cisza. Na scenę wyszli aktorzy zaczynając od sceny Ostatniej Wieczerzy. Pierwszy raz w życiu byli na prawdziwej scenie w tak ważnych rolach – Jezusa, Matki Bożej, Apostołów, Weroniki, Szymona, Piłata, żołnierzy, aniołów i innych..., i nasi młodzi zamienili się w profesjonalnych teatralnych aktorów.

Z niedowierzaniem patrzyłem jak wspaniale zagrali swoje role. Byłem szczęśliwy, tak jak w najpiękniejszych momentach życia, bo młodzi bardzo wczuli się w treść Pasji Pana Jezusa i dlatego moje wzruszenie było do łez. Nie tylko ja byłem mocno dotknięty, ale wszyscy oglądający, co też wyrazili z długimi i mocnymi oklaskami. Wiele osób nam dziękowało za przygotowanie przedstawienia i ogrom pracy, który włożyliśmy w to dzieło. Gratulacje i podziękowania wyrazili nam także główni odpowiedzialni i przedstawiciele Pasji przedstawianej w mieście Škofija Loka i Ribnica. Dla nas było to największą nagrodą. Wiele osób pytało mnie, czy przygotujemy Pasję Jezusa Chrystusa również w następnych latach? Mam nadzieję, że to marzenie się spełni, abyśmy mogli również w przyszłości przedstawić Pasję z młodymi aktorami z naszej Parafii. Jestem przekonany, że to wydarzenie zostanie w sercach młodych ludzi do końca ich życia. Serdecznie dziękuję wszystkim, którzy nam bezinteresownie pomagali i mam nadzieję, że zobaczymy się na Pasji w przyszłych latach.

Foto Marko Gantar.

Pasijon v Logatcu, prizor zadnje večerje. Foto Alojzij Pavel Florjančič.

Alojzij Pavel Florjančič

PASIJONSKI ROMANJI IZ ŽIROVSKEGA VRHA V LOGATEC LETA 2017 IN 2022

LETO 2017

Za pasijonsko romanje v letu 2017 smo se nekateri nekdanji delavci na Rudniku urana Žirovski vrh odločili na hitro, ko smo zvedeli, da bo tam 8. aprila gostoval Ribniški pasijon. Romanje je bilo namenjeno spominu na pokojne sodelavce, kamerade in v zahvalo sveti Barbari, ker nas je obvarovala nenadne smrti, kar za delo v rudniku ni samoumevno. Ker sem se izkazal za slabega romarskega organizatorja, sem ob sedmi uri na Todražu zaman čakal ostale. Z avtom sem se odpeljal do Budlovega malna, kjer sta me Olga in Janez lepo postregla, celo s pravkar pečeno potico. Malo sta me sicer pričakovala, vendar okarala, zakaj nisem vsaj zvečer telefoniral, da pridem. Tako sem po šilcu domačega, kavi in dveh kosih potice pogoltnil še velik pasijonski cmok, se zahvalil za gostoljubje in konstruktivno kritiko ter se odpeljal do Podgozdnika, tam parkiral avto in se vzpel na Mrakov grič. Z razgledne točke 4 Poti skozi Zalo sem se še enkrat ozrl nazaj na panoramsko severovzhodno pobočje Žirovskega vrha in se po zložni zgornji gozdni poti nekdanje Rupnikove ozkotirne železnice napotil proti cilju na jugu.

Pogled z Mrakovega griča na Žirovski vrh nad Zalo.

Mravljišča ob gozdni cesti na Mrakovem griču

Bil je izredno lep, sončen in miren dan, tla na gosto posuta z barvitim listjem in nevsakdanje velikimi mravljišči. Torej medvedov ni, čeprav sem prečil še eno turistično, Medvedkovo pot. Kasneje, poleti, sem si jo ogledal, na cilju je bila velika, stoječa medvedka in mladičem, oba lepo obložena z mahom. Nadaljeval sem mimo vrha Zale, Golega vrha in Trčka in tam srečal na povsem novem traktorju nekdanjega kamerada, sedaj mladega upokojenca, Franca Oblaka, Lomarja. Pomislil sem, koliko še mlajših od njega ni več. Ob občasnem ptičjem ščebetju jih štejem: Branko je imel 29 let; Franc, Spodnji Jeran, 40 let; kadrovska Anica, 42 let; Janko K., 43 let; tehnolog Franc, Feliks, 44 let; Ivan, Kanadčan, 46 let; Tomaž, urednik *Uranarja*, 51 let; elektronik Peter, 52 let; kemik Jože, 53 let ... Za slednjega, zunanjega sodelavca z Nuklearnega inštituta Jožef Stefan, ki je bil eden ključnih za odprtje našega rudnika, mi je pred nekaj leti soromar na Križno goro nad Ložem povedal, da naj bi tudi zaradi rudnika tragično preminil. To me je pretreslo, še posebej zato, ker sva se pred časom javno razšla v sporu in jezi. Prej prijatelja, a se od tedaj nisva več videla ... Počivaj v miru, Jože! To pot si zopet z menoj.

Božjepotna baročna cerkev Marijinega oznanjenja v Smrečju

Gotski sklepnik iz bližnje cerkve so ob baročni prenovi vzdali nad portal bližnje Smrekarjevega kmečkega dvorca.

Tako razmišljujoč sem zgrešil načrtovani Lavrovec in se nenadoma znašel v Smrečju. V gostilni Kasarna, ki je bila nekoč obmejna stražarnica med staro Jugoslavijo in Italijo, sem si pretegnil noge in se okrepčal v družbi z Mladimi godci, ki so imeli zvečer koncert v bližnjem Šentjoštu. Pot me je peljala mimo cerkve in mogočne Smrekarjeve domačije, kjer imajo v sklepniku kamnitega portala gotsko Marijo z Jezuškom, ki je bila nekoč v bližnji cerkvi.

Po stari italijanski cesti s kamnitimi mejniki in mimo Praprotnega Brda sem prispel v Rovte, pasijonski kraj. Ob farnih spominskih ploščah sem postal, pomolil in prebral imena 218 žrtev povojnih pobojev. Po bližnjici sem se po grapi spustil do Davčana, kjer so se mi pridružili starološki romarji Andrej, Filip, Jakob, Pavel in Urška. V koloni smo po bankinah zložno stopali vse do Medvedc, kjer se odpre logaško Pusto polje. Po krepkem okrepčilu na občestnem kupu hlodov smo opravili še zadnji marš v štiri kilometre oddaljeni Dolnji Logatec.

Prišli smo dve uri pred uprizoritvijo Ribniškega pasijona, ki ga je pripravilo Društvo katoliške mladine Ribnica. V logaški športni dvorani, poleg župnijske cerkve sv. Nikolaja, je bilo živahno, saj so pripravljali odrsko sceno, ozvočenje in druga potrebna opravila. V preddverju so prijazni Ribničani in predvsem Ribničanke pripravili prigrizke in pijačo za obiskovalce. Srečal sem se s Heleno in Nejcem Ilc, dvema pomembnima ribniškima pasijoncema. Malo pred začetkom so prišli še drugi loški pasijonski obiskovalci Ana, Neža, Klemen in drugi. Po uprizoritvi z geslom »Bodite pogumni« sta spregovorila ljubljanski nadškof msgr. Stanislav Zore in logaški župan Berto Menard.

Domov sta nas z avtomobilom odpeljala Klemen iz Škofje Loke in Jaril iz Malega Ločnika pri Turjaku.

LETO 2022

Drugo pasijonsko romanje z Žirovskega vrha v Dolnji Logatec na tamkajšnji Logaški pasijon, ki se je odvil 3. aprila 2022 v tamkajšnjem Narodnem domu.

6.00

V kapucinski cerkvi sv. Ane v Škofji Loki smo Martina in France Temelj, pasijonka Hiacinta in avtor prispevka prejeli romarski blagoslov br. Bernarda.

6.30

Na Todraž nas je pripeljala mag. Hiacinta Klemenčič, direktorica RŽV – Rudnika Žirovski vrh, javno podjetje za zapiranje rudnika urana. V CDU – Centru za dolgoročno upravljanje nam je na kratko predstavila stanje rudnika, njihovo delo ter pokazala prostore in opremo. Pred našo zavetnico sv. Barbaro, delo p. kartuzijana Wolfganga Koglerja iz Pleterij, stoječo na lesenem podstavku pokojnega rudarja kamerada Mirana Mazzinija (1958–2002), smo se spomnili na naše pokojne sodelavce. Župnkarjeva Olga in Stane nista mogla z nami, ker sta zbolela za covidom.

7.00

Petminutni postanek v Budlovem malnu se je zaradi gostoljubne Olge ter dobrovoljnega Janeza raztegnil skoraj na eno uro (dolga kava, potica, čaj in žganje). Zvedeli smo marsikaj o domačih razmerah, začetnih delih pri raziskavah urana, delu v rudniku, se spominjali sodelavcev, seveda tudi pokojnih. Tudi Olga in Janez Šubic nista mogla z nami, saj sta se čez nekaj ur odpeljala s traškimi sofarani na Križev pot v Kočevski rog.

8.00

Na Mrakovem griču smo se poslovili od uslužne Hiacinte. Sprejela nas je žirovskarska čarobna zimska pokrajina. Čez noč je zapadlo nekaj centimetrov snega, bilo je hladno, a suho in sončno. Namesto po makadamski poti na levo, po načrtovani trasi nekdanje gozdne ozkotirne železnice, smo se spustili desno mimo Podgozdnika in nato vijugali skozi gornji tok slikovite Zale, prišli do Bukovca ter se za kratek čas priključili markirani turistični Poti skozi Zalo. Od zunaj smo si ogledali največjo utrdbo na Golem vrhu (963 m), potem gradbišče nove kočje žirovskarskega planinskega društva in šli mimo vhoda v komandni bunker Rupnikovih utrdb na Žirovskem vrhu. Pridružili smo se trasi prvega pohoda in se pri Arkarju odcepili desno proti stičišču Rovtarskega, Polhograjskega in Škofjeloškega hribovja.

Ob 11.45 smo prispeli na Lavrovec, kamor vodi markirana pot, ki si jo delijo Evropska pešpot št. 7, Loška planinska pot, Šentjoška planinska pot, Pot ob Rupnikovi liniji in od leta 2022 še Pasijonska romarska pot Žirovski vrh–Logatec. Tam smo si nasproti lesenega turističnega obeliska s slovensko zastavo ogledali heliograf, enega od dvaindvajsetih v Sloveniji. Pod vrhom na zahodni strani proti Trnovskemu gozdu stoji žirovsko kapelica, ki jo je postavil Žirovec Janez Žakelj starejši, in sicer po načrtih sina Janeza mlajšega, sedaj župnika v Črnomlju. Opoldne smo zmolili Angelsko češčenje, se vpisali v knjigo pohodnikov in se okrepili s tradicionalnimi žirovskimi makovimi blazinicami. Tako smo z njimi proslavili petletnico ponovitve prvega pasijonskega romanja v Logatec. Vesel sem bil pozornosti zakoncev Temelj, ne vedoč, kje sta zvedela za mojo šibkost do meni priljubljene makove slaščice. Sopotnika sta me z njimi prijetno presenetila in posladila naše romanje.

12.30

V Smrečju se nismo ustavili v gostilni Kasarna, ki nas spomni na staro jugoslovansko kasarno in nekdanjo medvojno mejo med nemškim Rajhom in Kraljevino Italijo, pač pa pri Francetovi nekdanji sodelavki Julijani, da si ohladimo podplate, omočimo grlo in napnemo ušesa ob zgovorni gostiteljici. Ob slikoviti romarski baročni cerkvi Marijinega Vnebovzetja in mogočni Smrekarjevi kmetiji v njenem vznožju smo ponovno prišli na »mojo« prejšnjo traso. Na hlačastem križišču, pred lovsko kočo na levi strani pod cesto, smo izbrali novo, desno varianto. Kasneje smo se premislili in se vrnilo na prvotno, zato smo bili nekoliko pozni.

14.00

Rovte so resnično pasijonski kraj, na kar nas opozarja več tamkajšnjih obeležij, kapelice, farne plošče ter križi. Med 2. svetovno vojno in takoj po njej je bilo umorjenih okoli 90 % tukajšnjih moških, starih od 18 do 50 let. Za cerkvijo pod župniščem smo se spustili po bližnjici do Zavčana, od tam po regionalni cesti Žiri–Logatec oziroma ob njej na zadnjo, deset kilometrsko dolinsko, nekoliko neugodno cestno etapo. Avtomobilskemu prometu smo se lahko umaknili šele sredi Pustega polja, na prijaznejšo makadamsko poljsko pot, danes označeno kot kolesarsko, in se na robu polja s preostalimi nezasipanimi požiralniki oziroma bruhalniki spustili do križišča pri železnem vodnjaku, na državno regionalno cesto Vrhnika–Logatec.

Ob 16.45 uri smo končno prispeli v Dolnji Logatec, kjer nas je čakal drugi del škofjeloške pasijonske avtomobilske naveze. Dvorana Narodnega doma, v kateri

smo bili po zaslugi tamkajšnje vezistke Katarine Dolenc poseдени v častno prvo vrsto z župnikom Janezom Komparetom, županom Bertom Menardom in uglednimi Logatčani, je bila kmalu nabito polna. Pasijon je bil po zamisli tamkajšnjega kaplana Rafea Andrzej Kędzierskega in režiserke Lidije Čušnik domiselno in lepo izveden, tudi po zaslugi Društva katoliške mladine Ribnica, ki je logaškimi pasijoncem posodilo kostume. 42-članska ekipa, večina birmancev tega leta, je na odru pred celostransko projekcijo jeruzalemskih Kristusovih postaj in z napovedovalcem ustvarila v kratkih pasijonskih sekvencah, spremljanih z atraktivnim glasbenim zaključkom, dogodek, ki je segel vsem do srca in bo trajno ostal v spominu ustvarjalcem in obiskovalcem. Na zaključni agape smo stkali nove pasijonske vezi in dosedanje, tudi s pasijonci iz Ribnice, še okrepili. S prijetno mravljinčastimi podplati sta nas domov na loško stran odpeljala Jaril Lavrenčič z Ano, druge Ločane pa Klemen Karlin.

Zadnji posvet pri Olgi in Janezu v Budlovem malnu.

Vhod v komandno utrdbo Rupnikove linije na Golem vrhu.

Vpis v knjigo pohodnikov na Lavrovcu.

Z duhovnim vodjem Logaškega pasijona 2022 gospodom Rafalom Andrzejem Kędzierskim.

Avditorij v pričakovanju.

Zaključni poklon.

Foto Alojzij Pavel Florjančič.

Med obiskom Kapucinskega samostana Škofja Loka je predstojnik br. Jožko Smukavec gostom pokazal tudi rokopis Škofjeloškega pasijona. Foto Aleksander Igljičar.

MEDNARODNA INTERDISCIPLINARNA DELAVNICA COMMUNITY THEATRE: FOLK AND PASSION PLAYS IN EUROPE AND BEYOND

V Škofji Loki je med 5. in 8. aprilom 2022 potekala mednarodna interdisciplinarna delavnica Community Theatre: Folk and Passion Plays in Europe and Beyond, na kateri so se zbrali raziskovalci pasijonskih iger in ljudskega gledališča iz Nemčije, Slovenije in Švice. Dogodek sta pripravila Toni Bernhart z Univerze v Stuttgartu in Jaša Drnovšek z Univerze v Mariboru. Poleg njiju so se delavnice udeležili še Cornelia Herberichs (Univerza v Fribourgu), Jan Mohr (Univerza Ludwiga Maximiliana v Münchnu) in Julia Stenzel (Univerza Johanna Gutenberga v Mainzu). Srečanje je bilo v prvi vrsti namenjeno oblikovanju skupnih izhodišč za pripravo mednarodne znanstvene konference o pasijonih, udeleženci pa so si času, ki so ga preživeli v Škofji Loki, poleg samega mesta ogledali še Loški muzej in kapucinski samostan s knjižnico. Zadnji dan srečanja jih je sprejel župan Tine Radinja.

Od leve proti desni: Toni Bernhart, Jan Mohr, Jaša Drnovšek, Cornelia Herberichs in Julia Stenzel. Foto Urs-Beat Frei.

Foto Tatjana Splichal.

Blaž Karlin

PASIJONKE 2022

PESMI O TRPLJENJU V VOJNI IN MIRU

Bratu Tomažu (20. 1. 1977–27. 5. 2022)

V mraku zadnjega petka v mesecu maju lanskega leta, 27. maja 2022, so ob starodavni romarski cerkvi Marijinega oznanjenja v Crngrobu po petih letih ponovno vzkllile pasijonke, v siceršnjem hrupu sveta komaj slišne pesmi ob vznožju mogočnega svetišča, tokrat v počastitev 100-letnice rojstva književnika in dramatika, Prešernovega nagrajenca in akademika Zorka Simčiča.

Na začetku snidenja prijateljev pesniškega recitala v čast zamolčanim pesnikom in njihovim utišanim pesmim si ni mogel nihče niti predstavljati, da bi se lahko tako lep in spokojen večer iztekkel v globok tolmun žalosti. Ponos in trma nam preprečujeta, da nikoli zares ne verjamemo opominu z začetka časov, da je vse ustvarjeno krhko in minljivo – rože, besede, celo človek. Vse dokler se tudi v naši klepsidri odmerjeni čas ne izteče. Groba teža dejstev premaga naš napuh, ponižnim ostane tolažnica vera.

Občutje ob zaključku večera je še isto noč ena od udeleženk zaobjela z mislijo, da je, »*ko besede Tineta Debeljaka in Zorka Simčiča ter melodije pasijonk še niso povsem izzvene, v soju strel, ki so sikale z neba, v tišino crngrobskega svetišča udarila vest o smrti. Pasijon za vse domače ... V Crngrobu smo se zbrani združili v molitvi za Tomaža ... Življenje mora na veliki petek v zaton, da na velikonočno jutro lahko vstane ...*«

Kot bi nas pesnik Tine Debeljak z ravnokar izrečenim vzklikom iz *Črne maše* – »*tako našo muko spremeni v naš blagoslov!*« – želel spomniti, da pasijonke beremo najprej zase. In kot je nekoč prosil Zorko Simčič: »*Naj nas naši mrtvi čuvajo za čase, ki prihajajo.*«

- Organizator Pasijonk:* Muzejsko društvo Škofja Loka,
zanj predsednica Helena Janežič
- Idejna zasnova in
uvodni nagovor:* Blaž Karlin
- Izbor pesmi:* Helena Janežič in Blaž Karlin
- Recitatorja:* Larisa Demšar in Jakob Florjančič
- Bralne vaje:* Marija Lebar
- Glasbeni program:* Tara Oblak (viola) in Manca Berce (violina)
- Fotografija:* Tatjana Splichal
- Ozvočenje:* Marcel Kokelj
- Pomoč pri izvedbi in
osebna podpora projektu:* Helena Janežič, Aleksander Igličar, Urška
Florjančič in starološki župnik Janez Šket
- Materialna podpora
projektu:* Občina Škofja Loka in župnija Stara Loka
- Spletna stran projekta:* www.pasijonke.si

Ob jezeru Nahuel Huapi.

V meni je Samo. Izdan.

V meni je Trubar. Pregnan.

*V meni je ves bataljon
vetrinjskih vojakov
čez mejo v jame poslan.*

*In takó dolgo, vso noč,
skozi temine zroč
tja čez gozdič črnih brez,
čez k jezeru temnemu,
strmi moj pogled čakajoč*

— kdaj sine dan.

Zorko Simčič, *Noč*

(Iz zbirke *Korenine večnosti*, 1974)

UVODNI NAGOVOR

Dragi prijatelji, spoštovani obiskovalci, častilci Lepote in Resnice!

Po nekajletnem premoru smo se ponovno zbrali v Crngrobu, kraju »velikih gnad« – kot pravi stara romarska pesem, in kraju vélikega zločina – kot nemo kričijo okoliška zasuta kraška brezna in požgana mežnarija v naši neposredni bližini.

Zbrali smo se, ker želimo ohraniti živ spomin na tiste pomladne dni leta 1945, ko so šli čez slovensko zemljo maščevalni besi in pustili za seboj krvava polja razčlovečenih, mučenih in pobitih. Divjanje zmagovalcev ni prizaneslo niti Škofji Loki in njeni okolici, sploh pa ne Crngrobu.

Zbrali smo se zaradi žrtev, njihovega dostojanstva in dostojanstva nas samih. Če ga imamo še voljo ohraniti. Mnogi živi izgubljajo upanje, da bo kdaj drugače in bolje ... mnogi – med njimi številni, ki so bili tudi sami žrtve – so se poslovlili s tega sveta, ne da bi dočakali, da bo demokratična in na spoštovanju človekovih pravic utemeljena država Republika Slovenija na najvišji ravni obsodila totalitarni komunistični režim.

Zbrali smo se, ker zoper nekulturo zanikanja zločina medvojnih revolucionarnih umorov in povojnih množičnih pobojev, zoper zmanjševanje pomena usodnosti zgodovinskega zločina za slovenski danes in jutri, zoper vse bolj pogosta sramotenja še tistih redkih preostalih pokončnih posameznikov v javnem

prostoru, ki celo dobronamerne male ljudi silijo v drugorazredno podrejenost, umik in molk, ali celo strah in oportunitizem, ker zoper nesankcionirano javno povečevanje komunizma ali – nekaj nezaslišanega! – zoper politično in sodno opravičevanje zločinov, ker zoper vso to nekulturo Smrti in Laži trdno verjame-mo v kulturo Lepote in Resnice.

Iz Crngroba rastemo in smo. Ali pa nismo in ne bomo več.

Sodelujoči pri projektu Pasijonke – recitalu poezije o trpljenju v vojni in miru – smo prepričani, da more poezija dati glas, podobo, ime, obraz, celo upanje ... tudi tistim, ki jim je bilo vse to doslej odvzeto ali zanikano. V nas oživlja glas vesti o človekovem dostojanstvu, ki je lastno vsem nam – živim in mrtvim. Tudi poezija in njeno javno branje mora prispevati svoj kamenček v mozaik sprave v narodu.

Bonum – Verum – Pulchrum: prava Svoboda se uresničuje le po Dobroti – Resnici in – Lepoti. Zato imajo pasijonke kot pesmi za razumevanje tragike narodove polpreteklosti pred drugimi zgodovinskimi dokumenti to prednost, da so vanje zajeti čustvovanje, čutenje in doživljanje enkrat za vselej ohranjeno, v času zamrznjeno.²⁵⁴ Pasijonke ne potrebujejo kričanja, do našega srca seže že njihovo šepetanje.

Danes bomo slišali pesmi dveh avtorjev pasijonk. V branje nas bosta uvedla dva odlomka iz monumentalne Vélike črne maše za pobite Slovence izpod peresa Ločana dr. Tineta Debeljaka. Preostale pesmi je napisal Zorko Simčič, ki je lani novembra praznoval 100 let in v čigar čast tudi prirejamo letošnji recital.

O dragem Zorkotu bi mnogi izmed nocoj zbranih lahko povedali veliko lepega. Ko mu je predsednik republike Borut Pahor lani poleti podelil državno odlikovanje srebrni red za zasluge za njegov dragocen literarni opus, ga je opisal z besedami: »Zorko Simčič piše v čarobni slovenščini, ki bralca sprva zmede, saj se zdi, kot bi bila arhaična, nato pa ga oplemeniti, ko se zave, da je to slovenščina, kakršna bi lahko bila, ko bi jo ljubili in negovali kot on.«²⁵⁵

Zorko Simčič, ta srčni prijatelj in kulturni ambasador Škofje Loke, je dr. Debeljaka dobro poznal. Starejši Debeljak je bil kot priznan urednik in cenjen literarni kritik 18 let mlajšemu Simčiču v marsikaterem pogledu mentor in podpornik pri njegovem vstopanju v svet književnosti in ob začetkih objavljanja. Zato ne čudi, s kolikšno mero iskrene hvaležnosti in globokega spoštovanja je Simčič v govoru počastil Debeljakov spomin, ko mu je bil leta 2003 postavljen spomenik v Aleji znamenitih Ločanov.

²⁵⁴ Marija Stanonik, *Tih spomin vsem žrtvam boja: diferenciacija in interference v slovenskem pesnjenju med drugo svetovno vojno 1941–1945*, ZRC SAZU, Ljubljana 2016, str. 9.

²⁵⁵ Utemeljitev državnega odlikovanja Zorku Simčiču na spletni strani bivšega predsednika Republike Slovenije Boruta Pahorja (<https://www.bivsi-predsednik.si/up-rs/2012-2022/pahor-slo-arhiv.nsf/objave/DF5517087C1F57AAC1258712003B4C4D>), ponovno zajeto dne 20. 1. 2023)

Na vprašanje, v kakšni državi bi si želel živeti, je Zorko Simčič pred leti odgovoril, da »v kulturnejši, predvsem, kar se kulture srca tiče«.

Njegova prizadetost ob slovenski narodni razklanosti, ki sta jo za seboj pustila revolucija in pol stoletja komunizma, izvira tudi iz njegove osebne izkušnje. »Ne igraymo se z mrtvimi,« pravi Simčič, ki je v času vojne izgubil najprej enega brata – na Primorskem je kot domobranec, član narodnega varnostnega zbora ustanavljal slovenske šole – v času miru pa še drugega – razsodnika na domobranskem sodišču, ki je končal v Hudi jami.

Spoštovani, zbrali smo se na 27. maj, ta sramotni dan, ko so pred 77 leti britanski zavezniki z avstrijske Koroške v Titovo Jugoslavijo – v mučenje in smrt – s prevaro poslali prve konvoje razoroženih pripadnikov narodne vojske in civilistov. Pa vendar, 27. maj je tudi godovni dan – praznik – blaženega Alojzija Grozdeta, svetniške žrtve revolucije.

Kako torej združiti to dvoje? Domet zgolj človeške pameti tega ne zmore, v naših srcih moramo pripraviti prostor za poseg Božjega, da bomo zmogli tako spremenjeni potem s konkretnimi dejanji začeti graditi novo zemeljsko skupnost duhovno svobodnih.

Je imel to v mislih Tine Debeljak, ko je v Črno mašo zapisal darovanjsko prošnjo »našo muko spremeni v naš blagoslov«? Ali je mogoče, da bo Crngrob – in z njim vsa Slovenija – kot so nekoč že peli romarji, spet postal kraj milosti?

PREBRANE PESMI – PASIJONKE 2022

Tine Debeljak*Črna maša – Koščena piščal**Črna maša – Pokropi me s hisopom***Zorko Simčič***Noč**Dvojna zvestoba**Mrtvaški boben**Sporočilo nasprotnikom mrtvega očeta**Dvogovor: Vrnjeni v maju govori Bogu**Dvogovor: Bog govori vrnjenemu v maju**In vendar – nekoč bo!**Mokro odsevajo kamnite stare plošče ...**Pogovor z bodočim mrličem v zrcalu**Spet sem ga srečal ...**Sam**Ne moreš več objeti drevesa ...**Odhojene stopinje**Desetnik o sebi in o ,onem‘ (1. del)**Desetnik o sebi in o ,onem‘ (2. del)*

● ● ● ●

● ● ● ●

*pod zemljó ●**pod zemljó ●**pod zemljó ●**»Potem je ponoči na vrata udarilo,**atek je vstal, nas pokrižal po vrsti,**vrata so škripnila,**jaz sem za prstek odgrnil zaveso:**v snegu tam, v luninem siju**čakále so sence.**Atek je padel med nje**— potem ga nič več ni bilo.**Se skrile je v gozd?**Za morje odšel?**Nam kopa zlató pod zemljó?«*

*Pod zemljó ●
pod zemljó ●
pod zemljó so sence skopale mu grob.*

● ● ● ●
● ● ● ●

Zorko Simčič, *Mrtvaški boben – Pogrebna koračnica*
(Iz zbirke *Korenine večnosti*, 1974)

Bratu Dragu

*... zvezde so se ustavile v teku
mesec se ujel je v vrh dreves
veje so se umirile v vetru
slavcu glas zamrl je v grlu
glas se z molkom združil je v krog ...*

*Ták moral biti tisti je večer,
ko v temi, zvezanih si rok,
zamajal se in padal in mislil,
da so streli šli drugam
in videl si samo, kako
zvezde so se ustavile v teku –
– – mesec se ujel je v vrh dreves – –
– – – veje so se umirile v vetru – – –*

*Misel te je odrešila svoje teže,
duša z mislijo je vzplula, te pustila,
zgoraj te že čakal je Njegov smehljaj.
Težka kri odtekla je v rodno grudo,
zadnji obrok, potreben za odkup,
so dočakali te starci, ki njih kri si nosil
– zdaj si lahák, lahák, oddal je zrnje klas.*

*In v meni glas se z molkom združil je v krog,
samo da zdaj vem, razodel je Bog:
sreča je, lahák postati ob pravem času.
Živeti je lepo,
a tudi mrtev biti,
ne more biti težko
temu, ki je navzgor in pa navzdol bil zvest.*

Zorko Simčič, *Dvojna zvestoba*
(Iz zbirke *Korenine večnosti*, 1974)

RAZSTAVA BEG PRED SVOBODO

Potem ko so se nas ob zvokih godal dotaknili verzi dveh velikanov duha – Tina Debeljaka in Zorka Simčiča – smo ob verzu tretjega, s Škofjo Loko in ostalimi loškimi kraji prav tako neločljivo povezanega misleca in pesnika Milana Komarja, da »*kdor se spominja, vase se povrača ... pokoj in sprava sta njegova plača ...*«,²⁵⁶ v galerijskem prostoru cerkvenega zvonika na ogled postavili še fotografsko razstavo *Beg pred svobodo – Iz življenja v begunskih taboriščih po drugi svetovni vojni*.

Fotografije, ki so v hrambi Rafaelove družbe, so nam s pomočjo podob, pogosto umetniške in ne zgolj dokumentarne vrednosti, spregovorile o času ob koncu 2. svetovne vojne, ko so množice Slovenk in Slovencev, v strahu za svoje golo življenje, zapuščale domačo zemljo in upale, da se čez dva ali tri tedne vrnejo domov v resnično osvobojeno domovino. Pa se to ni zgodilo. Premnogi so bili vrnjeni s prevaro, nato mučeni in pobiti, danes pa večina njih še vedno nepokopanih leži v več kot sedemsto prikritih moriščih širom po Sloveniji, tudi v brezni in gozdovih okrog Crngroba.

Tisti srečni, ki jim je uspelo, da so se pred komunisti pravočasno umaknili in ostali na strani svobodne in demokratične Evrope, so naslednjih nekaj let preživeli v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji. Razstava je tako prikazala del fotografskega arhiva iz prvih dni bega čez Ljubelj na Vetrinjsko polje v maju 1945 in nato življenje v dveh od več povojnih begunskih taborišč – Lienzu in Špitalu na Dravi – preden se je večina beguncev razselila po svetu.

Razstava je navdušila z duhom globoke vere v življenje, ki veje iz teh fotografskih posnetkov. Preživeli se v begunskih taboriščih niso prepustili apatiji in vdanosti v usodo. V treh ali štirih letih, dokler jih tujina ni dokončno sprejela, so v skromnih razmerah pokazali izjemno življenjsko moč in ustvarjalnost. Prepričali smo se lahko, kako so le nekaj dni po prihodu v taborišče že ustanovili osnovno šolo, dobra dva tedna kasneje slovensko begunsko gimnazijo. Izdajali so knjige in časopise, igrali gledališke predstave za gledalce od blizu in daleč, organizirali predavanja, tečaje in imeli odlične pevske zборе. Kakšen zgled upanja proti upanju²⁵⁷ tudi za nas danes!

Razstavo, ki je bila na ogled do 10. julija 2023, so pripravili župnija Stara Loka, Župnijski zavod sv. Jurija Stara Loka, Muzejsko društvo Škofja Loka, Rafaelova družba in Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka.

²⁵⁶ Milan Komar, Škofjeloški sonet I – Ob tisočletnici Škofje Loke.

²⁵⁷ Prim. Rim 4,18: »Upal je proti upanju (tj. očaj Abraham, op. a.) in veroval, da bo postal oče mnogih narodov, kakor je bilo rečeno: ‚Takó bo s tvojim potomstvom.‘«

Buenos Aires. Pod košatim ombújem.

Spet sem ga srečal ... Toda on ni od mojih,
on ne roma, on beži ... In vendar mi je brat.
Molčala sva od jutra do večera.
Pod noč sem se poslovil, sem hotel biti sam.
On pa prav iz srca: »Hvala ti za molk.«

Zorko Simčič

(Iz zbirke *Listki iz popotnih zapiskov desetega brata*, 2011)

Na pokopališču v Salti. Junija 1974.

Jih bo prižigal tvoj sin,
ali tvojega vnuka vnuk,
toda nekoč — bo.
Svečka ob svečki.
Zlate jase sredi kočevskih gozdov,
svetli vbodljaji obrobljenih kraških jam,
bele trepetajoče groze dolenskih dobnav —
nekoč bodo zagorele svečke,
sredi noči bo svetel dan
od Triglava do Kolpe,
od Trsta gor do Šentilja.

Ne za njih duše, ki so, kjer so,
ne za njih telesa, ki jih ni, kjer so bilá,
(iz korenin so znova vzkllili v svet,
kot rože enooke zrejo v nas,
kot veje stezajo roké do nas),
ne ... svečke, v zvest spomin
na vsa ta dolga temna leta,
ko so bili nam
luč.

Zorko Simčič, *In vendar – nekoč bo!*

(Iz zbirke *Korenine večnosti*, 1974)

Jakob Vrhovec

PASIJONSKA RAZSTAVA 2023

Čeprav med uprizoritvami Škofjeloškega pasijona preteče kar nekaj časa, ko kostumi in scenski elementi niso v uporabi, pasijonski prostovoljci ne počivajo. S finančnimi sredstvi, ki smo jih na razpisih Ministrstva za kulturo pridobili v letih 2021 in 2022, smo leta 2021 obnovili kostumografijo, leta 2022 pa scenografijo, v izvedbo smo vključili tudi številne prostovoljce. Obnovljene elemente in naše delo predstavljamo na pasijonski razstavi, ki bo v Sokolskem domu Škofja Loka na ogled v postnem času leta 2023.

Leta 2021 smo sredstva, pridobljena na razpisu Ministrstva za kulturo, porabili za obnovo kostumov in kostumskih elementov. Glavno vlogo pri obnovi so imeli Minka Krajnik, Ivanka Tavčar, Borut Gartner in Milena Dolenc. Obnovili smo naslednje elemente:

- V sodelovanju s čevljarjem Romanom Zaplotnikom iz Trziča smo izdelali nove sandale rimskih vojakov, ki so bili že zelo dotrajani.
- Naročili smo podsedelnice za konje, ki omogočajo direktno in stalno namočanje kostumografije.
- Naročili smo večje količine blaga, iz katerega so pod rokami Milene Dolenc nastajale pasijonske kute, krila angelov, kostumi vojakov in cehov, ki bodo zamenjali dotrajane.
- Naročili smo tudi nove obešalnike za kostume, da bodo ti boljše organizirani in bo njihovo shranjevanje lažje.
- Izdelali smo še nova dodatna stojala za obleke, ki omogočajo lažjo hrambo in skrbnicama oblek omogočajo boljše delo.

Glavno vlogo pri obnovi scene in scenskih elementov so imeli Matija Hiršfelder, Bojan Rihtaršič in Andrej Frelih, v letu 2022 pa smo obnovili naslednje scenske elemente:

- Kulise: glavni scenograf Bojan Rihtaršič in akademska slikarka Agata Pavlovec sta naredila načrt izvedbe kulis, razdelila delo obrtnikom, ki so naredili okvirje, Agata jih je nato poslikala.
- Bakle: povezali smo se s podjetjem Pintar B, d. o. o., skupaj z njimi smo razvili baklo, ki ima dovolj močan plamen, a hkrati ne pušča voska.
- Lesena kolesa vozov: želeli smo obnoviti celotne vozove, a za to nismo imeli dovolj sredstev, zato smo se odločili obnoviti samo kolesa. Obnova

je bila vse prej kot enostavna, saj mojstra, ki se s tem ukvarja, na loškem nismo uspeli najti. Nato smo s pomočjo Rokodelskega centra DUO Škofja Loka le našli mojstra v Kamniku, ki je bil pripravljen narediti leseni del koles. Kamniškega mojstra smo nato povezali s kovačem iz Železnikov, ki je naredil še kovinski del koles. Tako smo dobili 12 lesenih koles in z njimi opremili vozove.

- Ograje: dotrajane in uničene ograje, ki obdajajo prizorišča Škofjeloškega pasijona, smo v sodelovanju s Šolskim centrom Škofja Loka popravili ter izdelali še 30 novih. Lesene ograje, ki obkrožajo celotno sceno, so prav tako del scenografije. Najbolj jih potrebujemo za zaščito gledalcev, saj v uprizoritvah sodelujejo tudi konji. Ograje so izdelali v Srednji šoli za lesarstvo v Škofji Loki. Na ta način smo k projektu pritegnili še mlade, ki so svoje delo opravili v okviru praktičnega usposabljanja.

Za delo v zadnjih dveh letih se iskreno zahvaljujemo Prosvetnemu društvu Sotočje in njegovim članicam Hiacinti Klemenčič, Minki Krajnik, posebej pa preminuli Jožici Žnidaršič. Zahvala tudi ostalim prostovoljcem, Borutu Gartnerju, Ivanki Tavčar, Bojanu Rihtaršiču, Andreju Frelihu, Matiji Hiršenfelderju in Minki Krajnik. Brez njih danes ne bi imeli obnovljene scenografije, ki je pripravljena na naslednjo uprizoritev, ter delno obnovljene kostumografije, ki pri naslednji uprizoritvi potrebuje le manjše popravke. Hvala vsem in Bog povrni!

Foto arhiv Zavoda 973.

mag. Aleksander Igličar

LETNO SREČANJE ZDRUŽENJA EUROPASSION V KATALONSKI ESPARREGUERI

Od petka, 4. marca, do nedelje, 6. marca 2022, je v katalonskem mestu Esparreguera, ki se nahaja 30 km severo-zahodno od Barcelone, potekala 38. letna konferenca združenja Europassion, ki povezuje nekaj manj kot 90 pasijonskih mest in krajev iz 16. evropskih držav. Pobuda o povezovanju se je prvič oblikovala pred 40. leti v benediktinskem samostanu Montserrat blizu Esparreguere, kjer so se leta 1982 zbrali predstavniki treh francoskih in treh katalonskih pasijonskih krajev. Zato je bilo srečanje Europassiona v Esparregueri prav zaradi spomina na začetke delovanja še posebej slovesno.

Udeleženci iz Slovenije (z leve): Pavle Florjančič, Andreja Ravnihar Megušar, Helena Ilc, Aleksander in Milena Igličar, Andrej Megušar, Jakob in Urška Florjančič, Jože Štukl, Tine Radinja, Lojze Ilc in Jernej Tavčar.

Združenju Europassion se je leta 2007 pridružila tudi Občina Škofja Loka s Škofjeloškim pasijonom, leta 2018 pa še pasijonsko združenje Pasijonski veter, ki vse slovenske pasijonce povezuje pod duhovnim vodstvom loških bratov kapucinov.

V Esparregueri se je, po dveh odpadlih srečanjih zaradi koronavirusa covid-19 (v nemškem Tirschenreuthu in Škofji Loki), zbralo okrog 130 udeležencev iz več kot 30 evropskih pasijonskih krajev, med katerimi so bili tudi predstavniki Občine Škofja Loka in predstavniki Pasijonskega vetra.

Prvi dan srečanja je uradna delegacija združenja Europassion, v kateri sta bila tudi Andreja Ravnihar Megušar in Aleksander Igličar, člana razširjenega predsedstva, obiskala nadškofijo Barcelona, kjer je delegacijo sprejel nadškof Joan Josep Omella. Ob zaključku prijetnega druženja je Aleksander Igličar v imenu ljubljanskega nadškofa Stanislava Zoreta barcelonskemu nadškofu izročil priložnostno darilo.

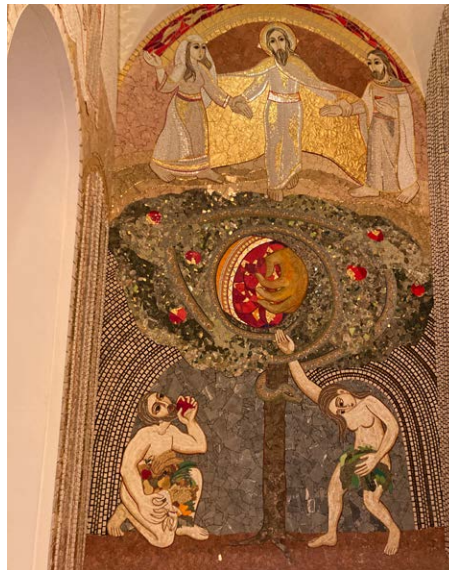
Pozdravnih nagovor Josefa Langa nadškofu Josepu Omelli (skrajno levo).

V nadaljevanju dneva so predstavniki Europassiona obiskali tudi katalonski parlament, kjer jih je nagovorila predsednica Laura Borrás. V osrednji dvorani katalonskega parlamenta so poslanci pred leti sprejemali pomembne odločitve o referendumu za samostojnost Katalonije in njeni razglasitvi, a ta žal ni uspela, saj so španske oblasti iz Madrida poskus osamosvojitve zatrle in vodilne politične predstavnike obsodile ter poslale v zapor. Predsednik katalonske vlade Carles Puigdemont se je pred preganjanjem umaknil v tujino.

Predstavniki Europassiona v osrednji dvorani katalonskega parlamenta.

Drugi udeleženci srečanje so prvi dan obiskali kraj **Manresa**, saj smo se v letu 2022 spominjali 500-letnice spreobrnjenja svetega Ignacija Loyolskega, ki je med devetmesečnim bivanjem v tem kraju napisal znamenito besedilo Duhovne vaje. V tamkajšnji cerkvi, ki je postavljena nad votlino, v kateri je premišljeval sveti Ignacij Loyolski, je pater Marko Rupnik s sodelavci Centra Alleti marca 2021 postavil velike mozaike, v skupnem obsegu okrog 550 m², ki imajo teološko osnovo v Ignacijevih besedilih.

Del mozaika p. Marka Ivana Rupnika v cerkvi v Manresi.

V petek popoldan so si vsi udeleženci ogledali znameniti benediktinski samostan Montserrat, katerega začetki segajo v 9. stoletje. Romarje že dolga stoletja blagoslavlja Črna Marija z detetom Jezusom v naročju, zavetnica Katalonije. V kapeli, ki je za glavnim oltarjem, na katerem je kipec Črne Marije, so Josef Lang, generalni sekretar Europassiona, in njegovi najožji sodelavci molili za mir v Ukrajini.

Benediktinski samostan Montserrat

V soboto dopoldan so predstavniki pasijonskih mest imeli redno letno skupščino združenja. Udeleženci so se seznanili s poročilom o pasijonskih dogajanjih v posameznih državah, ki je bilo v zadnjih dveh letih zelo okrnjeno zaradi koronavirusa. Jože Štukl je predstavil Škofjeloški pasijon, poudaril njegov vpis na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva ter razloge za njegovo neizvedbo v letu 2021, ki bi bila sicer jubilejna uprizoritev ob 300. letnici in prva po vpisu na Unescov seznam. Glede na težke razmere v Ukrajini so udeleženci na pobudo Aleksandra Igličarja sprejeli posebno izjavo v podporo ukrajinskemu narodu in jim za podporo namenili 5.000 evrov.

Zvečer je bil v Pasijonskem gledališču v Esparregueri, ki sprejme okrog 1 300 udeležencev, uprizorjen njihov pasijon La Passio d'Esparreguera (www.lapassio.net), njegovi začetki segajo v leto 1611. Z leti se je besedilo pasijona prenavljalo in posodabljal, od leta 1960 se uprizarja po besedilu pesnika Ramona Torruella

Satorra (1913–1968). Pasijon uprizarjajo vsako leto v postnem času in izvedejo osem uprizoritev. V želji, da bi na ogled pasijona privabili tudi mlajše, so se v letu 2022 prvič odločili, da štiri uprizoritve odigrajo v sodobnem jeziku, štiri pa v starejši jezikovni obliki, kar je bil za nastopajoče še dodaten izziv. V pasijonu nastopa okrog 400 igralcev, spremljata jih simfonični orkester z orglami in pevski zbor. Vsi sodelujoči so prostovoljci, kar se med pasijonsko uprizoritvijo nedvoumno kaže s srčnostjo, ki žari iz njihovih besed, glasbe in src.

Pasijon se uprizarja v gledališču, odlično so uporabili odrsko tehniko, ki omogoča različne svetlobne in tehnične učinke.

Člani razširjenega predsedstva Europassiona (z leve): Aleksander Igličar, Andreja Ravnihar Megušar, Thomas Hummel, Flavio Sialino, Josef Lang, Jordi Ros i Mas, Franz in Wolfgang Miehl.

Prizori iz pasijona

Pred odhodom v nedeljo so se udeleženci tradicionalno zbrali pri sveti maši, ki jo je daroval krajevni škof v stolnici v Esparregueri. Na koncu maše so leseno skulpturo Marije, ki je duhovni simbol združenja Europassion in s strnjenimi rokami v obliki kroga simbolno objema vse evropske pasijonce, prevzeli pasijonci iz češkega mesta Hořice na Šumavě, kjer bo junija 2023 že 39. redno letno srečanje združenja Europassion.

Leseno skulpturo Europassiona smo 31. marca 2021 sprejeli tudi v Škofji Loki, o čemer sem obširneje pisal v *Pasijonskih doneskih* 17/2022. Leta 2021 bi namreč morala Škofja Loka gostiti 37. letno srečanje Europassiona, a je bilo zaradi epidemije odpovedano.

Skulptura Europassiona med mašo v stolnici.

mag. Andreja Ravnihar Megušar²⁵⁸

PREMIERNA UPRIZORITEV PASIJONA V OBERAMMERGAU

Člana razširjenega predsedstva združenja Europassion Andreja Ravnihar Megušar in Aleksander Igličar sta si 14. maja 2022 v bavarskem mestu Oberammergau ogledala premiero njihovega svetovno znanega pasijona. Uprizorjena je bila 42. ponovitev Krisusovega pasijona, s prikazom njegovega javnega delovanja, trpljenja, križanja in vstajenja. Vabilo na premiero sta prejela že leta 2020, a je Deželni svet Garmisch-Partenkirchna uprizoritve v letu 2020 zaradi epidemije covid-19 preklical. Načrtovane so bile 103 predstave z več kot 450 000 obiskovalci z vsega sveta. Oberammergau leži na višini 900 metrov, je 15 km oddaljen od bavarskega športnega središča Garmisch-Partenkirchen.

Pasijon se v Oberammergau uprizarja že od leta 1634. Najprej so ga igrali na pokopališču, nato pa zgradili namensko Pasijonsko gledališče. Leta 1840 si ga je ogledalo že 35 000 ljudi. Konec 19. stoletja so zgradili namensko Pasijonsko gledališče za 4 500 gledalcev, ki še danes gosti pasijonske uprizoritve. Prostor za gledalce je pokrit, med odrom in gledalci je odprt prostor, ki nudi pogled na bližnje hribe in okolico.

Med tridesetletno vojno v 17. stoletju je 84 ljudi umrlo zaradi kuge in prebivalci mesta so se zaobljubili, da bodo vsakih deset let uprizorili Jezusov pasijon, če Bog odpravi epidemijo. Izročilo pravi, da po tistem kuga v mestu ni več terjala smrtnih žrtev. Doslej so bile pasijonske igre le dvakrat odpovedane in dvakrat prestavljene. Leta 1770 je knez Maksimiljan III. prepovedal pasijonske igre na Bavarskem. Svojo odločitev je utemeljil s pojasnilom, da »največja skrivnost naše svete vere ne sodi na gledališki oder«. Leta 1940 je tradicionalno uprizoritev preprečila 2. svetovna vojna. Leta 1920 so bili organizatorji primorani igro preložiti zaradi španske gripe, zato so jo uprizorili dve leti kasneje, torej leta 1922. Prav tako so uprizoritev iz leta 2020 zaradi coronavirusa prestavili na 2022.

Režiser pasijona je od leta 1990 naprej Christian Stuckl, ki vsako leto po starih predlogih nekoliko posodobi besedilo, saj ga želi približati izzivom sodobne družbe. V uprizoritvi nastopa okrog 700 nastopajočih, ob spremljavi 50-članskega orkestra in 60-članskega zbora. Sodelujoči igralci in celotno podporno osebje

²⁵⁸ Andreja Ravnihar Megušar je koordinatorica pasijonskega združenja Pasijonski veter in članica razširjenega predsedstva mednarodnega združenja Europassion.

so večinoma domačini, kar je velik izziv za kraj, ki ima nekaj več kot 5 000 prebivalcev. Na posameznih množičnih prizorih je na odru okrog 300 nastopajočih. Prvi del uprizoritve poteka od 14.30 do 17. ure, drugi del od 20.00 do 22.30 ure. Zgodba Kristusovega javnega delovanja in pasijona se dopolnjuje s teološko povezanimi podobami iz stare zaveze, ki jih uprizorijo igralci, ki so ves čas pri miru – t. i. žive slike (fr. *tableaux vivants*). Od začetka maja do začetka oktobra odigrajo nekaj več kot 100 predstav, ki si jih ogleda ok. 450 000 gledalcev z vsega sveta.

Dr. Tine Debeljak je leta 1936 zapisal: *Želimo, da bi Škofjeloški pasijon dobil v Loki svoje stalno pribežališče morda v smislu malega Oberammergaua: v Loki se je spočel, v Loki naj živi!*

Še kako veljajo besede Aleksandra Igličarja v enem od njegovih prispevkov: »Veseli moramo biti, da so se Debeljakove želje uresničile, z vpisom Škofjeloškega pasijona na Unescov Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva pa celo presegle, saj je Škofjeloški pasijon do sedaj edini pasijon, ki je vpisan na ta prestižni seznam.«

Andrej in Andreja Megušar ter Milena in Aleksander Igličar pred Pasijonskim gledališčem v Oberammergauu.

Pasijonske jaslice avtorja Matjaža Bitenca iz Litije. Foto Martin Janežič.

PASIJONSKE BESEDE
IN PODOBE

dr. Verena Koršič - Zorn

KRIŽEVPOTNI VENEC MARKA JERMANA

Besedna zveza križev pot označuje tako ljudsko pobožnost kot upodobitev trpljenja oziroma poti, ki jo je Kristus s križem prehodil, od Pilatove obsodbe do križanja na Kalvariji. Že v starem veku so romarji v Jeruzalemu skušali podživljati trpljenje in sledili poti, po kateri se je Jezus vzpenjal do končne postaje, smrti na Golgoti. Ta spontana pobožnost se je v času križarskih vojn začela širiti po Evropi, predvsem po zaslugi frančiškanov, še posebej gorečega Leonarda Portomavriškega, utemeljitelja 14 postaj križevega pota. Na gričih v bližini naselij so začeli graditi posamezna znamenja ali kapelice, kasneje so podobe, navadno s 14 prizori Kristusovega trpljenja, dobile svoje mesto tudi na stenah cerkvenih ladij. Križev pot v cerkvah nas vse leto spominja na Kristusovo krvavo žrtev ter na odrešenjsko upanje in večno veselje pri Bogu; opominja nas tudi, da je naše življenje z vsemi radostmi in padci hoja za Kristusom: »Če hoče kdo iti za menoj, naj se odpove sebi in vzame vsak dan svoj križ ter hodi za menoj« (Lk 9,23). Podobe Kristusovega trpljenja pridejo še posebno do izraza ob molitvi križevega pota med štiridesetdnevni postom pred veliko nočjo.

Tokratno številko zbornika krasijo podobe Marka Jermana. Naslovil jih je Križevpotni venec. Izvirno zamisel je umetnik izdelal v vitraju, in sicer kot slikovno upodobitev sonetnega venca, ki si ga je zamislil in sestavil ob premišljevanju Kristusovega trpljenja. Ciklus podob ni nastal po naročilu, bil je le umetnikov izziv lastni ustvarjalnosti in je nastajal v času, ko ni bil zaposlen z drugimi deli. Tehnika vitraja je zelo stara, čeprav so prvi vidnejši ostanki šele iz 11. stoletja, uporabljali so jo predvsem na oknih cerkvenih stavb. Ob tem se najprej spomnimo na čudovite vitraje velikih francoskih gotskih katedral. Tudi na Slovenskem je bila v srednjeveških cerkvah marsikje taka zasteklitev, a žal se je ohranil le kak drobec. Za izdelavo vitrajev obstaja več načinov, najbolj klasičen je, da umetnik posamezne dele barvnega stekla, ki ga prej na podlagi šablone oblikuje v izbrani motiv in izreže, poveže s svinčnimi vezmi, ki imajo v profilu obliko črke H, da lahko trdno objamejo dele stekla. Postopek je težaven, zahteva posebno obrtniško znanje in izurjenost. Tako tehniko je uporabil tudi Marko Jerman za svoj originalni Križevpotni venec, ki je s dodanim pesniškim besedilom verjetno unikat v svetovni umetnosti in ga uvrščamo med likovno upodobitev in pasijonsko igro. Sestavlja ga 15 postaj, v velikosti 74 × 53 cm, zadnja je dodatek za magistrale z

akrostihom SLAVIMO GOSPODA. Posamezni soneti zajemajo približno četrtino podobe; zapisani in vžgani so v prozorno stekleno ploščo, ki je nato vžgana v odgovarjajočo postajo, 15. postaja pa je z v steklo vžganim besedilom pritrjena na betonsko podlago. Posamezni prizori izhajajo iz evangeljskih in apokrifnih poročil, umetnik se ni spuščal v pripovednost, odločil se je za prikaz najnujnejšega, ne da bi bili pri tem prikrajšani razpoznavnost in sporočilnost prizora. To vdihne tematiki vsesplošno vrednost, ki je iztrgana iz časovnega konteksta in povzdignjena v večno brezčasje. Glavno težo ima Kristus, ki je večkrat edina figura na prizorišču. Spremljajoče osebe so omejene le na zgornji del telesa ali obraz, ki nosi vso težo izraznosti. Prostor je večkrat nevtralen, le v prizorih, v katerih nastopa množica, je nakazan z barvno perspektivo ali skopimi, na pokrajino spominjajočimi detajli. Prvo postajo zaznamujejo velike Pilatove roke v ospredju kot ključni začetek Kristusovega zadnjega življenjskega poglavja. V nekaterih prizorih si je Marko Jerman, ne ozirajoč se na tradicijo, dovolil več svobode: pri 11. postaji, na kateri je tradicionalno prikazano kruto pribijanje na križ, se je odločil za dviganje križa z že prinitim Jezusom, pri 12. postaji je izpustil oba razbojnika in se osredotočil le na Kristusa, na njegov od trpljenja izmučeni obraz; 13. postaja, na kateri je običajno Marija z mrtvim Sinom v naročju, prikazuje na tleh ležečega Kristusa z orodji mučeništva v desnem spodnjem kotu in Marijo, ki se v nepopisni, a dostojanstveni drži sklanja nad njim; pri 14. postaji je Kristus popolnoma zavrt v platneni prt, grob pa je v judovski tradiciji pokopavanja skalna votlina. Petnajsta postaja z akrostihom nas v dinamični perspektivi vodi iz teme proti luči, ki osvetljuje zmagoviti križ, znamenje odrešenjskega upanja ob koncu naše senčne, s padci in vzponi tlakovane življenjske poti.

Marko Jerman je izrazil figuralik, kar dokazuje tudi ta Križevpotni venec. Kljub temu lahko v njegovih dolgoletnih umetniških iskanjih zasledimo odmike od popolnoma realističnih in pripovednih zasnov do prečiščenih snovanj, ki kažejo nagib k večji stilizaciji. V svojih delih želi biti čim jasnejši v prikazu motiva in njegove sporočilnosti. Izraža se predvsem v tehniki vitraja in se tako uvršča v skromnejše število slovenskih umetnikov, predvsem novejšega časa, ki so se posvečali in se posvečajo bolj ali manj intenzivno tudi barvnim steklenim kompozicijam. V njegovih delih prevladujejo sakralna tematika, svetopisemski prizori, zgodbe iz Jezusovega in Marijinega življenja ter podobe apostolov in svetnikov, med katerimi pogosto srečujemo slovenske svetniške podobe. Zanimivo je, da kljub sakralni tematiki umetniku v svoje kompozicije uspe vpletati tudi drobne slovenske posebnosti (npr. slovenski nagelj), ki ga še trdneje umeščajo v ta prostor. Sicer pa je umetnikov delokrog zelo širok, saj so njegova dela po evropskih in prekomorskih državah.

Blaž Karlin

O AVTORJU VITRAJEV

Marko Jerman (Marcos Luis Jerman) se je rodil 20. januarja 1957 v Bariločah (San Carlos de Bariloche) ob vznožju argentinskih Andov na obali jezera Nahuel Huapi. Njegova starša sta bila del velikega slovenskega eksodusa pred komunizmom, ki je domovino zajel ob koncu 2. svetovne vojne in si je čez nekaj let nov dom ustvaril v srebrni deželi pod Južnim križem: mati Lučka Kralj Jerman, priznana glasbenica in zborovodkinja, izhaja iz družine znamenitega primorskega voditelja dr. Janka Kralja, oče Franc (Frenk) Jerman (umrl je leta 1980) je leta 1945, ko so ga Angleži z drugimi domobranci vrnil s Koroške, večkrat uspel uiti gotovi smrti, kasneje pa je v Argentini naredil izjemno športno in alpinistično kariero.

Mladi Marko je po starših podedoval talent, tako za šport kot umetniško ustvarjanje. V teku na smučeh je tekmoval za argentinsko reprezentanco, s še dvema bratoma je pod očetovim trenerskim vodstvom kar dvakrat nastopil tudi na zimskih olimpijskih igrah – leta 1976 v Innsbrucku in štiri leta pozneje še v Lake Placidu. Poleg tega je imel vedno veselje tudi do risanja, slikanja in rezljanja iz lesa.

Že po končani srednji šoli se je likovno izpopolnjeval pri akademskem slikarju in grafiku Juanu Antoniu Spotornu v Buenos Airesu, kasneje še pri akademskemu kiparju Rafaelu Roci v Bariločah. Po očetovi nepričakovani smrti je opustil misel na nadaljevanje študija agronomije in se povsem posvetil ustvarjanju. Frančiškanski pater Ludovico Bertazzo ga je navdušil za vitraje in posredoval zanj pri milanskemu slikarju in mojstru Santeju Pizzolu, da ga je leta 1981 sprejel za svojega vajenca in ga v dveh letih izučil te umetnosti. V tem času je večkrat obiskal sorodnike v Sloveniji.

Po vrnitvi v Argentino se je poročil in si ustvaril družino, postopoma je začel ustvarjati tudi svoja prva barvna okna. Danes njegovi vitraji krasijo cerkev San Eduardo v Bariločah in mnogo drugih stavb, zlasti v Buenos Airesu.

Ko ga je čez nekaj let župnik Janez Rihar iz Most v Ljubljani po obisku slovenske skupnosti v Argentini prosil za osnutke barvnih oken za novo cerkev na Fužinah, je Marko Jerman začel ustvarjati tudi v domovini svojih staršev. Po še enem večjem naročilu za okna v cerkvi sv. Družine v Mostah sta se z ženo leta 1991 odločila za selitev v Slovenijo. Od leta 1996 z družino živijo v Godoviču

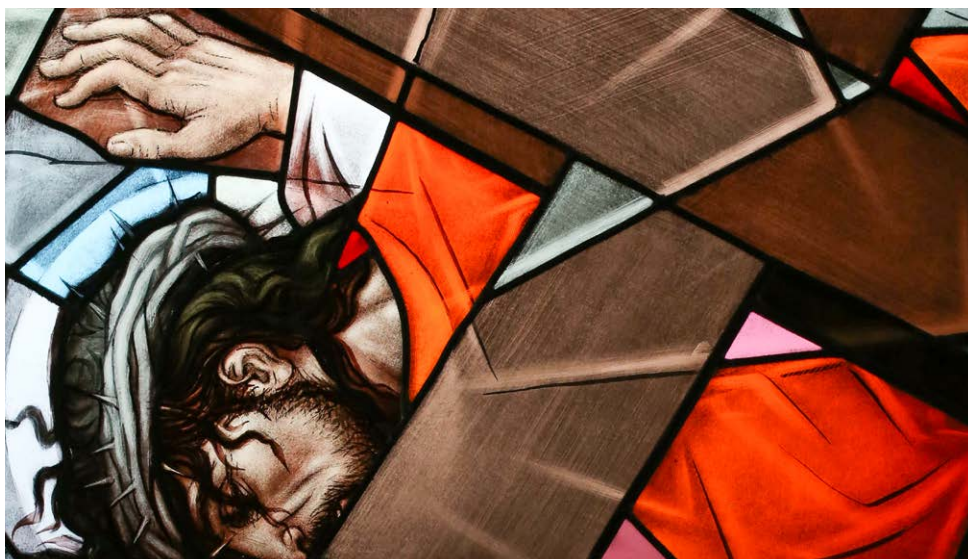
na robu Idrijskega hribovja, kjer ima Marko tudi svoj atelje. Z ženo Marjanko, profesorico španščine in hčerko enega osrednjih osebnosti slovenske politične emigracije dr. Marka Kremžarja, imata šest otrok.

Mojster vitražist Marko Jerman je v dobrih treh desetletjih ustvaril že več kot 300 barvnih oken. Njegov prepoznaven umetniški slog lahko občudujemo v več desetih cerkvah, drugih bogoslužnih prostorih in zasebnih stavbah širom po Sloveniji, na Hrvaškem, v Avstriji, Italiji in Argentini. Med najbolj znana dela štejemo barvna okna za cerkev v Kočevski Reki, na Loškem je z njimi opremil kapelo Jezusovih blagrov v Papirnici v župniji Stara Loka. Poleg izdelave barvnih oken se ukvarja tudi s kiparstvom, slikanjem na platno in drugimi likovnimi tehnikami.

Marko Jerman

KRIŽVPOTNI VENEC

I.

*Smrtni križ Jezusu Pilat dosódi,
množ'ca od njega to glasno zahteva,
nahújskana, sovraštva pólna in gneva,
ne utihne dókler ji Rimljan ne ugódi.*

*Potem pa vodo naročí opródi.
da pred vsemi si roke, vest umije.
Jutranje sonce Galilejca obsije,
ponižan je, izdan a zvest usódi.*

*Molcé prenaša psovke, bolečíne,
birič verige z'rok mu'otrplih snáme,
k mučilu téžkemu ga gróbo zrine.*

*Poklekne, križ poljubi, ga objáme,
začuti krutega orodja ostríne,
les vóljn'On sprejme, naloží prek ráme.*

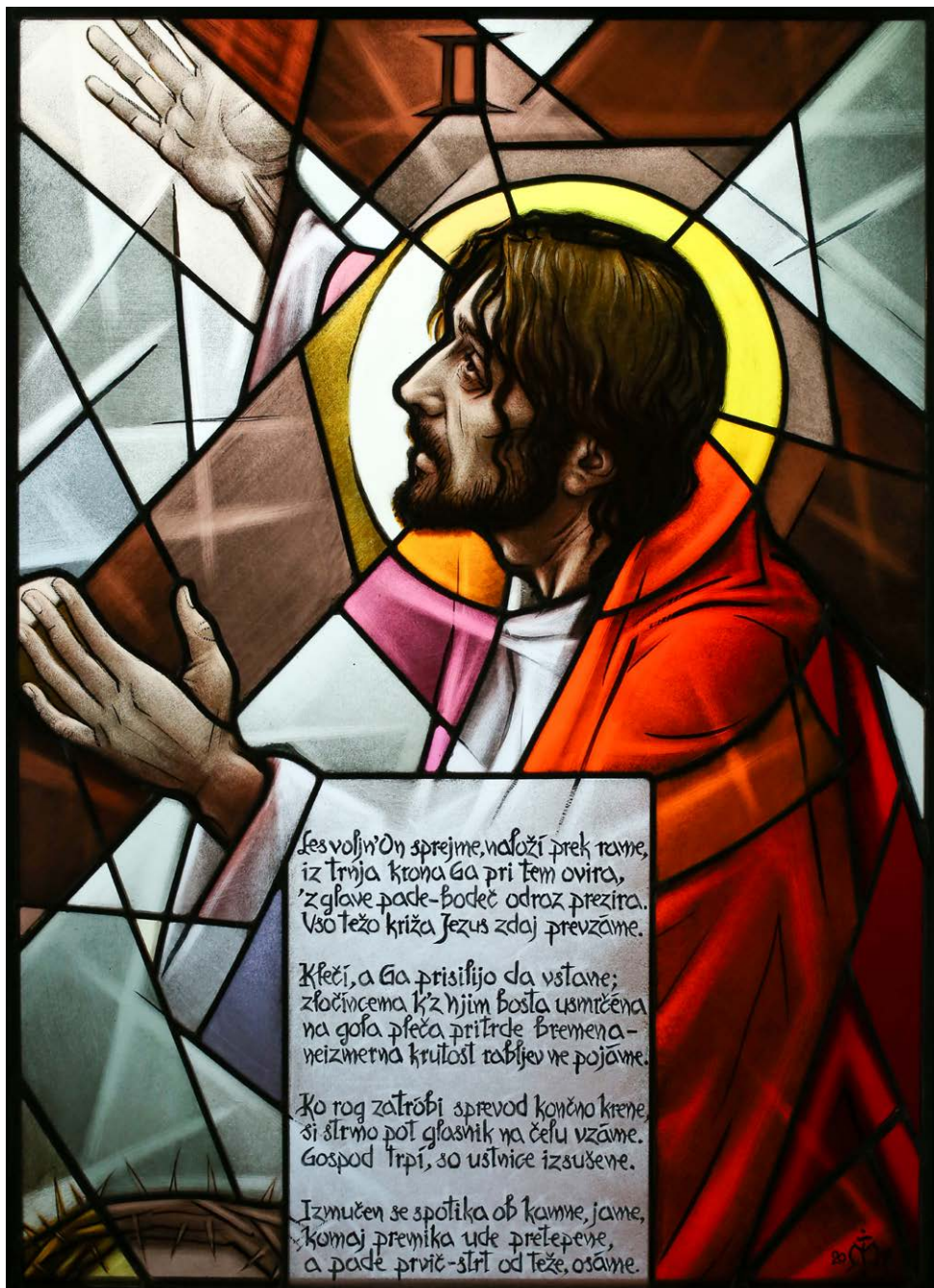
II.

*Les voljno On sprejme, naloži prek rame,
iz trnja krona Ga pri tem ovira,
z'glave pade - bodeč odraz prezira,
vso težo križa Jezus zdaj prevzame.*

*Klečí, a ga prisilijo, da vstane;
zločincema k' z Njim bosta usmrčena,
na gola pleča pritrde bremena -
neizmerna krutost rabljev ne pojáme.*

*Ko rog zatróbi - sprevod končno krene,
si strmo pot glasnik na čelu vzáme,
Gospod trpí, so ustnice izsušéne.*

*Izmučen se spotika ob kamne, jame,
komaj premika ude pretepeene,
a pade prvič - strt od teže osáme.*

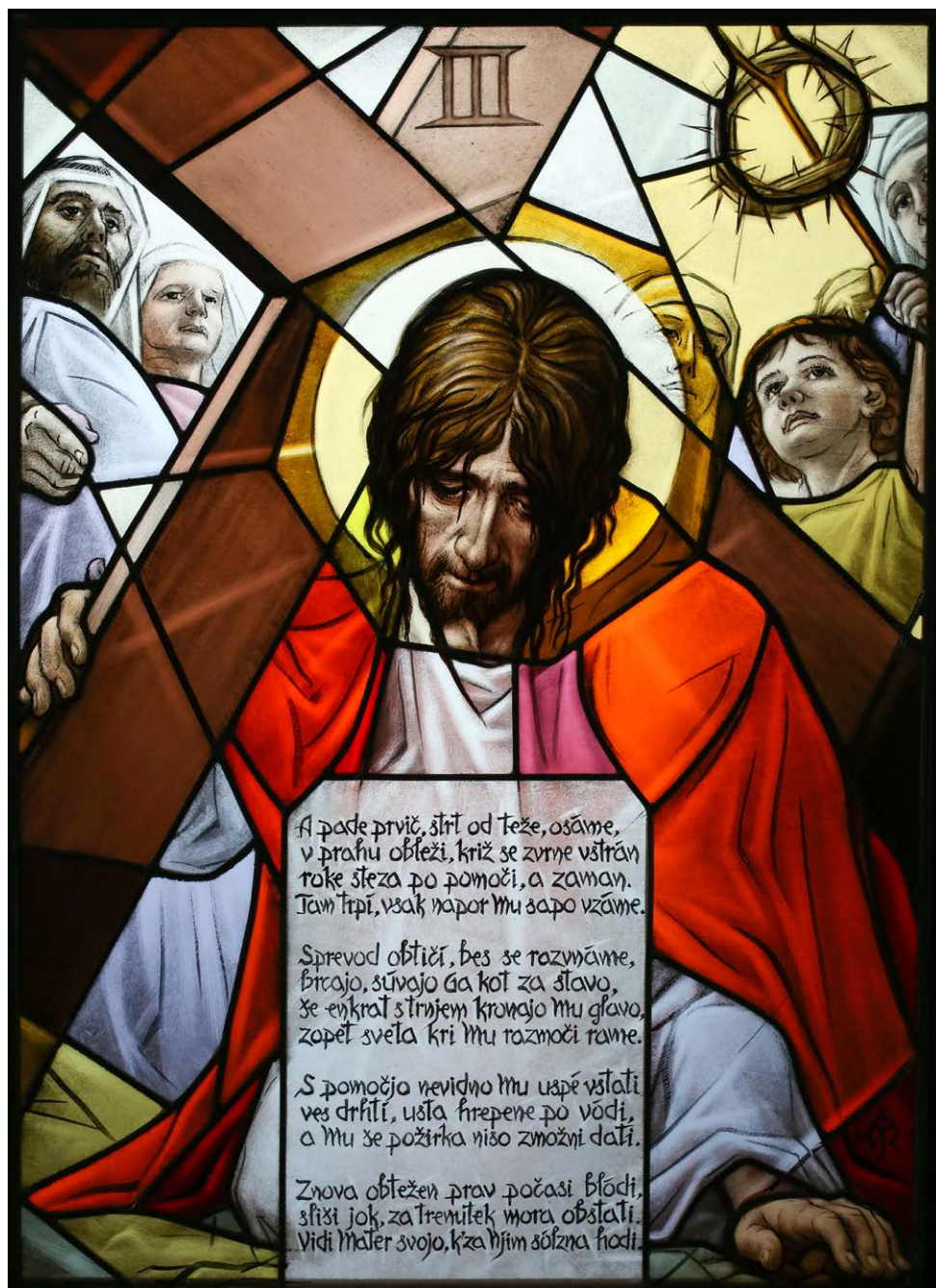
III.

*A pade prvič, strt od teže, osáme,
v prahu obleži, križ se zvrne vstran,
roke steza po pomoči, a zaman.
Tam trpi, vsak napor mu sapo vzáme.*

*Sprevod obtiči, bes se razvnaéme,
brcajo, súvajo Ga kot za stavo,
še enkrat s trnjem kronajo Mu glavo,
zopet sveta kri Mu razmoči rame.*

*S pomočjo nevidno Mu uspe vstati,
ves drhtí, usta hrepene po vódi,
a mu še požirka niso zmožni dati.*

*Znova obtežen prav počasi blódi,
sliši jok, za trenutek mora obstati.
Vidi Mater svojo, k' za Njim sólzna hodi.*

IV.

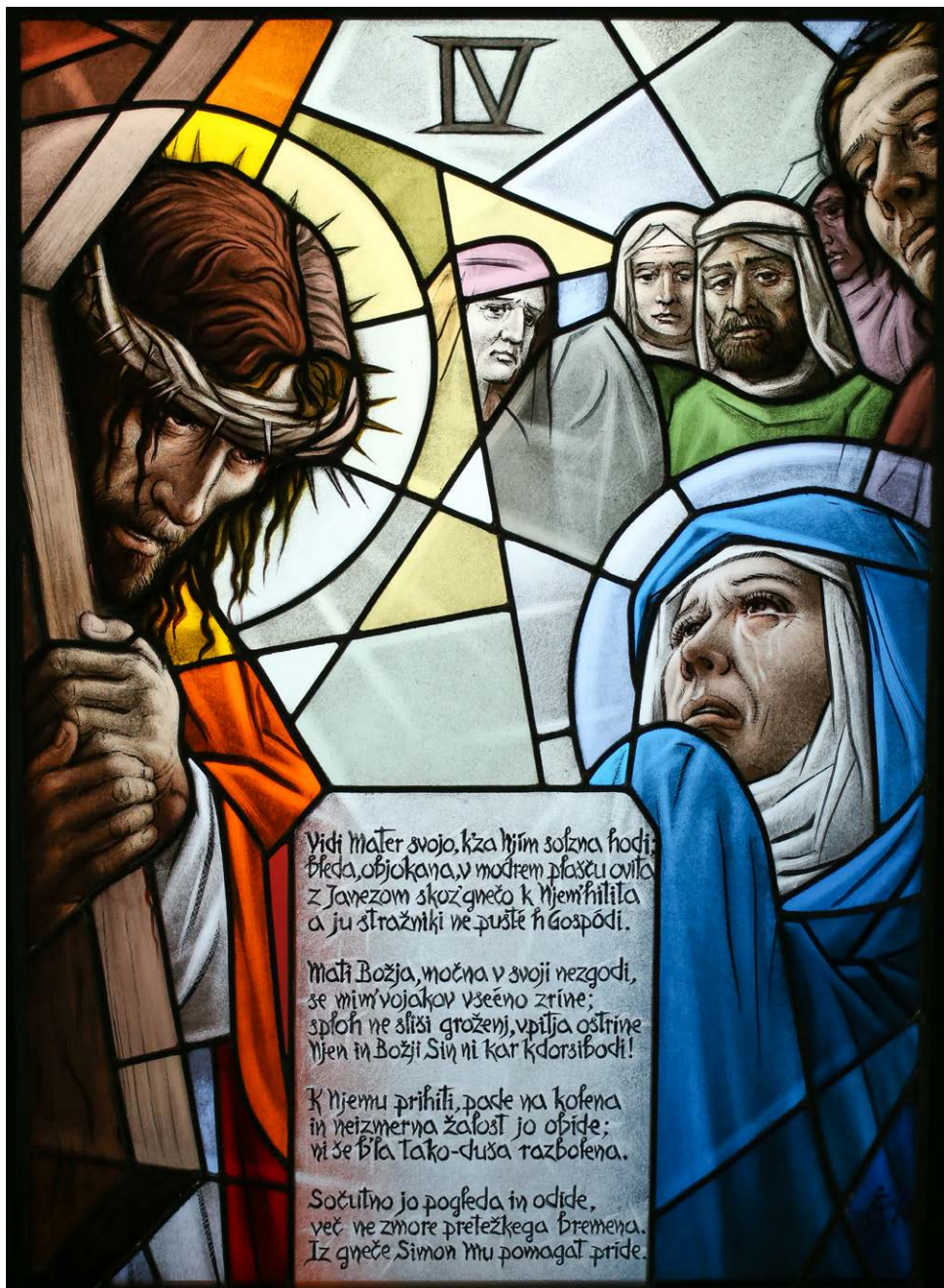
*Vidi Mater svojo, k' za Njim sólzna hodi,
bleda, objokana, v módrem plašču ovita,
z Janezom skoz' gnečo k Njem' hitita,
a ju stražniki ne pusté h'Gospódi.*

*Mati Božja, močna v svoji nezgódi,
se mim' vojákov vseéno zrine,
sploh ne sliši groženj, vpitja ostríne,
Njen in Božji Sin ni kar kdorsibódi!*

*K njemu prihiti, pade na koléna
in neizmerna žalost jo obíde,
ni še b'la tako - duša razboléna.*

*Sočutno jo pogleda in odíde,
več ne zmóre - pretežkega breména;
iz gneče Simon Mu pomagat pride.*

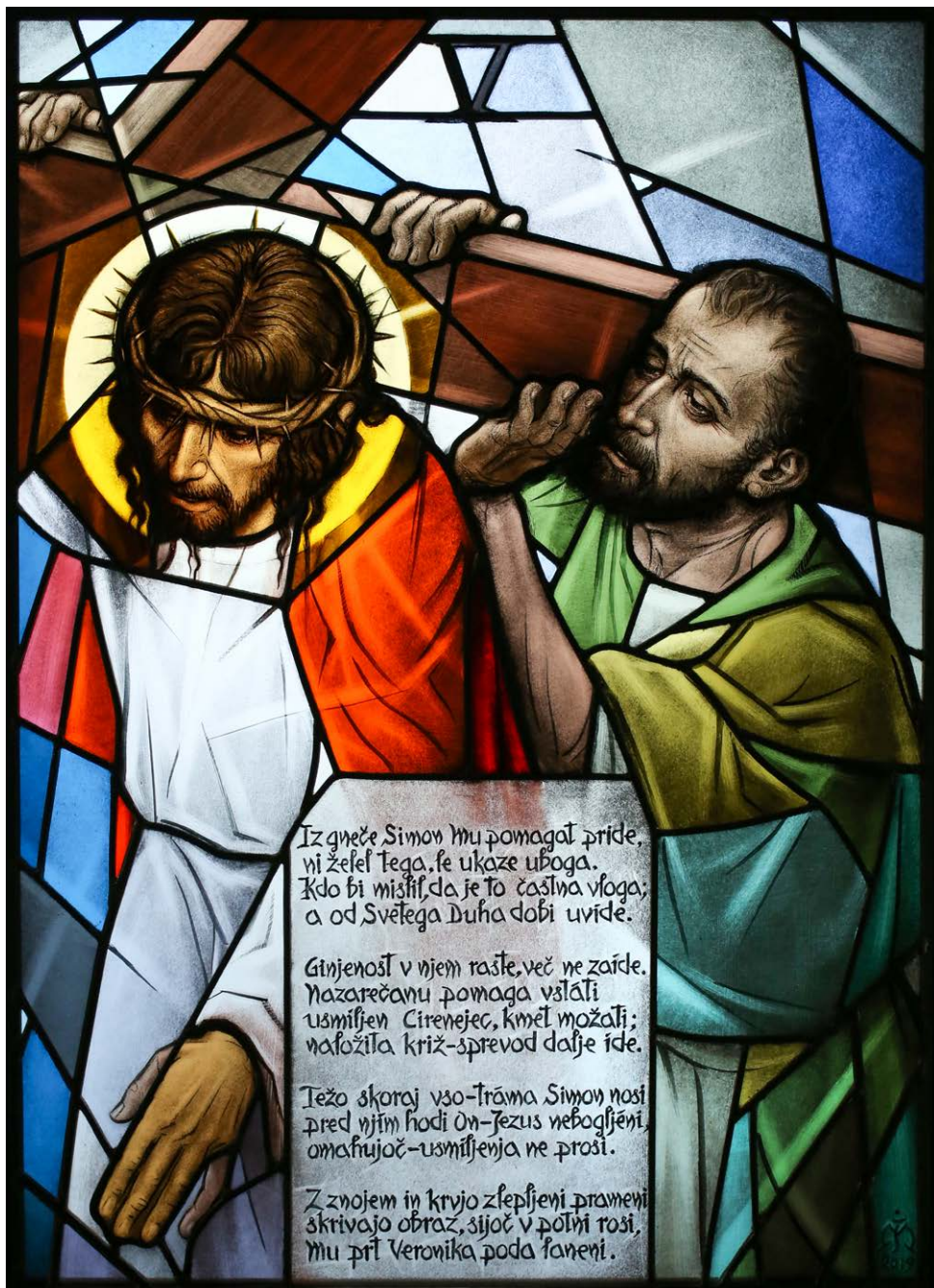
V.

*Iz gneče Simon Mu pomagat pride,
ni želel tega, le ukaze uboga;
Kdo bi mislil, da je to - častna vlóga,
a od Svetega Duha dobi uvíde.*

*Ginjenost v njem raste, več ne zaíde.
Nazaréčanu pomaga vstáti,
usmíljen Cirenéjec, kmet možati,
naložita križ - sprevod dalje íde.*

*Težo skoraj vso - tráma Simon nosi,
pred njim hodi On - Jezus nebogljéni,
omahujóč - usmíljenja ne prósi.*

*Z znojem in krvjo zlépljeni prameni,
skrivajo obraz, sijoč v potni rosi,
Mu prt Verónika poda laneni.*

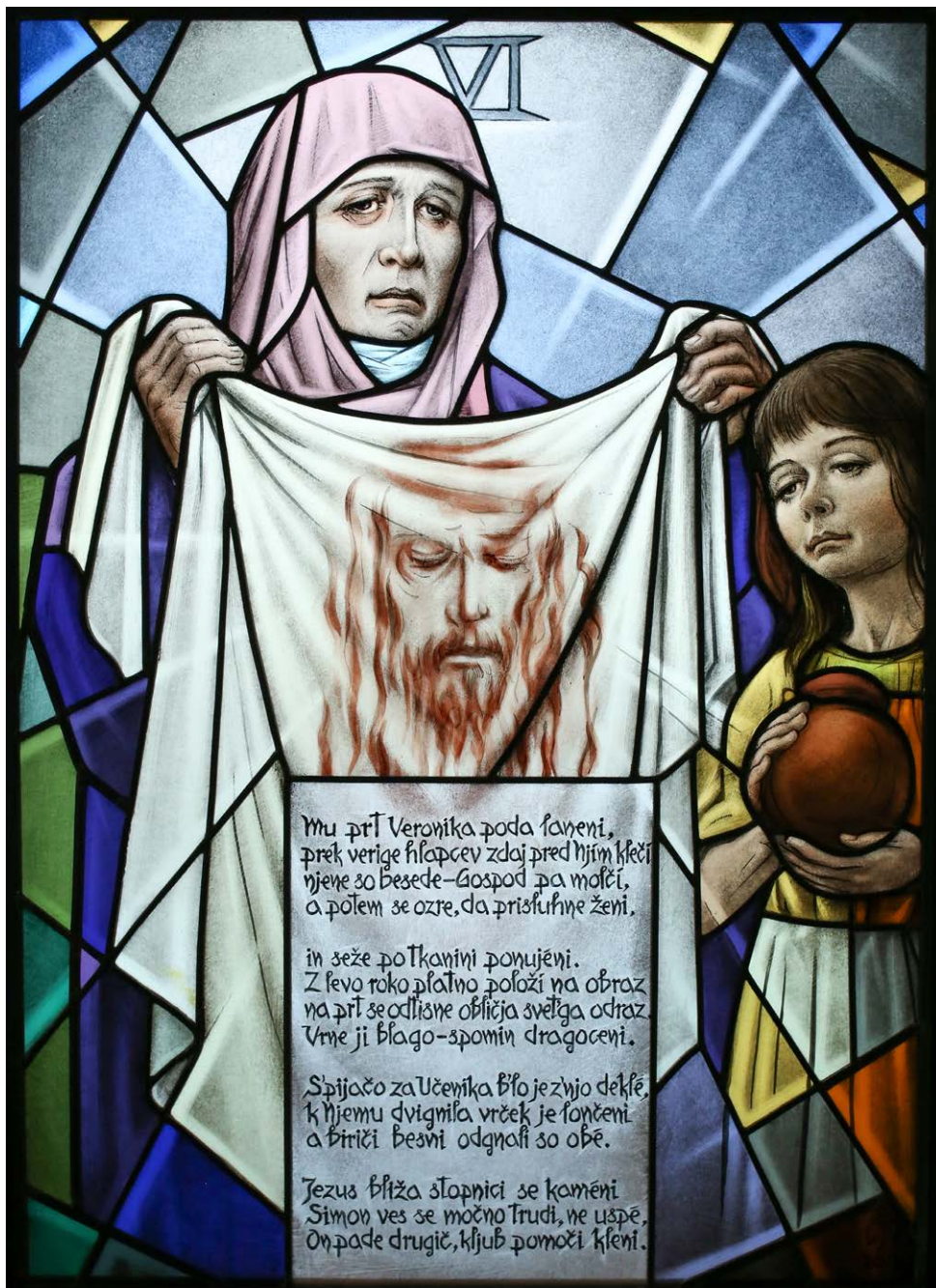
VI.

*Mu prt Veronika poda laneni,
prek' verige hlapcev - zdaj pred Njim kleči,
njene so besede - Gospod pa molčí,
a potem se ozre, da prisluhne ženi.*

*In seže po tkanini ponujéni,
z levo roko platno položí na obraz,
na prt se odtísne - obličja svet'ga odraz.
Vrne ji blago - spomin dragoceni.*

*S' pijačo za Učenika b'lo je z njo dekle,
k Njemu dvígnila vrček je lončeni,
a biriči besni odgnáli so obé.*

*Jezus bliža stopnici se kaméni,
Simon ves se močno trudi, ne uspe,
On pade drugič, kljub pomóči kléni.*

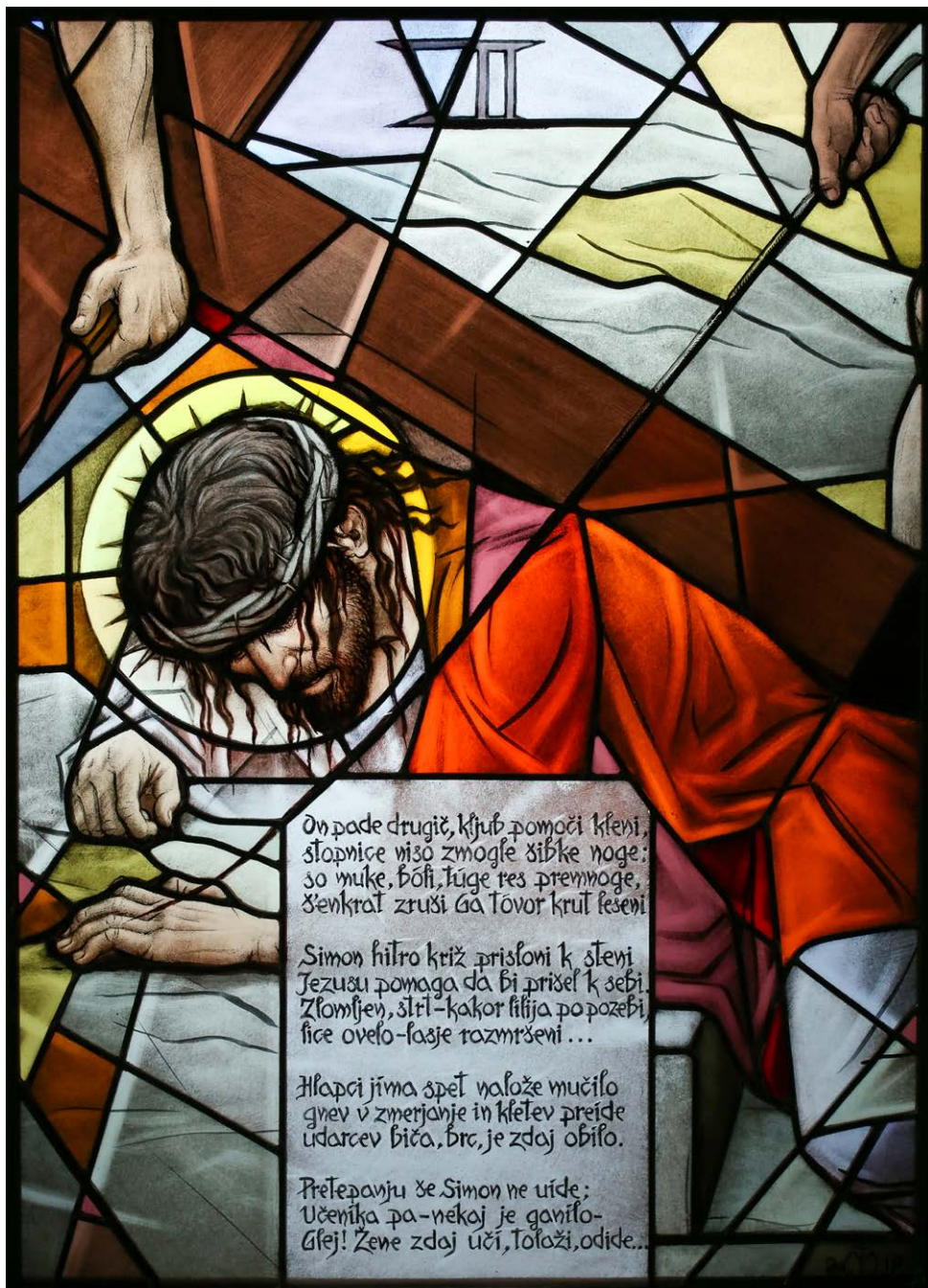
VII.

*On pade drugič, kljub pomoči kléni,
stopnice niso zmogle šibke noge,
so muke, bóli, tuge res premnoge,
š'enkrat zruši ga tovor krut leseni.*

*Simon hitro križ prisloni k steni,
Jezusu pomaga, da bi prišel k sebi.
Zlomljen, strt - kakor lílija po pozebi,
lice ovelo - lasje razmršéni ...*

*Hlapci jima spet nalože mučilo,
gnev v zmérjanje in kletev preíde,
udarcev biča, brc, je zdaj obílo.*

*Pretepanju še Simon ne uíde;
Učenika pa - nekaj je ganilo-
Glej! Žene zdaj uči, tolaži, odide ...*

VIII.

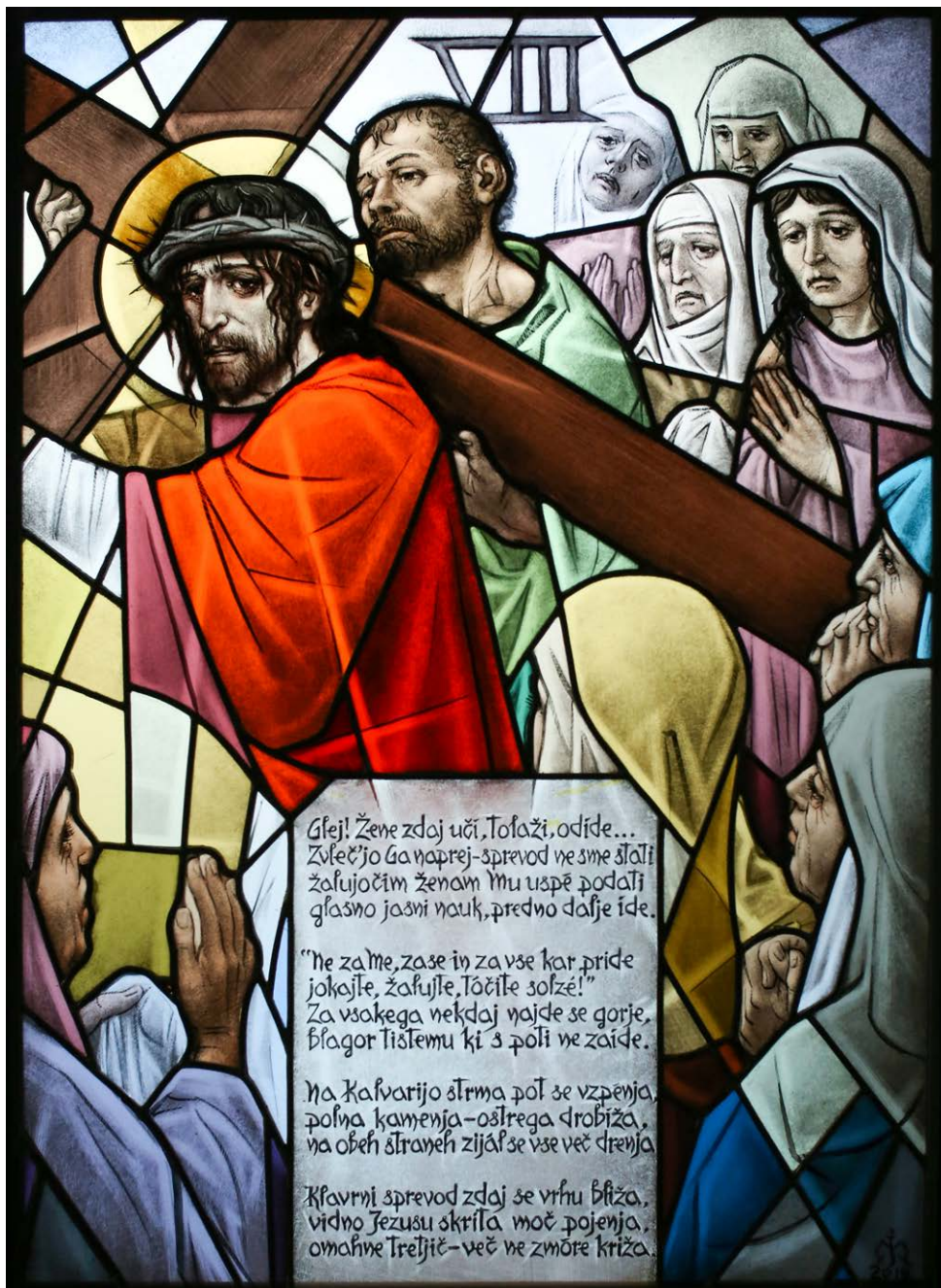
*Glej! Žene zdaj uči, tolaži, odide ...
Zvlečejo Ga naprej - sprevod ne sme stati,
žalujočim ženam Mu uspe podati
glasno jasni nauk, predno dalje ide.*

*»Ne za Me, zase in za vse kar pride
jokajte, žalujte, tóčite solzé!«
Za vsakega nekdam najde se gorje,
blagor tistemu, ki s poti ne zaide.*

*Na Kalvarijo strma pot se vzpenja,
polna kámenja - ostrega drobiža
na obeh straneh - zijál se vse več drenja.*

*Klavrni sprevod zdaj se vrhu bliža,
vidno Jezusu skrita moč pojenja,
omahne tretjič - več ne zmóre križa.*

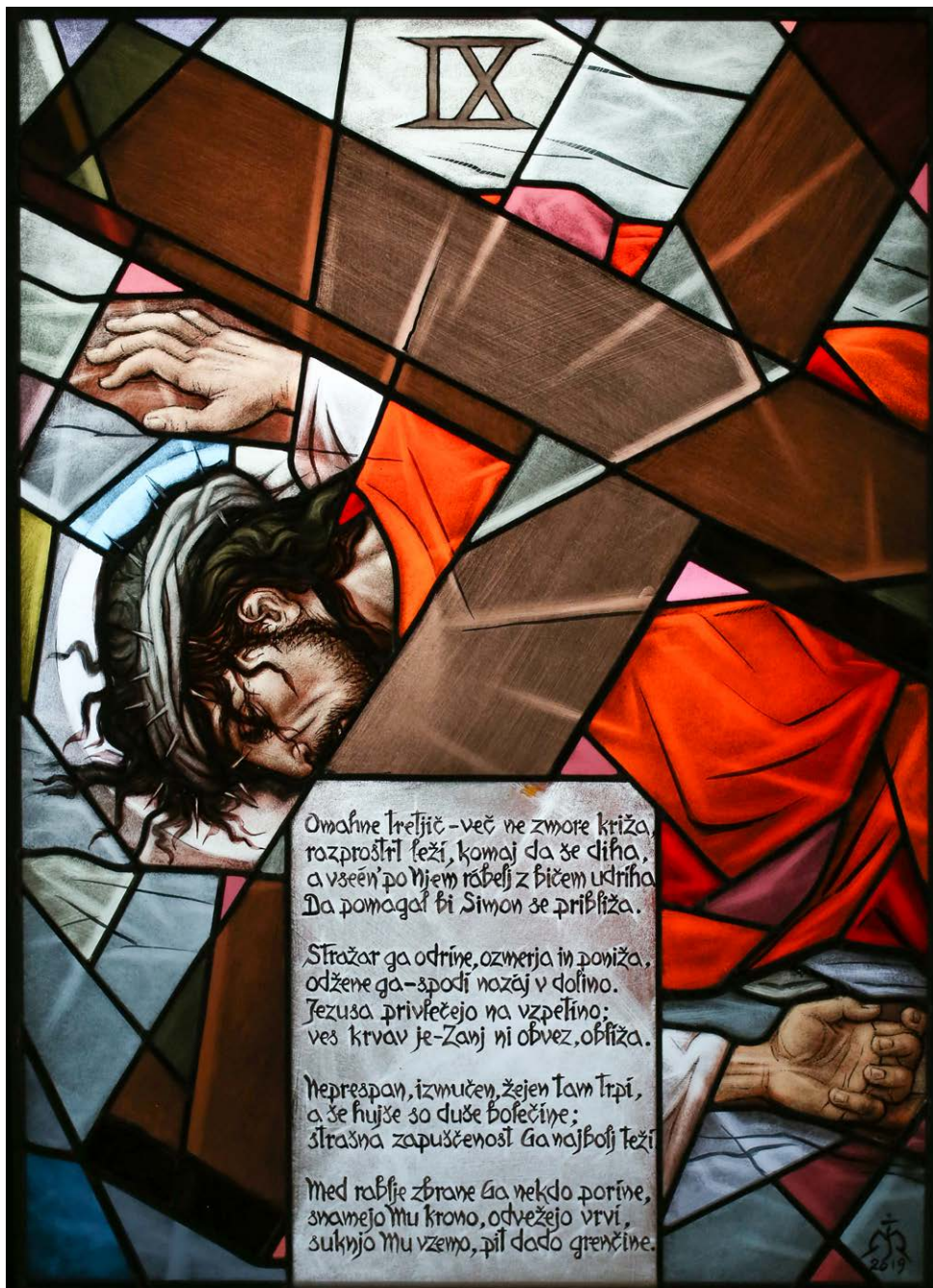
IX.

*Omahne tretjič, več ne zmore križa,
razprostrt leži, komaj da še diha,
a vseen' po Njem rábelj z bičem vdríha.
Da pomagal bi Simon se približa.*

*Stražar ga odríne, ozmerja in poniža,
odžéne ga - spodí nazáj v dolíno.
Jézusa privlečejo na vzpetíno;
ves krvav je - Zanj ni obvez, obliža.*

*Neprespan, izmučen, žejen tam trpí,
a še hujše so duše bolečine,
strašna zapuščenost Ga najbolj teži.*

*Med rablje zbrane Ga nekdo poríne,
snámejo Mu krono, odvežejo vrví,
suknjo Mu vzemó, pit dado grenčine.*

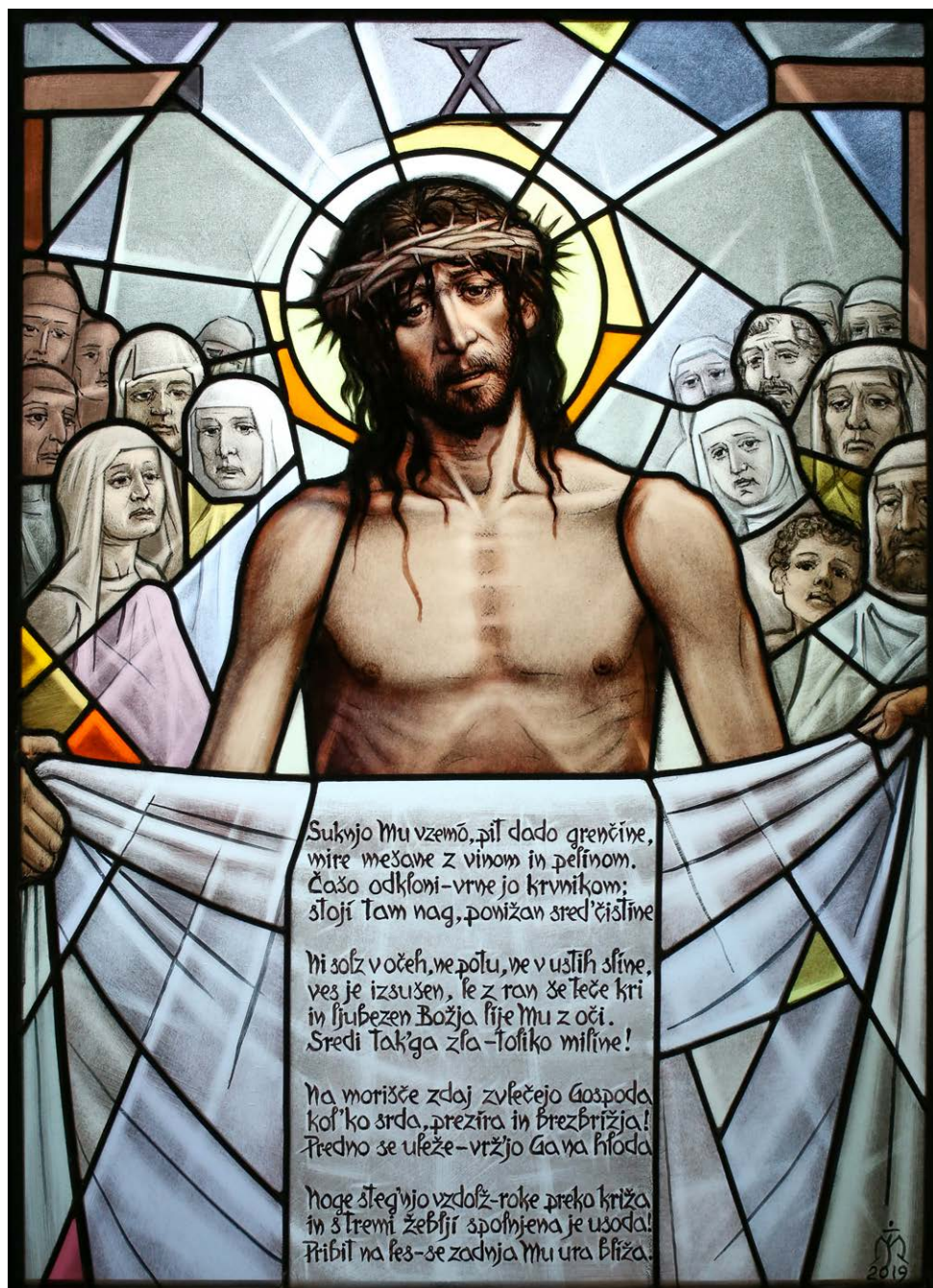
X.

*Suknjo Mu vzemó, pit dado grenčine,
mire méšane z vinom in pelinom.
Čašo odklóni - vrne jo krvnikom;
stoji tam nag, ponižan sred' čistine.*

*Ni solz v očeh, ne potu, ne v ustih sline,
ves je izsušen, le z ran še teče kri
in ljubezen Božja lije mu z oči.
Sredi tak'ga zla - tóliko milíne!*

*Na morišče zdaj zvlečejo Gospoda,
kól'ko srda, prezíra in brezbrížja!
Predno se uleže - vrž'jo Ga na hloda.*

*Noge stegn'jo vzdólž - róke préko križa
in s tremi žeblijí s'polnjena je usoda!
Pribit na les - se zadnja Mu ura bliža.*

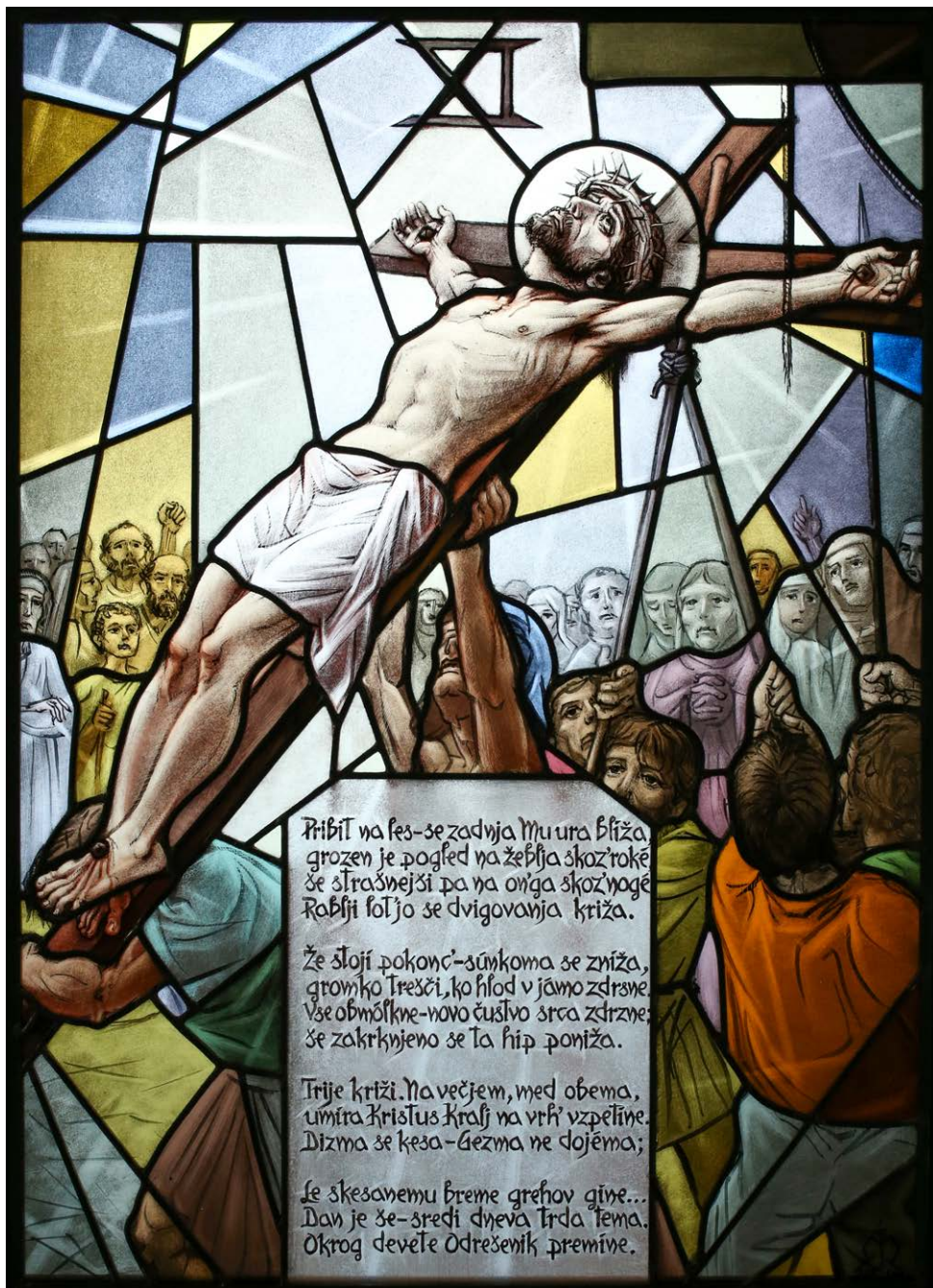
XI.

*Pribit na les - se zadnja Mu ura bliža,
grozen je pogled na žeblija skoz' roké,
še strašnejši pa na on'ga skoz' nogé.
Rablji lot'jo se dvigovanja križa.*

*Že stoji pokonc' súnkoma se zniža,
gromko trešči, ko hlod v jámo zdrsne.
Vse obmólkne - novo čustvo srca zdrzne,
še zakrknjeno se ta hip poníža.*

*Trije križi. Na večjem, med obema,
umíra Kristus Kralj na vrh' vzpetíne,
Dizma se kesa - Gezma ne dojéma.*

*Le skesánemu breme grehov gíne ...
dan je še - sredi dneva, trda tema
okrog devete, Odrešenik premíne.*

XII.

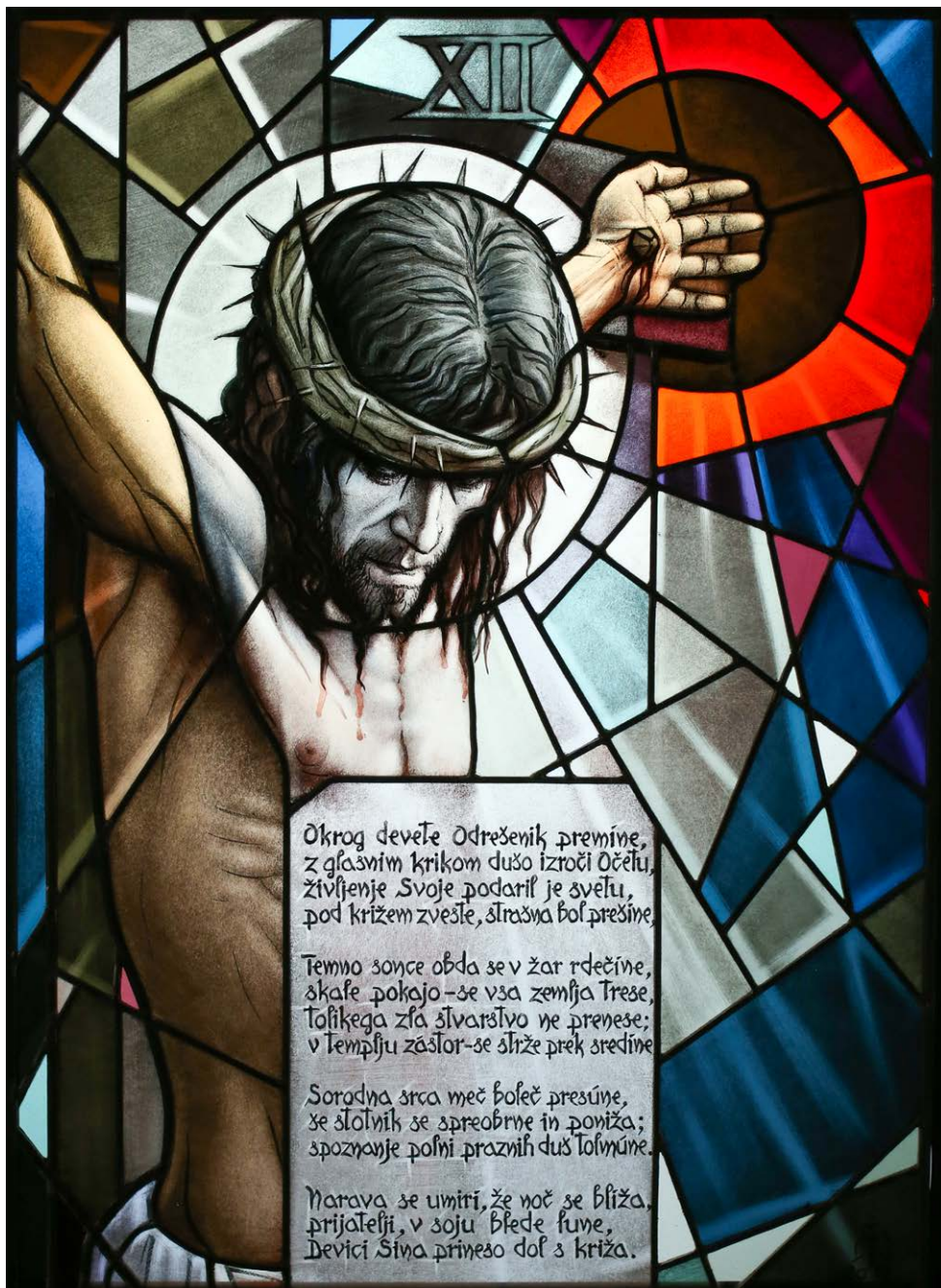
*Okrog devete, Odrešenik premíne,
z glasnim krikom dušo izročí Očetu,
življenje Svoje podaril je svetu,
pod križem zvéste - strášna bol prešíne.*

*Temno sonce obda se v žar rdečíne,
skale pokajo - se vsa zemlja trese,
tolikega zla stvarstvo ne prenese,
v templju zástor - se strže prek sredíne.*

*Sorodna srca meč boleč presúne,
še stotnik se spreobrne in poniža,
spoznanje polni praznih duš tolmúne.*

*Narava se umirí, že noč se bliža,
prijatelji, v soju blede lune,
Devici Sina prineso dol s križa.*

XIII.

*Devici Sina prineso dol s križa,
spusté Ga v naročje hrepeneče.
Sočutna objame Jezusa goreče,
smrt ju še zadnjič na tem svetu zbliža.*

*Kasij k Njej pristopi - vdáno glavo znižá,
pred Gospó zloží - krono in žeblje tri.
Mu dušo ozdravili sta voda in kri,
vsegá sovraštva in zlobe se odkriža.*

*Telo Učenika očed'jo z vlažnim blágom,
balzam natrejo v ráne, strganíne,
v prt ovít'ga - naložé nosilom.*

*Žalostni sprevod navzdól odríne,
počasi hod'jo - še bi b'li z Gospódom,
a kmal' Ga položé v gróba t'mine.*

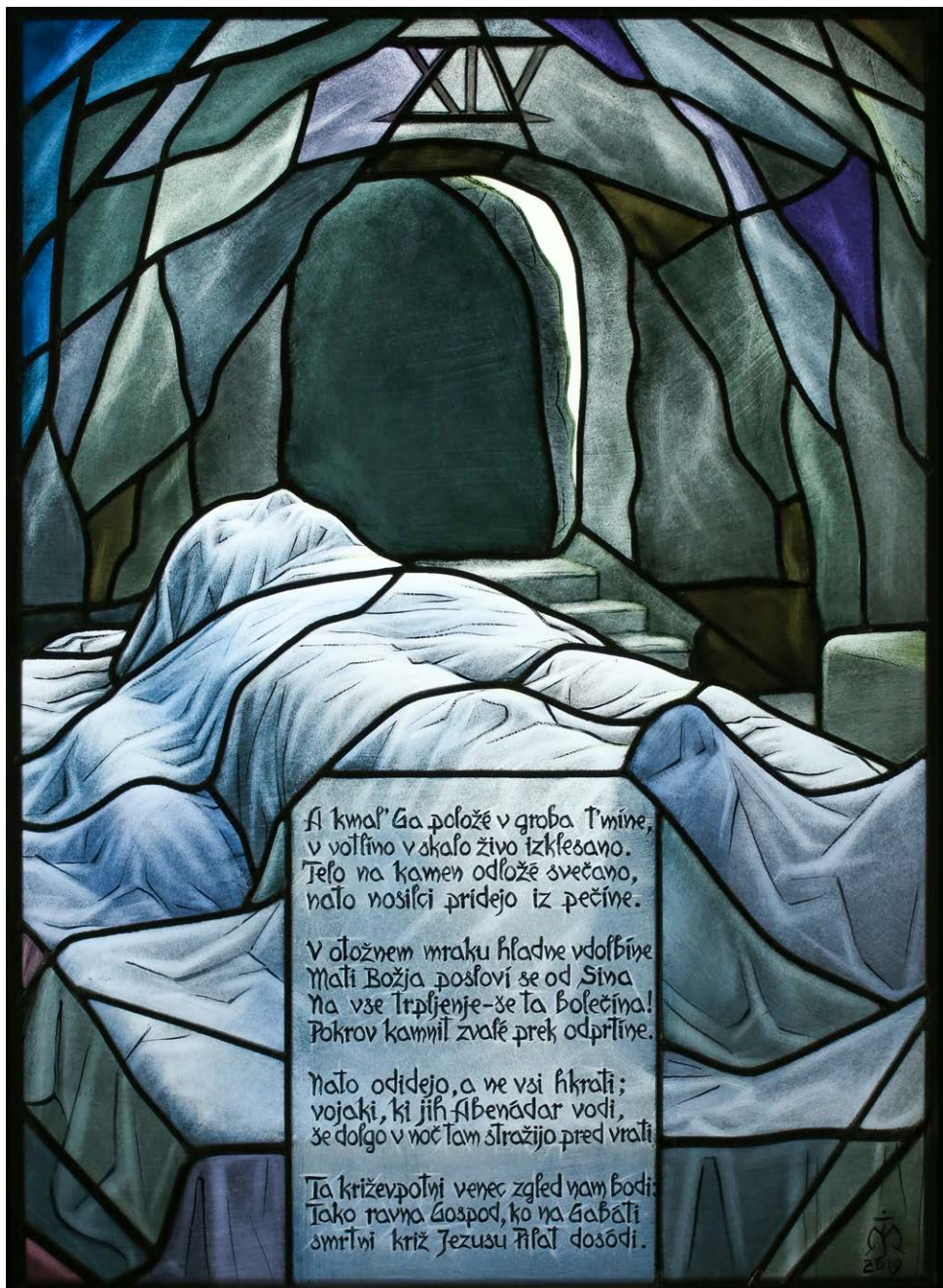
XIV.

*A kmal' Ga položé v gróba t'mine,
v votlíno v'skalo živo izklesano.
Telo na kamen odložé svečano,
nato nosilci pridejo iz pečine.*

*V otožnem mraku hladne vdolbine,
Mati Božja posloví se od Sina.
Na vse trpljenje - še ta bolečina!
Pokrov kamnit zvalé prek odprtine.*

*Nato odidejo, a ne vsi hkrati;
vojaki, ki jih Abenadar vodi,
še dolgo v noč tam stražijo pred vrati.*

*Ta križevpotni venec zgled nam bodi:
Tako ravna Gospod, ko na Gabbathi
smrtni križ Jezusu Pilat dosódi.*

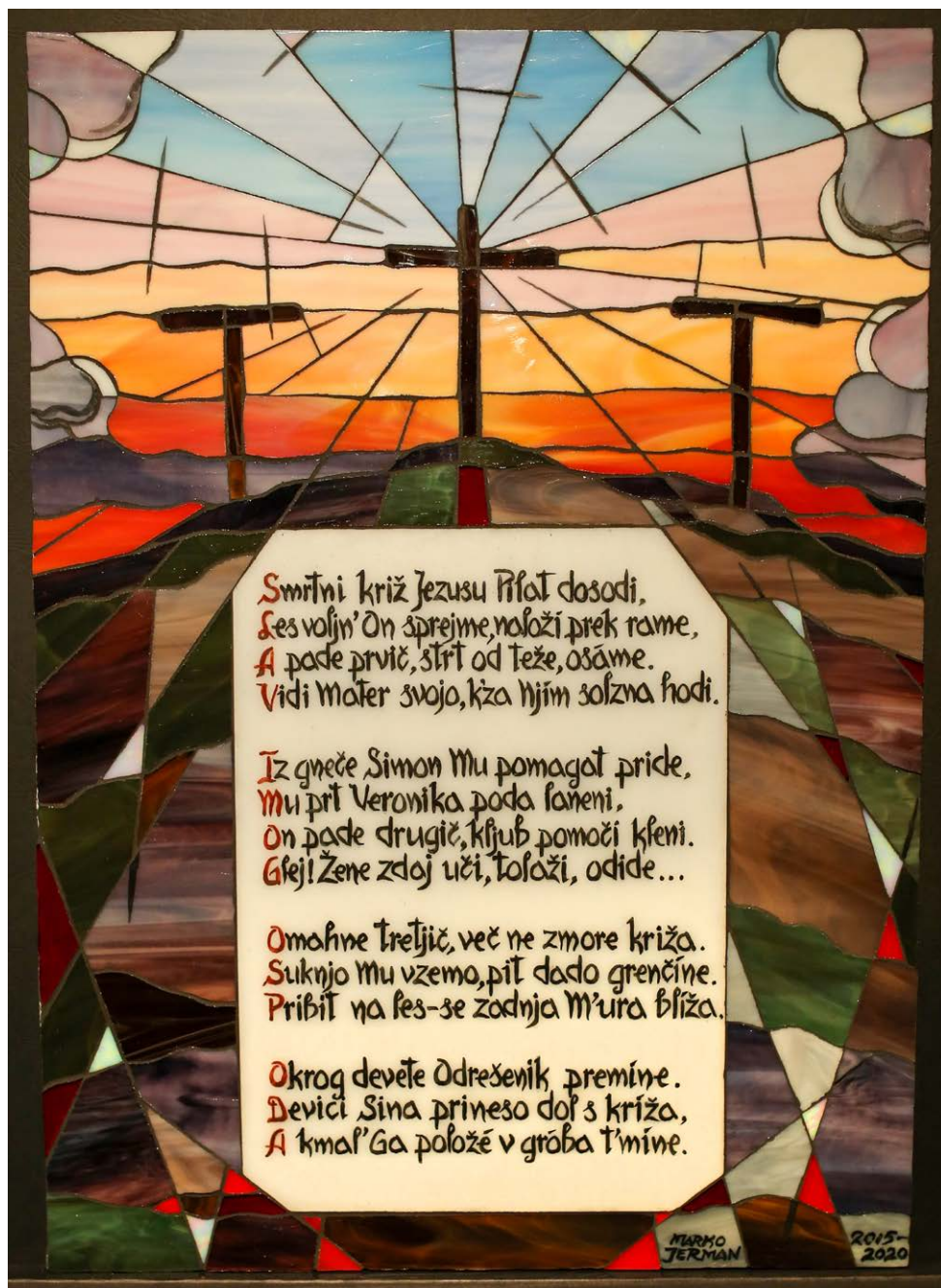

Smrtni križ Jezusu Pilat dosódi.
Les voljno On sprejme, naloží prek rame.
A pade prvič, strt od teže, osáme.
Vidi Mater svojo, k' za Njim sólzna hodi.

Iz gneče Simon mu pomagat pride.
Mu prt Veronika poda laneni.
On pade drugič, kljub pomóči kléni.
Glej! Žene zdaj uči, tolaži, odide ...

Omahne tretjič, več ne zmore križa.
Suknjo Mu vzemó, pit dado grenčine.
Pribit na les - se zadnja Mu ura bliža.

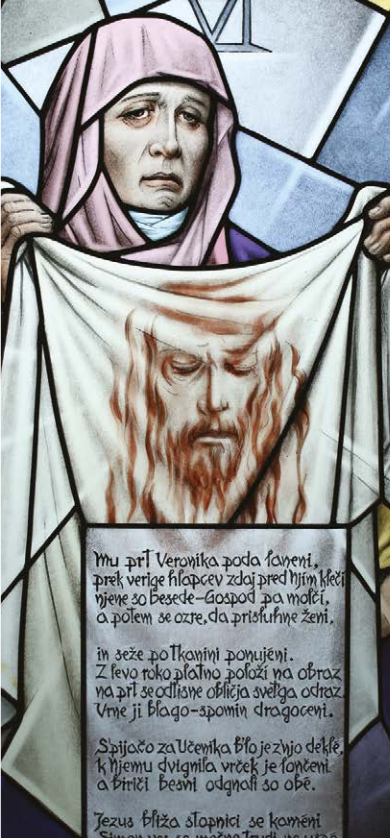
Okrog devete, Odrešenik premíne.
Devici Sina prineso dol s križa.
A kmal' Ga položé v gróba t'mine.

VENTUS
PASSIONIS
PASIJONSKI
VETER

Mu pri Veroniki pada saveni,
prek verige hlapcev zdaj pred Njim kleči
njene so besede – gospod, pa molči,
a potem se ozre, da prislufine ženi.

in seže po tkovini pomujeni.
Z levo roko platno položi na obraz
na, pri se ostisne obličja svetlega odraz
Urne ji blago – spomin dragoceni.

Spjalo za Učenika bilo jezvijo deklet,
k Njemu dvignila vrček je sončni
a bitiči besni odgnali so obe.

Jezus blitza stappnici se kameni
Simon ves se močnatudi se usne
On pače drugje, ljublj pomoči kleni.

Aleksander Igličar

Letno srečanje združenja
Europassion v katalonski
Esparregueri

Andreja Ravnihar Megušar

Premierna uprizoritev
pasijona v Oberamergauu

Ema Nunar

Dnevi Škofjeloškega pasijona 2022

Rafał Kędzierski

Logaški pasijon / Pasja w Logatcu 2022

Alojzij Pavel Florjančič

Romanje v Doljni Logatec
na ogled pasijona

Urška Florjančič

Pasijonske reminiscence

Urška Florjančič

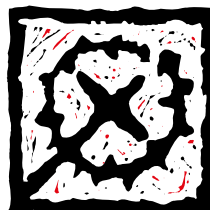
Škofjeloški pasijon
v risbi Janeza
Plestenjaka

Jakob Vrhovec

Pasijonska razstava
2023

Blaž Karlin

Pasijonke 2022

škofjeloški pasijon
PROCESSION LOEOPOLITANA
1721